

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної і початкової освіти

УДК 373.2:37.018.1(075.8)
ББК 74.105Я73
К 19

Н. Г. КАНЬОСА

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СПІВПРАЦІ ДНЗ З РОДИНАМИ

Навчально-методичний посібник

Кам'янець-Подільський – 2015 рік

УДК 373.2:37.018.1(075.8)

ББК 74.105Я73

К 19

Автор-упорядник: Каньоса Н.Г.

Рецензенти:

Бендера І. М. – доктор педагогічних наук, професор Кам'янець-Подільської державного аграрно-технічного університету

Пісоцька Л. С. – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету дошкільної освіти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Федорчук В. В. – кандидат педагогічних наук, доцент Кам'янець-Подільського національного університету

Каньоса Н.Г.

Навчально-методичний підготовлено відповідно до чинної програми курсу «Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами» підготовки спеціаліста галузі знань 0101 Педагогічна освіта 6.010101 «Дошкільна освіта».

У навчально-методичний посібнику розглянуто особливості підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до здійснення співпраці з родинами вихованців дитячих навчальних закладів, планування та проведення просвітницької роботи з батьками дітей дошкільного віку з різних питань виховання та навчання дитини, . У посібнику вміщено тексти лекцій, завдання та питання для самостійної роботи, методичні рекомендації щодо самостійної роботи студентів, короткий термінологічний словник, список літератури, короткий довідник.

Посібник адресований студентам – майбутнім вихователям дошкільних навчальних закладів, викладачам ВНЗ, котрі читають курс «Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами»

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....
РОЗДІЛ I. Навчальна програма курсу «Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами».....
РОЗДІЛ II. Лекційний курс дисципліни «Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами».....
ТЕМА 1. Вступ. Взаємовплив сімейного і суспільного дошкільного виховання (історичний аспект).....
ТЕМА 2. Дошкільний заклад, сім'я, школа	
ТЕМА 3. Форми і методи взаємодії дошкільного навчального закладу із сім'єю ...	
ТЕМА 4. Сім'я як основа соціалізації особистості.....
ТЕМА 5. Теоретико-методологічні основи сімейного виховання.
ТЕМА 6. Роль членів родини у сімейному вихованні.....
ТЕМА 7. Педагогічна просвіта сучасних батьків.....
ТЕМА 8. Підготовка дитини до навчання в школі.....
РОЗДІЛ III. Програмовий контроль знань до курсу «Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами».....
РОЗДІЛ IV. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА.....
ЛІТЕРАТУРА
ГЛОСАРІЙ
КОРОТКИЙ ДОВІДНИК.....

ВСТУП

«Дошкільне дитинство» - унікальний період у житті людини, коли формується здоров'я, здійснюється розвиток особистості. У той же час це період, у плінні якого дитина перебуває в повній залежності від навколишніх дорослих - батьків, педагогів. Тому неналежний відхід, поведінкові, соціальні й емоційні проблеми, що виникають у цьому віці, приводять до важких наслідків у майбутньому.

Відповідно до Закону «Про освіту» і Типовим положенням про дошкільний навчальний заклад одним з основних завдань, що стоять перед дитячим садом, є «взаємодія з родиною для забезпечення повноцінного розвитку дитини».

Тому необхідно прямувати курсом створення єдиного простору розвитку дитини, як у ДНЗ, так і у родині. Педагог у ДНЗ повинен працювати таким чином, щоб батьки могли: перебороти авторитаризм і побачити світ з позиції дитини; досягти розуміння того, що не можна дитину порівнювати з іншими дітьми; довідатися сильні й слабкі сторони розвитку дитини й урахувати їх; бути емоційною підтримкою дитині.

За тисячолітню історію людства зложилися дві галузі виховання підростаючого покоління: сімейне й суспільне. Здавна ведеться суперечка, що важливіше в становленні особистості: родина або суспільне виховання? Одні великі педагоги схилилися на користь родини, інші віддавали пальму першості суспільним закладам. Тим часом, сучасна наука має у своєму розпорядженні численні дані, що свідчать про те, що без шкоди для розвитку особистості дитини неможливо відмовитися від сімейного виховання, оскільки його сила й дієвість непорівнянні ні з яким, навіть дуже кваліфікованим вихованням у дитячому саду або школі.

Для забезпечення сприятливих умов життя й виховання дитини, формування основ повноцінної, гармонійної особистості необхідні зміцнення й розвиток тісного зв'язку й взаємодії дитячого саду й родини.

Ідея взаємозв'язку суспільного й сімейного виховання знайшла своє відбиття в ряді нормативно-правових документів, у тому числі в «Концепції дошкільного виховання», «Положенні про дошкільний навчальний заклад», Законі «Про освіту» й ін.

Так, у законі «Про освіту» записано, що «батьки є першими педагогами. Вони зобов'язані закласти основи фізичного, морального й інтелектуального розвитку особистості дитини в ранньому віці».

Відповідно до цього міняється й позиція дошкільного закладу в роботі з родиною. Кожний дошкільний навчальний заклад не тільки виховує дитину, але й консультує батьків з питань виховання дітей. Педагог дошкільного закладу - не тільки вихователь дітей, але й партнер батьків по їхньому вихованню.

Ще Н.К. Крупська у своїх «Педагогічних творах» писала: «Питання про роботу з батьками - це велике й важливе питання. Отут треба піклуватися про

рівень знань самих батьків, про допомогу їм у справі самоосвіти, озброєння їх відомим педагогічним мінімумом, залучення їх до роботи дитячого саду». Істотною стороною взаємодії дитячого саду й родини, неодноразово підкреслювала Н.К. Крупська, є те, що дитячий сад служить «організуючим центром» й «впливає на домашнє виховання», тому необхідно якнайкраще організувати взаємодію дитячого саду й родини по вихованню дітей. «...У їхній співдружності, в обопільній турботі й відповідальності - величезна сила». Разом з тим, вона вважала, що батькам, що не вміють виховувати, необхідно допомагати.

Сучасне дошкільне виховання ґрунтується на засадах народної педагогіки й національної культури, сучасних досягнень науки і надбань світового педагогічного досвіду та родинного виховання. Педагогічний процес у сучасному ДНЗ перебудовується і набирає особистісно-орієнтованого художньо-творчого спрямування. Переорієнтація виховного процесу на особистість дитини зумовлює необхідність дотримання певних дидактичних принципів: гуманізації системи естетичного виховання, національної спрямованості виховання, співробітництва і співтворчості вихователя і дитини, диференціації навчання, оптимізації навчально-виховного процесу, розвиваючого характеру естетичного виховання, поєднання різних форм організації навчання, методів і засобів відповідно до завдань і змісту, зокрема здійснення його на національному ґрунті.

Посібник створено насамперед для студентів, які вивчають курс «Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами», разом з тим він може бути корисним усім освітянам.

РОЗДІЛ I. Навчальна програма курсу «Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами»

Тема 1. Вступ. Взаємовплив сімейного і суспільного дошкільного виховання (історичний аспект)

Мета і завдання курсу

Історичний аспект управління розвитком дошкільної освіти в Україні (кінець XIX - поч. XX ст.)

Тема 2. Дошкільний заклад, сім'я, школа

Педагогічний процес у дошкільному закладі

Закономірності педагогічного процесу

Структура педагогічного процесу

Розвивальне середовище як складова педагогічного процесу

Планування педагогічного процесу

Планування у різновікових групах

Тема 3. Форми і методи взаємодії дошкільного навчального закладу із сім'єю

Співробітництво дитячого дошкільного закладу із сім'єю

Методи вивчення сім'ї та участь батьків у педагогічному процесі

Форми взаємодії дошкільного навчального закладу з сім'єю

Умови успішного родинного виховання в сучасних умовах

Тема 4. Сім'я як основа соціалізації особистості

Визначення основних понять

Роль родини у процесі соціалізації особистості

Сімейне виховання та його особливості

Педагогічні проблеми сучасної сім'ї

Тема 5. Теоретико-методологічні основи сімейного виховання

Стилі сімейного виховання

Принципи та загальна стратегія сучасного сімейного виховання

Методи сімейного виховання і специфіка їх застосування

Тема 6. Роль членів родини у сімейному вихованні

Відповідальність батьків за виховання дитини

Основні етапи розвитку і життєдіяльності сім'ї. Функції членів родини щодо виховання дитини

Тема 7. Педагогічна просвіта сучасних батьків

Актуальність педагогічної просвіти сучасних батьків

Програми ДНЗ України про взаємодію дитячого закладу із сім'єю вихованців

Проблеми взаємодії дошкільного закладу й сім'ї на сучасному етапі

Тема 8. Підготовка дитини до навчання в школі

Наступність, спадкоємність, перспективність у системі безперервної освіти

Готовність дітей до шкільного навчання

Адаптація до шкільного навчання

Спільна робота дошкільного закладу і школи

III. КОНСПЕКТИ ЛЕКЦІЙ.

Лекція 1

Вступ. Взаємовплив сімейного і суспільного дошкільного виховання (історичний аспект)

Мета і завдання курсу

Історичний аспект управління розвитком дошкільної освіти в Україні (кінець XIX - поч. XX ст.)

➤ ***Мета і завдання курсу***

Метою курсу «Теорія і методика співпраці ДНЗ з родинами» є доведення до свідомості студентів спеціальності «Дошкільне виховання» важливості соціальної ролі сім'ї, особливості співпраці сімейного і суспільного дошкільного виховання, знайомство їх з видами, особливостями, функціями сучасної сім'ї; розкриття змісту основних форм співпраці з родиною, знайомство з особливостями, сучасними тенденціями розвитку сімейного виховання, документами, що регламентують і регулюють сімейну політику України.

Завдання курсу:

Теоретичні – сприяти міцному усвідомленому засвоєнню студентами змісту і суті курсу “Теорія і методика дошкільної освіти: співпраця ДНЗ з родинами”, розумінню ролі сім'ї і дошкільного закладу у вихованні; показати дошкільний навчальний заклад як місце, відкрите для співпраці і розуміння; ознайомити зі змістом та основними формами співпраці з родинами в умовах дошкільного закладу і поза його стінами; ознайомити майбутніх вихователів із системою законодавчих документів в Україні, які регламентують сімейну політику і захищають дитинство.

Практичні – опанувати практичні прийоми співпраці ДНЗ із сучасною родиною.

➤ ***Історичний аспект управління розвитком дошкільної освіти в Україні (кінець XIX - поч. XX ст.)***

Управління розвитком дошкільної освіти на сучасному етапі розбудови України неможливе без вивчення історії розвитку цього процесу, врахування досягнень та недоліків, які були властиві процесу їхньої еволюції.

Історико-педагогічні аспекти розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні, характеристика національного дошкільля минулого, сьогодення і майбутнього знайшли своє відображення у працях Л.Артемової, А.Бондар, Н.Лисенко, З.Нагачевської, О.Пшеврацької, І.Улюкаєвої та ін.

Історично першою соціальною організацією, в якій зародилась система дошкільного виховання, є сім'я, котра виступає поліфункціональною інституцією за своєю сутністю. Вона виступала первинним і основним виробничим колективом. Кровна спорідненість, єдність бюджету і майна роблять сімейну кооперацію додатковою виробничою силою, збільшуючи ефективність використання наявних у сім'ї засобів виробництва. Крім господарських функцій, сім'я виконувала і виконує виховні стосовно своїх членів сім'ї і в першу чергу функції виховання дітей.

Завдання та напрями виховної роботи в сім'ї завжди були тісно пов'язані із завданнями та напрямками її виробничої діяльності.

Соціокультурний побут селянських сімей значною мірою мав залежність від організації діяльності сільської територіальної громади, тому що життя і діяльність селян з народження до смерті відбувались в певних тимчасових і постійних соціальних об'єднаннях. Мали місце також громадські зусилля у справі виховання дітей, починаючи з їхнього раннього віку.

Соціокультурний побут міських сімей великою мірою залежав від особливих професійних корпорацій – цехових організацій. Ремісничі цехи являли собою типові середньовічні корпорації, що мали відносно самостійний характер і поширювали вплив на всі сторони життя своїх членів. Насамперед, цехи були об'єднаннями економічного характеру, котрі виконували завдання організації виробництва, створення сприятливих умов збуту, а також охорони економічних інтересів ремісників в умовах вузького ринку.

Разом з тим у ремісничих цехах ставились високі вимоги до професійної підготовки ремісників. Тому соціалізація індивіда в них, починаючи із раннього дитячого віку, займала довгий період часу і проходила декілька етапів. Тобто напрям виробничої діяльності цеху в основному зумовлював напрям виховної роботи з його дітьми.

Сім'я протягом багатьох століть була основною інституцією, яка здійснювала дошкільне виховання своїх дітей. В кінці XIX століття різновидом дошкільного закладу був домашній сімейний дитячий садок, який організовувався батьками "вільних професій". Керували всіма справами у ньому самі матері або наймані вихователі. Діти різного віку (від 4 до 8 років, від 4 до 10 років) збиралися по черзі в сім'ях на 2-4 години для спільних ігор та занять.

Перші дошкільні заклади, як самостійні навчально-виховні установи особливого типу, виникли в Україні тільки у XIX столітті. Є відомості, що у Полтаві в 1839 році було відкрито притулок, куди приймали дітей безоплатно від 3 років. У цьому притулку діти перебували з 7 години ранку до 21 години влітку, а взимку з 7 години до 20 години.

Перший дитячий садок в Києві організувався 1 вересня 1871 року. Його відкрили сестри Ліндфорси – Марія і Софія (пізніше за чоловіком Русова – видатна

українська діячка в освітній справі). В ньому виховувалися діти з українських інтелігентських родин, і був він водночас осередком національної культури України.

В Україні Київ до революції був центром дошкільної роботи, бо там діяли різноманітні товариства та організації, а саме: Товариство народних дитячих садків, Фребелівське товариство, різноманітні ліберально-філантропічні організації. Метою їхньої діяльності була боротьба з бездоглядністю дітей, дитячі заклади були двох типів: платні для заможних верств населення і безплатні – для бездоглядних дітей з бідних сімей, які повністю чи частково утримувались на кошти товариств і організацій. Відсутність державного фінансування свідчила про те, що дитячі садки як суспільно-виховні заклади приживалися дуже важко, відкривалися повільно, а кількість їхня була незначною. До такого висновку ми прийшли завдяки аналізу історико-педагогічної літератури, архівних документів та матеріалів.

В Західній Україні питання про організацію дошкільного виховання вперше порушила Н.Кобринська на жіночому вічі у Стрию 1891 року. Того ж року з ініціативи священника Кирила Селецького в селі Жужілі Сокальського повіту був організований перший на Галичині дитячий садок. Аналіз жіночого руху Галичини констатує той факт, що організація захоронок у селах і містах приносила велику користь, допомагала працівникам у вихованні дітей, особливо сільським жінкам під час літніх польових робіт. З ініціативи Н.Кобринської в 1900 році у Львові було організовано товариство «Руська Захоронка», що пізніше стало називатися «Українська захоронка». В 1902 році це товариство відкрило перші дитячі садки у Львові. З того часу і почало розвиватися в Галичині дошкільне виховання.

В 90-х роках XIX століття в Україні земства почали відкривати дитячі ясла (захоронки). Спочатку ці установи відкривались переважно на час літніх робіт, а згодом вони стали працювати протягом року. Наприклад, Полтавське губерніальне земство відкрило дитячі ясла у 1897 році. Але якщо порівнювати інтенсивність земського руху, спрямованого на відкриття шкіл, із рухом, спрямованим на відкриття установ дошкільного виховання, то зразу видно епізодичність і значно меншу ефективність діяльності земств у царині дошкільного виховання. На нашу думку, через те, що організація діяльності та робота земських дитячих установ регламентувалась постановами волосних, повітових та губернських земських зібрань, недооцінювалось значення виховання дітей дошкільного віку.

Кінець XIX-початок XX століття – це період розвитку та формування системи суспільного дошкільного виховання в Україні. Цей час характеризується відкриттям народних дитячих садків для різних верств населення з ініціативи і на кошти приватних осіб та педагогічних товариств. Прогресивна педагогічна громадськість вимагала від уряду введення дитячих садків у державну освітню

систему і державне фінансування. Проте ці зусилля були марними – Міністерство народної освіти обмежувалося обіцянками у справі розвитку дитячих садків.

Тільки з поваленням царизму відкрилась для українського народу можливість приступити до будівництва дошкільних установ – дитячих садків, майданів, клубів – на ґрунті національного оточення дитини: рідної мови, пісні, гри. У містах і селах почали відкриватися ці установи на кошти міських та сільських громад. В перші роки після революції уряд постійно приймав постанови, які істотно впливали на структуру органів управління народною освітою.

Після революції (жовтень 1917 року) новий уряд розгорнув широку діяльність щодо створення державної системи дошкільного виховання. Рада Народних Комісарів з перших днів радянської влади приступила до реформування народної освіти. II з'їзд Рад призначив першого Наркома освіти А.В.Луначарського. Управлінням народною освітою займалася державна комісія з народної освіти, котра була створена 9 листопада 1917 року. Серед відділів цієї комісії був відділ дошкільного виховання та допомоги, який очолювала Д.Лазуркіна. Таким чином, суспільне дошкільне виховання увійшло в державну систему освіти. Діяльність цього відділу була спрямована на пропаганду дошкільного виховання, підготовку дошкільних працівників організацій дитячих установ, якими слід було охопити всіх дітей до 8 років і на виконання плану «організації справи дошкільного виховання». В 1917 році, згідно з Постановою тимчасового уряду, який фактично контролював ситуацію в Україні, створено земські управи, які стали повноцінними закладами місцевого самоуправління. Губернські та повітові земства створювали ради освіти, котрі повинні були займатися роботою культурно-освітніх закладів. До компетенції повітових рад освіти відносились фінансові питання, створення мережі дошкільних, шкільних, позашкільних закладів. Листопад 1917 рік – вихід III Універсалу, яким проголошено освіту УНР. В цей час Генеральний Секретаріат Освіти звернувся до губернських, повітових земств і міських управ з пропозицією про скликання в грудні 1917 року наради зі справи організації народної освіти в Україні. Від кожного губернського і повітового земства був 1 представник. На нараді затверджено «План управління освітою в Україні».

У грудні 1917 року Наркомос опублікував декларацію «Про дошкільне виховання», у якій йшла мова про те, що суспільне (безкоштовне) дошкільне виховання повинно розпочинатися від народження дитини і повинно здійснювати її всебічний розвиток. Ця декларація вводить дошкільне виховання в загальну систему народної освіти і визнає його як складову частину всієї шкільної системи. Це є початком суспільного дошкільного виховання. В Декларації відмічалось, що «система дошкільного виховання повинна бути складовою частиною всієї шкільної системи і повинна бути органічно пов'язана в одне ціле з всією системою народної освіти».

Важливим кроком у становленні суспільного дошкільного виховання була підготовка відділом з позашкільної освіти і дошкільного виховання проекту “Регламент дитячих садків”. Згідно з цим офіційним документом планувалося, що суспільне дошкільне виховання стане обов’язковим і безкоштовним завдяки зусиллям департаменту. Таким чином, закладався фундамент успішної діяльності державної системи суспільного дошкільного виховання.

У 1917 році при Центральній Раді утворюється Генеральний секретаріат освіти України (з 8 січня 1918 року – Міністерство народної освіти), яку очолив І.Стешенко. Великий вклад у розвиток дошкільного виховання на той час внесла С.Русова, котра очолювала відділ дошкільного виховання та позашкільної освіти і проводила в життя лінію українізації народної освіти.

В січні-лютому 1918 року була спрощена система управління народною освітою. Навчальні заклади передані радам народних депутатів, а пізніше – у відомство Наркомосу. При місцевих радах створювалися відділи народної освіти. Ради існували здебільшого в губернських центрах. У повітових, а також у волосних центрах діяли воєнно-революційні комітети – ревкоми. Провідниками політики Наркомосу УРСР на території губерній були відділи народної освіти губвиконкомів, які за Постановою ІХ Всеукраїнського з’їзду Рад (1925) були ліквідовані в зв’язку з утворенням округів та районів. Відділи народної освіти як регіональний орган управління освітою включали в себе завідуючого відділом, загальний підвідділ, підвідділ соціального виховання, куди входила секція дошкільного виховання, підвідділ позашкільної освіти та діяли в різних місцях України в різні часи. Наркомос в 1918 році організував 3-місячні курси підготовки інспекторів з дошкільного виховання для обласних відділів народної освіти. Особи, котрі закінчили ці курси, на місцях проводили підготовку дошкільних працівників. Отже, Наркомос керував організацією суспільного дошкільного виховання.

У червні 1918 року Раднарком підписав Декрет, згідно з яким всі державні, суспільні і приватні заклади дошкільного виховання передавалися у відомства Наркомосу і тим самим включалися в систему народної освіти як її перша ланка. Виховна робота проводилася в дошкільних установах здебільшого за педагогічною системою Фребеля і Монтессорі і за тими вказівками, які містив у собі «Порадник діяча позашкільної освіти і дошкільного виховання», що його випустив в 1918 році відділ дошкільного виховання при Міністерстві народної освіти.

До кінця 1918 року в Україні працювало близько 140 дитячих садків, а в 1920 р. – 678, в 1921 – 879, в 1922 – 704, в 1923 – 170, в 1924 – 148, в 1925 – 118.

Наркомос взагалі та дошкільний відділ зокрема організовували роботу на всій території радянської держави, проводили республіканські наради завідуючих місцевими дошкільними підвідділами, випускали інструктивні матеріали з досвіду роботи. З 1918 року по 1922 рік з ініціативи та за активної участі Д.Лазуркіної

видавався «Бюлетень дошкільного відділу Наркомосу», в якому доводились до провінцій оперативні вказівки, досвід роботи тощо.

Свої погляди на організацію роботи дитячого садка керівники дошкільних відділів різних рівнів могли висвітлити у виданій Наркомосом у 1919 році «Інструкції по веденню осередку та дитячого садка». Ця інструкція чітко розмежувала осередок і дитячий садок, вказувала на наповнюваність груп – на 1 вихователя не більше 25 дітей, а бажано 15.

Справа організації системи дошкільного виховання в регіонах на той час була покладена на відділи народної освіти повітових революційних комітетів, котрі діяли рішуче. Їхні розпорядчі документи мали характер безапеляційності та обов'язковості до виконання. Як приклад подамо мовою оригіналу один із наказів відділу народної освіти при Кам'янець-Подільському повітовому революційному комітеті:

«Наказ ч.8

Відділу Народної Освіти при Кам'янецькому ревкомі.

Реєструватися на протязі до 6-го серпня в Підвідділ Дошкільного Виховання:

- 1) всім як і бувшим так і теперішнім керівникам (ницям) Дошкільних установ (дитячих садів, площадок, приютів),
- 2) всім закінчившим курси Дошкільного Виховання,
- 3) всім курсисткам курсів Дошкільного Виховання,
- 4) всім, хто раніше брав участь в дошкільній праці, як в Кам'янці так і в інших місцях.

Зареєструватися в цей же термін всім дитячим дошкільним закладам – дитячим садам, площадкам, сирітським домам, приютам. Осіб, котрі не зареєструються у вказаний термін, буде притягнуто до відповідальності.

Завідуючий Відділом Нар. Освіти

Завідуючий Підвід. Дошк. Виховання Діловод».

Творцем першої системи шкільної освіти в Україні був тодішній комісар освіти Г.Г.Гринько, котрий подав вироблену ним схему освіти на розгляд Всеукраїнської наради завідувачів губернських відділів народної освіти 29.03.1920 року, а в серпні цього ж року на ухвалу Всеукраїнської наради у справі освіти. Своєю схемою Г.Гринько ввів систему дошкільного виховання в загальношкільну систему, чим і виконав вимоги декларації «Про дошкільне виховання».

Система шкільної освіти мала ступеневий характер і включала:

- 1) Дошкільне соціальне виховання (дитячий садок, дитячий будинок, комуна, колонія і т.д.) – від 4 до 8 років.
- 2) Соціальне шкільне виховання (трудова семирічна школа, яка поділяється на 2 центри: 1 – 4-літній – з 8 до 12 років; 2 – 3-літній – з 12 до 15 років).

3) Професійну освіту:

- професійна школа;
- технікум;
- інститут;
- академія .

Дошкільне соціальне виховання в цій системі займає місце початкової ґрунтовної ланки. Це можемо підтвердити «Основними принципами Єдиної трудової школи» (16.10.1918 р.), в яких вказувалось, що вся система нормальних шкіл від дитячого садка до університету являє собою одну школу, одну неперервну драбину. Установами соціального дошкільного виховання були: майдани різних типів, дитячі садки, клуби неповного дня, денні дитячі будинки та дитячі садки цілого дня, якими здійснювали керівництво на території міст відділи народної освіти виконавчих комітетів міських Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів трудящих, утворені в 1919 році (з 1940 року – Рад депутатів трудящих, з 1977 – Рад народних депутатів). У структурі цих відділів було дошкільне виховання. Управління освітою на території міст здійснювалось на основі рішень міських Рад і постанов вищих державних органів. Міські відділи народної освіти займалися організацією освіти взагалі та дошкільної зокрема. У 1921 році в Україні нараховувалося дітей у віці від 4 до 15 років 7495900, з них в містах – 1419780, і в селах – 6076120. Безпритульних дітей (сиріт та напівсиріт) біля 700000. На початок 1921 року Нарком освіти мав у розпорядженні таку кількість установ: дитячі будинки – 600 (перебувало 39000 дітей), дитячі сади – 500 (35 000 дітей), школи – 21887 (2250000 дітей).

У серпні 1920 р. на Другій Всеукраїнській нараді з освіти була прийнята система педагогічної освіти, яка передбачала створення педагогічних навчальних закладів. Факультети соціального виховання інститутів народної освіти повинні були готувати «кваліфікованих соцвиховців, здатних впроваджувати у життя систему соціального виховання Укрнаркомосвіти в усьому її обсязі і змісті, охоплюючи увесь «соцвиховний» дитячий вік, а також виховні, зокрема, так звані «освітні» елементи єдиного виховного процесу, в якій би формі він не протікав: у школі, в дитячому садку, клубі, на майданчику» .

Перед Наросвітою стояло завдання широко розвивати будівництво нових дитячих установ, укріплювати наявну мережу шкіл. Це було продиктовано величезним ростом дитячої безпритульності в результаті громадянської війни та надзвичайною обмеженістю ресурсів держави. До кінця 1921 року Нарком освіти мав у розпорядженні: дитячі будинки – 1844 (98890 дітей), дитячі сади – 513 (27150 дітей), школи – 22601 (1852010 дітей). Таким чином, 1921 рік дав великий ріст дитячих установ, що забезпечило повне або часткове матеріальне утримання дітей за рахунок держави.

Отже, при активному сприянні держави до кінця 1921 року основним типом дошкільних закладів став дитячий садок з безперервною річною роботою і перебуванням у ньому дітей, залежно від умов роботи матерів, протягом 7, 9 та 12 годин. Велика частина дитячих садків утримувалася на кошти держави і лише окрема – на кошти підприємств та господарських організацій. Крім дитячих садків, існували інші форми суспільного дошкільного виховання: дитячі літні та зимові майданчики, дошкільні групи, вечірні дитячі кімнати при пунктах ліквідації безграмотності в клубах. Стали виникати дитячі садки і дитячі сезонні майданчики в селах, що одержали надалі значний розвиток. Як бачимо, число дітей в дитячих садках на кінець 1921 року зменшилась у зв'язку із тим, що круглі сироти переводились у дитячі будинки.

Дитячий будинок був призначений служити «маяком» соціального виховання, а всі інші установи соціального виховання (дитячі садки, клуби, школи) вважалися установами перехідного типу, які мали орієнтуватися на дитячий будинок і наближатися до нього. Проте пізніше з'ясувалося, що дитячий будинок не може бути «маяком» соціального виховання з двох причин: держава не мала відповідних коштів для утримання дитячих будинків; педагогічна сторона дитячого будинку мала низку негативних сторін, а саме: комплектувалась механічно, єдина ознака, що об'єднувала дітей, це безпритульність. За добу нової економічної політики дошкільні установи перейшли на місцеві бюджети, на утриманні держави залишилися лише установи для дефективних дітей. У цей період дитячий будинок повністю втрачає значення «маяка», але зберігає чільне місце як установа для безпритульних дітей.

Функції управління освітою на території району в 1923-27 роках здійснював культурно-соціальний відділ, який входив до складу виконавчих комітетів районних Рад депутатів трудящих. В лютому 1924 року проведена Всеукраїнська нарада завідуючих губерньськими відділами соціального виховання, котра рекомендувала справу дошкільного виховання на місцях взяти під контроль, розгорнути агітацію серед населення за створення дошкільних закладів. Культурно-соціальний відділ у 1927 році був розформований, і замість нього були введені посади інспекторів. До 1931 року районні інспектори народної освіти не були самостійними установами.

У травні 1931 року створено районні відділи народної освіти з наданням їм прав самостійних установ. Вони були регіональним органом управління освітою і здійснювали керівництво та контроль за діяльністю навчальних закладів, котрі знаходились на районному бюджеті, організовували і контролювали роботу дошкільних установ. До складу апарату районного відділу народної освіти входив інспектор дошкільного виховання.

Система керівництва закладами дошкільного виховання склалася в Україні в основному до 1932 року.

Запитання і завдання для самоперевірки

- 1. Коли виникли перші дошкільні заклади, як самостійні навчально-виховні установи особливого типу в Україні?*
- 2. Хто і коли відкрив перший дитячий садок у Києві?*
- 3. Коли сформувалася й почала розвиватися система суспільного дошкільного виховання в Україні?*
- 4. Як і коли суспільне дошкільне виховання увійшло в державну систему освіти?*

Лекція 2. Дошкільний заклад, сім'я, школа

Педагогічний процес у дошкільному закладі
Закономірності педагогічного процесу
Структура педагогічного процесу
Розвивальне середовище як складова педагогічного процесу
Планування педагогічного процесу
Планування у різновікових групах

➤ **Педагогічний процес у дошкільному закладі**

Виховання дитини здійснюється під впливом багатьох чинників, провідними з яких є родина і навчальний заклад, у якому вона виховується. Перші кроки у світ дитина здійснює під опікою сім'ї, а з часом усе відчутнішу роль у її соціалізації починають відігравати спершу дошкільний заклад, потім — школа. Безперечно, сім'я назавжди залишається для дитини джерелом її життєвого досвіду, духовних сил, моральності, соціального оптимізму. Водночас багато якостей особистості формуються, розвиваються в дитячому садку, школі під впливом глибоко продуманого, цілеспрямованого, раціонально організованого педагогічного процесу.

На певному етапі становлення дитини її навчання і виховання здійснюються передусім завдяки взаємодії з педагогом, завдання якого полягає в тому, щоб системно, цілеспрямовано, науково обґрунтовано сприяти психологічному, розумовому, моральному, фізичному розвитку дитини. Ця багатоаспектна, всеохоплююча взаємодія і є педагогічним процесом.

Педагогічний процес — спеціально організована, динамічна взаємодія педагога і дітей, спрямована на забезпечення їх навчання, виховання, розвитку.

Зміст педагогічного процесу визначається концептуальними засадами освітньо-виховної системи. Головною метою його є раціональна організація навчально-виховної роботи, спрямованої на всебічний розвиток дитини.

Ідею єдності виховання і навчання, яка визначає цілісність педагогічного процесу, обґрунтував К. Ушинський. Він стверджував, що від комбінації основних елементів найбільше залежить виховна сила школи.

Російський педагог, психолог Петро Каптерев (1849— 1922), досліджуючи різноманітні особливості взаємодії педагога і вихованців, наголошував, що навчання, освіта, привчання, виховання, настанови, переконання, напучування, вимоги «позначають різні властивості, сторони, засоби і моменти одного великого цілого — педагогічного процесу».

Педагогічний процес є головною структурною одиницею цілеспрямованої й організованої взаємодії педагога і вихованця, під час якої дитина опановує соціальний досвід. Значною мірою він відрізняється від виховного процесу, що здійснюється постійно під впливом усієї сукупності чинників, які формують особистість.

Сучасні дослідники розглядають педагогічний процес як динамічну педагогічну систему, спрямовану на вирішення розвивальних і освітніх завдань; передавання

соціального досвіду старшими і засвоєння його підростаючими поколіннями шляхом їх взаємодії.

Сутність педагогічного процесу полягає в єдності навчання, виховання і розвитку. Саме цим обумовлюються його функції:

— навчальна (формування мотивації, досвіду навчально-пізнавальної та практичної діяльності, засвоєння основ наукових знань, ціннісних орієнтацій особистості);

— виховна (формування моральних, естетичних якостей і ставлень людини);

— розвивальна (формування і розвиток психічних процесів, властивостей і якостей особистості).

Одиницею педагогічного процесу є педагогічне завдання — певна педагогічна ситуація, співвіднесена з метою діяльності й умовами її здійснення. Головними компонентами педагогічного процесу є його суб'єкти: педагог і вихованець.

➤ *Закономірності педагогічного процесу*

Педагогічний процес не є спонтанним явищем. Він підпорядкований певним об'єктивно існуючим, постійним і необхідним внутрішнім взаємозв'язкам і взаємозалежностям, тобто закономірностям.

Закономірності педагогічного процесу — об'єктивні, стійкі й істотні зв'язки, які зумовлюють ефективність навчання, виховання, розвитку особистості дитини.

Ці закономірності відображають стійкі залежності між усіма елементами педагогічного процесу: діяльністю педагога, діяльністю вихованця, об'єктом засвоєння (змістом навчання), виховними, розвивальними впливами.

До найважливіших закономірностей педагогічного процесу належать:

1. Органічна єдність навчання, виховання, розвитку. Успішне функціонування кожного із цих компонентів є передумовою ефективності інших: навчання спрямоване на вирішення завдань виховання і розвитку; виховання сприяє розвитку і навчанню; розвиток створює сприятливі передумови для навчання та виховання і є їх результатом.

2. Змістова, організаційна та операційно-технологічна цілісність. *Змістова цілісність* педагогічного процесу забезпечується відображенням у меті й змісті освіти досвіду людства, у взаємозв'язку знань (у тому числі про способи дій), умінь і навичок досвіду творчої діяльності, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу. *Організаційна цілісність* педагогічного процесу є наслідком єдності процесів освоєння, організації змісту освіти і матеріальної бази; ділової взаємодії педагогів і вихованців щодо змісту освіти і в міжособистісному спілкуванні; самоосвіти та самовиховання. *Операційно-технологічна* цілісність виявляється у внутрішній цілісності процесів освоєння, організації змісту освіти і матеріальної бази, ділової взаємодії педагога і вихованців, освіти і самоосвіти.

3. Динамічність. Масштабність усіх наступних змін залежить від змін на попередньому етапі, взаємодія між педагогами і вихованцями вибудовується за «ступеневим» принципом: чим вищі проміжні досягнення, тим вагоміший кінцевий результат.

4. Залежність досягнутого рівня розвитку особистості від спадковості, навчально-розвивального середовища, включення у навчально-виховну діяльність, ефективності засобів педагогічного впливу.

5. Єдність внутрішніх мотивів і зовнішніх, у тому числі педагогічних стимулів.

6. Взаємозв'язок чуттєвого, логічного і практичного. Ефективність його залежить від якості сприймання, логічного осмислення, практичного використання знань і вмінь.

Ефективність реалізації закономірностей педагогічного процесу залежить від гармонійної єдності його об'єктивних і суб'єктивних чинників, передусім від усвідомлення педагогом своєї місії, уміння організувати продуктивну взаємодію з дітьми, максимально задіяти особистісний потенціал кожного з них, постійного прагнення підняти цю взаємодію на вищий рівень.

➤ *Структура педагогічного процесу*

Ефективність педагогічного процесу залежить і від того, наскільки успішно є реалізація таких його принципів: цілісність підходу до виховання; неперервність виховання; цілеспрямованість у вихованні; інтеграція та диференціація спільної діяльності педагогів і вихованців; природовідповідність; культуровідповідність; виховання в діяльності; єдність та адекватність управління і самоуправління; оптимізація (відповідність методів і прийомів діяльності меті й змісту педагогічного процесу, реальній психологічній ситуації); єдність вимог і поваги до особистості дитини.

Особливе значення має *цілісність педагогічного процесу* — єдність мети, змісту, методів виховання і навчання, виховання і самовиховання, процесів, етапів та дій.

Педагогічний процес є внутрішньо вмотивованим, цілісним феноменом, структурні компоненти якого перебувають у стійкій взаємодії і взаємозалежностях. Компонентами його структури є:

— мета (те, до чого прагнуть педагог і вихованець; у педагогіці мета постає в сукупності концептуальних ідей, на яких вибудовується педагогічний процес);

— діяльність суб'єктів, які організують педагогічний процес і беруть у ньому участь;

— відносини, породжені цією діяльністю, а також освоєне суб'єктом середовище;

— управління, яке забезпечує інтеграцію компонентів у цілісну систему, розвиток цієї системи.

За іншими підходами, структуру педагогічного процесу утворюють такі компоненти:

— цільовий (окреслює мету і завдання, що її конкретизують);

— змістовий (визначає сукупність ставлень, ціннісних орієнтацій, досвіду діяльності та знань);

— діяльнісний (характеризує форми, способи, засоби виховної взаємодії,

спрямованої на реалізацію мети і завдань, освоєння змісту педагогічного процесу);

— результативний (уособлює досягнуті результати та ступінь ефективності педагогічного процесу);

— ресурсний (відображає соціально-економічні, морально-психологічні, гігієнічні умови перебігу педагогічного процесу).

Безперечно, педагогічний процес не варто розглядати лише як вплив педагога на вихованця, оскільки він є складною системою їхніх взаємовпливів, у якій педагог і дитина фігурують одночасно як суб'єкт і об'єкт. Такий погляд на структуру педагогічного процесу є найближчим до гуманістичних засад навчання і виховання. Згідно з ним складовими педагогічного процесу є:

1. Цілеспрямована педагогічна діяльність, носієм якої є педагог як системоутворювальна ланка педагогічного процесу.

2. Дитина, яка як об'єкт педагогічного впливу є індивідуальністю, що розвивається і змінюється відповідно до педагогічних цілей; як суб'єкт педагогічного процесу дитина є особистістю, що розвивається, прагне творчого самовияву, задоволення власних потреб, інтересів і прагнень, здатна до активного засвоєння або неприйняття педагогічних впливів.

3. Зміст педагогічного процесу, завдяки якому здійснюється соціалізація дитини, формуються система знань, ставлення до світу, мотиви, стимули і форми поведінки, духовні потреби та ціннісні орієнтації.

4. Організаційно-управлінський комплекс, у межах якого відбуваються всі педагогічні події й факти.

5. Педагогічна діагностика (визначення стану та життєздатності педагогічного процесу в цілому й окремих його частин).

6. Результат педагогічного процесу, який є критерієм його ефективності.

7. Організація взаємодії із суспільним і природним середовищем.

Те, під яким кутом зору і в яких вимірах розглядає педагог структуру педагогічного процесу, значною мірою залежить від його професійної зрілості, внутрішньої культури, усвідомлення ним своєї місії.

Педагогічний процес у дошкільній педагогіці характеризується певними особливостями. Його головними структурними компонентами є гра, праця, навчальна діяльність, і підпорядкований він таким вимогам:

- вирішення завдань виховання і навчання в їх єдності;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей;
- гуманістична взаємодія вихователя і вихованців;
- опора на потреби й інтереси дітей;
- єдність різноманітних видів діяльності дітей;
- створення розвивального середовища для дитини та ін.

Організація життя і діяльності дітей залежить від їхніх індивідуальних особливостей, складу групи, в якій виховується дитина.

➤ *Розвивальне середовище як складова педагогічного процесу*

Розвиток дитини є складною єдністю внутрішніх змін її психічної діяльності (сприймання, пам'яті, мислення, волі та ін.) і форм її самореалізації (умінь, навичок

тощо). Відбувається він у різноспрямованій взаємодії усіх чинників, одним з яких є зовнішнє (розвивальне) середовище, в якому відбувається педагогічний процес і яке є його важливою складовою частиною.

Розвивальне середовище — комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у дошкільному закладі.

Навчання, виховання, розвиток дитини повинні відбуватися в атмосфері захищеності, психологічного комфорту. Це означає, що оточення дитини має бути безпечним як щодо гігієни, умов життєдіяльності загалом, так і в морально-психологічному аспекті. Передусім навколишнє середовище повинно відповідати структурі когнітивної (пізнавальної) сфери дитини, передбачати можливості вільного розвитку ігрової та інших видів її діяльності.

Однією з перших звернула увагу на проблему розвивального середовища М.Монтессорі, яка найважливішою передумовою розкриття дитиною внутрішнього потенціалу вважала вільну самостійну діяльність у створеному педагогом просторово-предметному середовищі. Тому, на її думку, завдання педагога полягає насамперед у наданні дитині засобів саморозвитку й ознайомленні її з правилами користування ними. Такими засобами є автодидактичні (самонавчальні) Монтессорі-матеріали, з якими дитина працює спочатку під опікою педагога, а потім самостійно.

Сучасні дослідники розглядають розвивальне предметне середовище як систему матеріальних об'єктів діяльності дитини, що функціонально моделює зміст її духовного і фізичного розвитку. Збагачене середовище передбачає єдність соціальних і природних засобів забезпечення повноцінної життєдіяльності дитини. Сюди відносять архітектурно-ландшафтні та природничо-екологічні об'єкти; художні студії; ігрові та спортивні майданчики; конструктори; тематичні набори іграшок, посібників; аудіовізуальні та інформаційні засоби виховання і навчання.

Розвивальне предметне середовище має відповідати вкочим особливостям дітей. Загалом, воно визначається взаємозв'язком таких складових:

1) продукти діяльності фахівців — художників, проектувальників, конструкторів, майстрів-оздоблювачів (твори мистецтва, меблі, інструменти, предмети, вироби прикладного мистецтва, посібники, іграшки);

2) результати діяльності персоналу дошкільного закладу і батьків з організації та оформлення побуту (облаштування зон, виставок, виготовлення посібників та іграшок-саморобок, декоративне оформлення кімнат до свят тощо);

3) результати участі дітей у створенні інтер'єру під керівництвом вихователя.

Усі елементи розвивального середовища покликані забезпечувати і стимулювати вільний вибір і зміну видів діяльності дитини, створювати актуальні для неї і доступні для її розвитку проблемні ситуації. Для цього вони повинні бути інформативними, емоційними, втілювати в собі пізнавальну та емоційну новизну.

Особливо ефективно впливає на дітей, передусім на їхню рухову активність, модульне предметно-ігрове середовище. Прикладами предметів-модулів можуть слугувати легкі куби різного розміру, виготовлені за типом вкладишів, і середні за

розміром модулі — «меблі-іграшки». Дитина може перетворювати модулі на корабель, будиночок, казкову печеру тощо. Захопившись різногабаритними предметами-модулями, дитина долає межі традиційного ігрового куточка, легко оволодіває елементами ігрових дій. У багатьох дитячих садках Данії, Швеції, СІЛА використовують іграшки-модулі, у тому числі й так звані «ростучі меблі», розмір яких можна змінювати відповідно до віку дитини.

Останнім часом розвивальне середовище якісно збагатилося завдяки включенню в нього комп'ютерно-ігрових комплексів. Комп'ютер може увійти в життя дитини тільки через гру, яка забезпечує оволодіння новими способами дій, особистісний розвиток дитини.

Система комп'ютерної освіти для дошкільників охоплює:

— комп'ютерні програми та ігри, методичні рекомендації щодо їх включення у зміст освіти;

— спеціальну науково-пізнавальну літературу для дошкільників про персональний комп'ютер;

— кваліфікованих спеціалістів, готовність педагогів до роботи з комп'ютерно-ігровими комплексами;

— методичні рекомендації для батьків. Використання у дошкільному вихованні комп'ютерної техніки в поєднанні з традиційними засобами виховання сприяє підвищенню загальної якості виховання, розвитку творчої особистості. Визначальними щодо цього є компетентність вихователя, розвивальний зміст комп'ютерних програм. Передусім слід виходити з того, що комп'ютер є засобом діяльності дитини. Тому, організовуючи ознайомлення дошкільнят з комп'ютерними технологіями, педагог має орієнтуватися на дитину, дбати про її гармонійний розвиток.

Комплекс комп'ютерно-орієнтованих засобів розвитку дитини охоплює периферійний комп'ютерний пристрій, який полегшує управління комп'ютерною грою; спеціальні дитячі комп'ютерні меблі; багатофункціональне ігрове обладнання.

З появою комп'ютерів розвивальне середовище у дошкільних закладах функціонує як комп'ютерно-ігровий комплекс (КІК), складовими якого є:

1. Комп'ютерна зала. Комплектування її повинно виходити з нормативу: чотири квадратних метри на один комп'ютер. Відповідно до зросту дітей мають бути підібрані столи і стільці. Освітлення мусить бути комфортним для очей, а екрани моніторів слід повернути у протилежний від джерела світла бік. Не рекомендується використовувати в оформленні зали яскраві кольори, м'які іграшки (накопичують електричні заряди). Цілком доречні в її інтер'єрі живі рослини. Підлогу слід накрити антистатичним матеріалом.

Тривалість перебування дитини перед комп'ютером не повинна перевищувати 15 хв., а загальний час перебування в КІК — 40—45 хв. Під час заняття в залі може перебувати не більше восьми дітей. Тому їх часто доводиться ділити на підгрупи. У кожного вихованця має бути індивідуальне місце з комп'ютером (ІКМД). Неприпустимо, щоб біля одного комп'ютера працювало водночас двоє-троє дітей. Відстань між столами ІКМД повинна бути не меншою 60 см; між столами та

опалювальними приладами — їм; від столів до стін — 80 см. Відстань між очима дитини та екраном має становити 60—70 см. Яскравість зображення на моніторі мусить бути оптимальною.

2. Ігрова зала. Призначена для самодіяльних сюжетно-рольових, режисерських і театралізованих ігор, тому повинна бути просторою, світлою, затишною, не повторювати оформлення групових кімнат. У ній розміщують великі ігрові модулі, подіуми-будиночки для режисерських ігор, подіум-сцену із завісою для театралізованих ігор, а також сюжетно-образні іграшки.

3. Зала релаксації. Вона може бути оформлена за зразком зимового саду: з живими рослинами, акваріумами, тераріумами, вольєрами з птахами, невеликим басейном, ємкостями з піском, галькою для експериментування з природним матеріалом, столиками-мольбертами, предметами для ігор, аквацентром тощо.

Оснащувати приміщення у дошкільних закладах слід згідно з Типовим переліком обов'язкового обладнання, навчально-наочних посібників та іграшок.

На цілеспрямоване оформлення простору групової кімнати, який повинен часто оновлюватися з ініціативи педагога і дітей, орієнтує програма розвитку в дитячому садку «Крок за кроком», яка передбачає організацію центрів активності («Сюжетно-рольова гра», «Будівництво», «Мистецтво», «Література» та ін.).

Залежно від специфіки, можливостей дитячого садка, особливостей дітей можливе створення центрів комплексного, варіативного, тематичного, мобільного, дієвого навчально-ігрового середовища, що сприяє розширенню і розвитку інтересів дітей.

➤ *Планування педагогічного процесу*

Успішність педагогічного процесу значною мірою визначається педагогічно доцільним плануванням, завдання якого полягає у забезпеченні науково обґрунтованого підходу до педагогічного процесу, систематичної роботи з усіма вихованцями, індивідуального підходу до кожного з них.

Планування дає змогу чітко визначити зміст роботи у певний період часу, підібрати раціональні методи і прийоми навчання й виховання. Завдяки йому реалізується важлива закономірність педагогічного процесу — послідовність і перспективність у роботі з дітьми. Отже, планування дає змогу організувати педагогічний процес як цілісне явище.

У дошкільному навчальному закладі планування роботи полягає у визначенні конкретних цілей, завдань, змісту, форм, методів, засобів їх досягнення на певний відрізок часу. Його метою є гармонійний, різнобічний розвиток особистості дитини з орієнтацією на її цінності та інтереси, збереження дитячої субкультури. З огляду на час здійснення планування може бути перспективним або поточним.

Перспективне планування окреслює раціональну черговість вирішення поставлених завдань, визначає їх співвідношення між собою на тривалий період (навчальний рік, півріччя, квартал, місяць). Основним видом такого планування є річний план роботи дошкільного закладу, який охоплює: аналіз його діяльності за попередній навчальний рік; перспективні завдання на поточний, з яких 1—2 мають бути продовженням розпочатої раніше роботи, а 1—2 — новими; програму

підвищення рівня фахової майстерності працівників дошкільного закладу (самоосвіта, курси підвищення кваліфікації, атестація); методичну роботу (педагогічні ради, семінари, семінари-практикуми, консультації, обмін досвідом шляхом взаємовідвідувань, відкритих показів роботи та їх обговорення); ділові ігри, конкурси, дискусії тощо; вивчення стану навчально-виховного процесу; організаційно-педагогічну роботу (план співпраці дитячого садка і школи, план роботи з батьками); адміністративно-господарську роботу; медико-профілактичні заходи; графіки проведення свят, розваг, театралізованих вистав; гурткову роботу.

Поточне (календарне) планування охоплює найближчий часовий проміжок — від 1—2 днів до 1—2 тижнів, місяця, кварталу. Як правило, календарні плани передбачають освітньо-виховну роботу в різних вікових групах. Складають їх вихователі.

Обидва види планування постають як дві форми єдиного процесу, що взаємодоповнюють одна одну, уточнюють, конкретизують.

Сутність планування полягає у розробленні змісту педагогічного процесу, його систематизації й уточненні, окресленні методів і способів його реалізації. З демократизацією освіти педагог отримав можливість творчого підходу до планування своєї роботи. Якщо за централізовано-директивної системи розділи плану, послідовність подій із життя дітей, педагогічної діяльності вихователя були жорстко визначені, то за сучасних умов у плануванні роботи орієнтуються на індивідуальні особливості дітей, стиль педагогічної діяльності вихователя. Його план роботи на день може передбачати основні режимні моменти першої і другої половини дня або окремі види діяльності дітей. Педагог має право за своїм уподобанням обирати форму складання планів, напрям і зміст своєї діяльності на засадах доцільності, помірності, відповідності обраній стратегії та державній програмі. Проте свобода вибору не є тотожною безконтрольній самодіяльності.

Планування має відповідати таким принципам:

- актуальності (передбачає орієнтацію змісту на актуальні потреби часу і розвитку дитини);
- науковості (забезпечує його відповідність за змістом і формою досягненням психологічної, педагогічної та інших наук, передового педагогічного досвіду);
- цілісності й логічності (полягає в оптимальному поєднанні змісту розділів плану, напрямів і форм діяльності);
- перспективності (орієнтує на вироблення чіткого уявлення про подальший розвиток дошкільного закладу, становлення особистості кожної дитини);
- повторюваності й концентричності (передбачає необхідність повернення до раніше визначених завдань і змісту роботи, але вже на якісно вищому рівні);
- систематичності й послідовності (вимагає планомірного, вмотивованого передбачення змісту, форм і методів роботи з урахуванням їх взаємозв'язків).

Плани мають бути реальними для виконання, виходити з інтересів і можливостей дітей. Плануючи педагогічний процес, вихователь повинен спиратися

на аналіз конкретних умов, тобто на особливості віку дітей, індивідуальний склад вікової групи, рівень володіння навичками та вміннями, інтереси та потреби дошкільників. Педагогічний процес у плануванні має бути представлений цілісно, у взаємозв'язку всіх напрямів роботи, розділів програми, тематики занять, видів діяльності дітей, а також враховувати конкретні умови дошкільного закладу, його місцезнаходження, пору року, час планування. План вихователя повинен забезпечити зв'язок навчально-виховної роботи на заняттях і в повсякденному житті — підготовчу роботу до заняття, а також після заняття для закріплення уявлень, знань і вмінь дітей.

Особливої уваги потребує планування розвитку ігрової діяльності. Воно має бути зорієнтоване на збагачення тематики, розширення знань і вражень дітей (читання творів дитячої літератури, спостереження, екскурсії, виготовлення ігрових атрибутів тощо), розвиток їхніх взаємин. Рухливих та дидактичних ігор вихователь планує по декілька щоденно.

Плани повинні передбачати роботу з формування культурно-гігієнічних навичок, виховання культури поведінки дітей, трудові доручення, чергування, колективну працю дітей, запровадження нових форм її організації, роботу щодо закріплення трудових умінь.

Суттєві особливості має планування навчально-виховного процесу в різновікових групах.

➤ *Планування у різновікових групах*

Різновікова група має деякі переваги перед групою дітей одного віку, оскільки умови виховання в ній відтворюють умови виховання в повній сім'ї з кількома дітьми, чого позбавлені багато сучасних дошкільнят.

Постійний соціальний статус дошкільника у різновіковій групі урізноманітнюється одночасною позицією як старшого, так і молодшого серед дітей, що важливо для формування соціальних навичок взаємодії, вміння радитись і отримувати допомогу від старших, а також радити і допомагати меншим. У такій групі дитина не відчуває необхідності постійно порівнювати себе з іншими, щоб «бути рівною», що за недосконалого педагогічного керівництва нерідко спричинює штучне урівнювання. Виховання у різновіковій групі створює умови для набуття досвіду взаємодії, розуміння іншого, вміння спільно гратися, вчитися, працювати.

Педагогічне керівництво навчально-виховним процесом слід спрямовувати на організацію спільного життя дітей, їхнє спілкування, взаємодію, які впливають на психічний розвиток, сприяють формуванню товариських взаємин, вихованню гуманності. Спілкування старших і молодших за віком дітей є також чинником комунікативного розвитку, виховання таких рис, як невимушеність, відповідальність; розвитку активності, механізмів самоконтролю поведінки. Комплектування різновікових груп може відбуватися за такими критеріями:

1) комплектування на основі вікових ознак. У таких групах педагогові легше використовувати колективно-орієнтовані методи навчання, однак складніше забезпечувати індивідуальний підхід до дітей;

2) комплектування на основі індивідуальних особливостей розвитку.

Сформовані за цим критерієм групи об'єднують дітей від наймолодшого до найстаршого віку, що забезпечує можливості для індивідуальної роботи з ними, полегшує процес передавання побутового і навчального досвіду від старших дошкільників до молодших, створює атмосферу психологічного комфорту (якщо група укомплектована за законами психологічної сумісності дітей і є нечисленною);

3) комплектування на основі урахування вікових та індивідуальних особливостей. Завдяки цьому у групах об'єднуються близькі за віком діти (молодша і середня, старша і підготовча групи), що дає змогу в основному зберегти режим їхнього життя;

4) комплектування на основі родинних стосунків. Об'єднання в одній групі братів і сестер створює відчуття захищеності, емоційної безпеки як у період адаптації, так і протягом усього перебування в дошкільному закладі.

Планування роботи у різновіковій групі ґрунтується на тих самих принципах, що й в одновіковій. Однак педагог повинен намагатися якнайдоцільніше поєднати спільні ігри, спостереження, працю молодших і старших з видами діяльності, які переважають у дітей одного віку. Особливих зусиль слід докласти до організації загальних форм навчання дітей.

У різновіковій групі непросто сформулювати навчальне завдання, яке б відповідало рівневі всіх дітей. Молодші дошкільники, як правило, погано сприймають завдання, якщо вони не адресовані безпосередньо їм, а якщо і сприймають, то не завжди правильно розуміють, оскільки часто тлумачать їх по-своєму. Тому під час фронтальних форм роботи в різновіковій групі належні взаємини у педагога встановлюються тільки з найактивнішими і самостійними дітьми, інші або наслідують дії своїх товаришів, або виконують завдання на свій розсуд. Це свідчить, що на фронтальних заняттях з дошкільниками різного віку доцільно розв'язувати загальні навчальні завдання, а конкретні — на заняттях з групою дітей одного віку. Одночасні заняття з дітьми усіх підгруп проводять лише за можливості дотримання єдиних вимог до педагогічного процесу. Такими можуть бути заняття з образотворчого мистецтва, математики, деякі заняття з розділів «Дитина і навколишній світ», «Рідна природа». Заняття з навчання грамоти раціональніше проводити з кожною віковою групою окремо, адже вони потребують постійного керівництва з боку вихователя, засвоєння знань на них чергується з виконанням вправ. Недоцільно на одному занятті давати складний матеріал для всіх підгруп, краще поєднувати його за принципом сумісності. При виконанні підгрупами різних завдань важливо мати необхідну кількість роздаткового матеріалу з кожного розділу програми.

Загалом, організація педагогічного процесу повинна бути зорієнтована не лише на загальні завдання виховання (програми, методичні вказівки), а головним чином — на дитину, її потреби, інтереси, рівень розвитку.

В організації педагогічного процесу важливою є спільна діяльність усіх педагогів дошкільного закладу, узгодженість дій вихователів, завідувача, методиста, музкерівника, помічників вихователя, медичного персоналу. Особливого значення набуває їхня співпраця з родинами вихованців.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте закономірності педагогічного процесу. Чи можна вважати поняття «педагогічний процес» та «навчально-виховний процес» тотожними?
2. Які компоненти утворюють педагогічний процес? Як у них реалізується цілісність педагогічного процесу?
3. У чому полягає своєрідність педагогічного процесу в дошкільному закладі?
4. Яким вимогам має відповідати розвивальне середовище? Проаналізуйте організацію середовища у дошкільному закладі, в якому ви проходите практику. Що можете порадити для його вдосконалення?
5. Складіть рекомендації батькам щодо використання комп'ютера у вихованні дошкільників.
6. Що є метою планування навчально-виховного процесу? У чому полягають керівні принципи планування роботи? Охарактеризуйте вимоги до планування освітнього процесу.
7. Як у плануванні враховується необхідність особистісно-орієнтованого виховання і навчання?

Лекція 3.

Форми і методи взаємодії дошкільного навчального закладу із сім'єю

Співробітництво дитячого дошкільного закладу із сім'єю.

Методи вивчення сім'ї та участь батьків у діяльності.

Форми взаємодії дошкільного навчального закладу з сім'єю.

Умови успішного родинного виховання в сучасних умовах.

➤ **Співробітництво дитячого дошкільного закладу із сім'єю.**

В основу взаємодії сучасного дошкільного закладу із сім'єю покладено співробітництво. Ініціаторами його встановлення мають виступати педагоги дошкільного закладу, оскільки вони професійно підготовлені до освітньої роботи, а, отже, розуміють, що її успішність залежить від злагожденості й наступності у вихованні дітей. Вихователь усвідомлює, що співробітництво потрібне в ім'я дитини, і в цьому необхідно переконати батьків. Ініціатива у встановленні взаємодії із сім'єю та кваліфікована реалізація її завдань визначають керівну роль дошкільного навчального закладу щодо сімейного виховання.

Успіх співробітництва вирішальною мірою залежить від взаємних установок сім'ї і дитячого садка (В.Котирло, С.Ладивір). Найсприятливішими вони є, коли обидві сторони усвідомлюють потребу цілеспрямованого впливу на дитину і довіряють одна одній. Важливо, щоб батьки були впевнені в доброзичливому ставленні педагога до дитини, в його компетентності, цінували його особистісні якості.

Довіру батьків вихователь має заслужити чуйністю, уважністю до дитини, щирістю і милосердям. Неабияке значення має також культура спілкування і тактовність.

Світова статистика переконує, що сучасне сімейне виховання не є таким ефективним і повноцінним, як має бути. Тому в багатьох країнах розробляються спеціальні програми, спрямовані на підвищення педагогічної культури сім'ї, виховання батьків.

Психолого-педагогічна освіта батьків з метою підвищення їх педагогічної культури - один з напрямів співробітництва дошкільного закладу з сім'єю.

Така освіта батьків, що здійснюється дошкільним закладом, повинна мати спрямованість і мету. Так, специфіка роботи ясельної групи з сім'єю визначається, передусім, психофізіологічними особливостями дітей раннього віку: швидкий розвиток малюка потребує вчасної зміни завдань виховання і навчання, перебудови методів і прийомів педагогічної роботи. Зміст психолого-педагогічної освіти батьків слід доповнити питаннями охорони життя, зміцнення здоров'я, створення умов для правильного фізичного розвитку.

Рекомендації з питань адаптації дитини до умов суспільного виховання, гігієнічного догляду, раціонального харчування, загартовування, розпорядку дня надає батькам не лише вихователь, а й медичні працівники дитячого садка. При цьому поради і рекомендації повинні бути не для дітей загалом, а для конкретних

вихованців.

Нині актуальним є питання про те, щоб перетворити дошкільну установу на відкриту до різних впливів, що могло б значно збагатити освітній процес. Передусім, потрібно «відкрити» дошкільний заклад для батьків та інших членів сім'ї, розширивши межі традиційних контактів на святах, зборах тощо.

Батьки та інші члени родини можуть значно урізноманітнити життя дітей у дошкільному закладі, зробити свій внесок в освітню роботу. Наприклад, Назарова бабця Марія Іванівна - художниця, вона з задоволенням приходиться у дитячий садок, показує дітям свої витвори, вводить їх у таємниці своєї майстерності, вчить пальчиковій техніці малювання: до Різдва в залі оформили виставку дитячих малюнків і робіт Марії Іванівни. Батько Сергія повернувся з Парижа. Його бесіда з дітьми, що супроводжувалася показом відеофільму, фотографій, була дуже цікавою і для співробітників, і для вихованців дитячого садка; одного разу Оля привела свого дідуся, і він організував із хлопчиків бригаду з ремонту іграшок. Замовлення стали надходити і з інших груп.

Залучення батьків та інших членів сім'ї до освітньої роботи дитячого садка потрібне передусім для дітей. І не лише тому, що вони дізнаються про щось нове. Важливою є та любов і вдячність дітей до своїх татусів, мам, бабусь і дідусів, які, виявляється, так багато знають, так цікаво розповідають, і у них «золоті» руки.

Ще важливіше допомогти батькам відчувати себе «колективним педагогом», особливо для бабусь і дідусів, їм необхідно бачити, що вони потрібні, цікаві навколишнім людям. Педагоги мають змогу краще познайомитися із сім'ю кожного вихованця, зрозуміти її сильні й слабкі сторони щодо виховання дітей, допомогти, а іноді - чогось і навчитися.

Співробітництво потребує, щоб педагоги брали участь у психолого-педагогічній освіті батьків; вивчали умови виховання дитини у сім'ї; залучали батьків до освітньої роботи дитячого садка.

За результатами досліджень Л.Поздняк та Н.Лященко, умовами ефективної роботи дошкільного закладу з батьками є: цілеспрямованість, системність; плановість; диференційований підхід з урахуванням багатоаспектності та специфіки кожної сім'ї; вікова диференціація змісту роботи; доброзичливість, відкритість. Ключовим завданням організації педагогічного процесу в дошкільних закладах нового типу є забезпечення взаємодії родини з педагогами.

Для узгодженої роботи родини й дитячого садка як суб'єктів виховання слід дотримуватися таких вимог:

- 1) співпраця має ґрунтуватися на взаємоповазі й партнерстві;
- 2) взаємна довіра є основою співпраці. Особливе значення в її зміцненні має порозуміння. Кожний суб'єкт мусить знати функції всіх інших суб'єктів та зміст їхньої діяльності, чітко уявляти власну роль у взаємодії. Саме про це потрібно заздалегідь;
- 3) певна духовна єдність, підвалиною якої є любов до дитини, сприймання її як вільної особистості, розуміння проблем становлення людської гідності, дорослішання й творчого розвитку.

Таким чином, усі сторони мають відмовитися від фізичного впливу та

психічного тиску на дитину, від примусу, поважати право дитини на вільний вибір. Кожна зі сторін має взяти на себе певні обов'язки.

Дошкільний заклад забезпечує: умови для фізичного і психічного розвитку дитини та догляд за нею під час її перебування там; умови для розвитку творчих здібностей та інтересів; задоволення потреби дитини в емоційно-особистісному спілкуванні в дитячому колективі; захист від фізичного впливу та психічного тиску на дитину в будь-якій формі; кваліфіковану допомогу родині в розв'язанні педагогічних проблем; активне сприяння усвідомленню дитиною ролі доброзичливого й уважного педагога, а також формування вміння виявляти свою любов і повагу у спілкуванні з ним, батьками та іншими членами родини.

Родина зобов'язується: створювати оптимальні умови для фізичного і психічного розвитку дитини вдома; брати участь у розвитку творчих здібностей дитини спільно із дитячим закладом; захищати дитину від будь-яких форм фізичного впливу та психічного насильства поза дитячим закладом; задовольняти потреби в емоційно-особистісному спілкуванні в колі родини; сприяти усвідомленню дитиною ролі вихованця, члена дитячого колективу на основі довіри та доброзичливого ставлення до педагогів та інших дітей.

Педагогічний колектив і родина - це єдиний організм, об'єднаний спільною метою, гуманними стосунками та високою відповідальністю.

Педагоги й батьки на педагогічній раді, до складу якої входять їхні представники, визначають структуру, зміст та особливості організації навчального процесу впродовж року.

Наводимо варіант структури навчального року для дошкільного закладу:

I семестр - з 01.09 по 30.12; II семестр - з 16.01 по 15.05.

Зимові канікули - з 31.12 до 15.01; літні канікули (оздоровчий період) - з 16.05 до 31.08.

Нині головним завданням дошкільного виховання є зруйнування бар'єру між дитячим садком і сім'єю. Співробітництво їх не може бути конструктивним, допоки дитячий садок залишатиметься закритою установою. Батьки обов'язково мають знати і мати змогу бачити, як живуть їхні діти, чого їх навчають, як виховують, в які ігри вони грають тощо.

Присутність батьків у дитячому садку дасть змогу істотно поліпшити життя дітей, створити домашню атмосферу, допомогти вихователеві в організації певної діяльності дітей, а батькам об'єктивно оцінювати сильні й слабкі сторони у вихованні дитини. Вихователі отримають багато додаткових відомостей про індивідуальні особливості їхньої дитини, емоційний характер спілкування в сім'ї, формування трудових навичок і звичок, для яких сім'я має великі можливості. Відкриті, зацікавлені контакти з сім'єю дадуть змогу виявити кращий досвід сімейного виховання і зацікавити ним інші родини. І батьки, й вихователі краще розумітимуть дитину, враховуватимуть її бажання, інтереси, потреби.

Важливим напрямом діяльності педагогів дошкільного закладу має бути збагачення знань про сімейне виховання, поглиблення педагогічних знань батьків, досягнення єдності виховного впливу сім'ї й дитячого садка на дитину. Щоб така взаємодія була ефективною, дошкільна установа повинна відмовитися від

монологу, звички лише керувати батьками, натомість вона має надати перевагу діалогу. Педагогічна допомога батькам повинна спиратися на ретельне й усебічне вивчення кожної сім'ї, кожної дитини.

➤ **Методи вивчення сім'ї та участь батьків у діяльності.**

Одним із важливих завдань дошкільного закладу є пропагування педагогічних знань для батьків. Сучасна педагогіка пропонує різноманітні дійові форми і методи такої роботи, що уможливають досягнення оптимальних результатів.

У роботі дошкільного закладу особливе місце посідають педагогічні (ігрові) ситуації, що дають можливість удосконалювати педагогічні вміння батьків, поглиблювати їхні знання з конкретних проблем виховання, формують уміння аналізувати свою діяльність для прогнозування поведінки дітей у різних життєвих ситуаціях і добирати відповідні методичні прийоми впливу на них.

Для вивчення труднощів, з якими стикаються батьки у вихованні, доцільно проводити з ними індивідуальні бесіди, анкетування. В дошкільному закладі варто відвести кімнату, де батьки могли б з користю для себе провести час, очікуючи на дитину. Тут бажано помістити методичну й художню літературу. До обладнання такої кімнати або батьківського куточка слід залучити й батьків.

Загальні збори, конференції відходять у минуле. Взаємообмін інформацією доцільніше здійснювати під час «круглих столів», вечорів запитань і відповідей, ділових ігор.

Професійні вміння батьків корисно використовувати в освітньо-виховному процесі. Зокрема, тато, мама або інші члени родини можуть проводити з дітьми заняття зі свого фаху (кондитерство, декоративно-ужиткове мистецтво тощо).

Для спостережень варто вибирати ситуації, що відображають стосунки дитини й батьків. Доволі виразно це проявляється в час, коли дитина приходить до дитячого садка або йде додому. Щоб утриматися від випадкових вражень і хибних висновків, вихователь повинен поспостерігати одну і ту саму ситуацію (спілкування рідних з дитиною) 7—10 разів. Форми спілкування, незалежні від настрою і умов, можна вважати типовими. Спостереження бажано фіксувати в спеціальному щоденнику. Про стиль спілкування з дитиною свідчить також реакція дорослих на дитячі пустощі, вередування, вияви фантазування, впертості тощо.

Бесіда з батьками передбачає чітке формулювання мети, - що саме вихователь хоче з'ясувати, про що довідатись, - а також продумування способів її досягнення. Вона не може вестися спостереження стихійно, отож воно потребує підготовки. Мета підказує тему, а тема моделює хід бесіди. Перші бесіди мають бути короткими, будуватися на значущому для батьків змісті. Питання, заздалегідь продумані педагогом, вплітаються в хід бесіди. Одне і те саме питання доцільно ставити в різних формах у кількох бесідах, тоді вихователь буде впевнений у правдивості здобутого матеріалу

Цінним джерелом інформації про сім'ю, стосунки між її членами може бути метод виконання дитиною в присутності близького дорослого певного практичного завдання. Така ситуація дає змогу виявити характерний для членів сім'ї досвід взаємодії з дитиною, якщо спеціально з'ясувати, чим дорослий може допомагати

дитині, чи підкаже, як упоратись із завданням. Вихователь, пояснивши завдання, спостерігає збоку. Предметом його аналізу буде поведінка дорослого — його дії і словесні реакції — щодо тих чи тих моментів діяльності дитини. Одні батьки втручаються в дії дитини, стримують її ініціативу й самостійність, інші вміють непомітно підказати і спрямувати зусилля дитини, підтримуючи її почуття впевненості.

Метод відвідування сім'ї дитини найпоширеніший. Проте останнім часом його використовують рідко. Плануючи відвідування сім'ї, вихователь має передусім поставити мету ближче познайомитися з батьками, усією сім'єю, побачити її у звичайних, домашніх умовах, перевірити свої припущення щодо психологічного клімату, в якому живе дитина. Обов'язково слід попередити сім'ю про свій візит, узгодити день і час відвідин.

Близьке знайомство з батьками дає можливість запровадити анкетування як метод подальшого вивчення сім'ї. Анкетування має на меті отримати додаткові відомості про умови й особливості виховання дитини. Недоцільно проводити анкетування, зовсім не знаючи сім'ї. Анкетне опитування за змістом відповідає передусім бесіді. Його мета - уточнити й поглибити здобуті відомості. Анкета може бути складена вихователем під керівництвом методиста дошкільного закладу. Формулювання запитань має бути чітким, передбачати однозначні відповіді.

У праці «Управління дошкільною освітою» (2000) Л.Поздняк і Н.Ляшенко наводять такі форми роботи дошкільного закладу з батьками: загальні групові батьківські збори; педагогічні консультації, бесіди; спільне проведення занять, дозвілля; клуб за інтересами: національні традиції, молода сім'я, професійний статус; участь батьків у методичних заходах: виготовлення костюмів, організація відеозйомок; дні відкритих дверей; педагогічна світлиця тощо.

➤ **Форми взаємодії дошкільного навчального закладу з сім'єю.**

Практика виховання дітей у дошкільних закладах спонукає до урізноманітнення та оновлення форм спільної роботи дитячого садка й сім'ї. Аналіз методичних рекомендацій О.Кононко, Т.Алексєєнко та інших педагогів дає змогу виокремити такі форми співробітництва:

- індивідуальні (вступне анкетування, попередні візити батьків з дітьми до садка, співбесіди, консультації, відвідування педагогами своїх вихованців удома, телефонний зв'язок, тощо);

- наочно-письмові (батьківські куточки, тематичні стенди, ширмочки, дошка оголошень, планшети, інформаційні листки, тематичні виставки, анкетування, скринька пропозицій, індивідуальні зошити, неформальні листи, родинні газети, педагогічна бібліотека, запрошення, вітання тощо);

- групові (консультації, практикуми, клуби взаємодопомоги, школа молодих батьків, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей, зустрічі з цікавими людьми — вчителями, лікарями, психологами, юристами тощо);

- колективні (батьківські конференції, тематичні зустрічі за «круглим столом», засідання батьківського комітету, дні відкритих дверей, створення групи батьків-порадників, перегляд ранків, спільні свята, спортивні змагання, відпочинок у

вихідні дні тощо).

Наведений перелік форм роботи з батьками є умовним, адже у кожній родині свої цінності, інтереси, культурний рівень, педагогічний досвід.

Показниками результативності взаємодії сім'ї дошкільного закладу можна вважати наявність доброзичливої атмосфери між вихователями та батьками, високий рівень загальної та педагогічної культури педагогів і батьків, їх спрямованість на самовдосконалення і саморозвиток, створення умов для повноцінного розвитку дошкільників.

До нових форм роботи батьків і педагогічного колективу дошкільного закладу належать створення кімнати народознавства для дітей; обладнання «родинної світлиці», куточка «Для допитливих дітей та дбайливих батьків» у «родинній світлиці»; випуск рукописного журналу «Родинна світлиця» на допомогу батькам»; залучення батьків до проведення занять із дітьми; проведення спільно з родинами свят і днів народження; сімейні читання; створення «школи здорової дитини» у формі запитань і відповідей; щоквартальний «День знань» (замість днів відкритих дверей); перегляд батьками занять та елементів розпорядку в групах; влаштування вдома куточка художньої творчості; міні-газети з окремих питань виховання та навчання дітей. Усі нові форми співпраці спираються на традиційні і співіснують із ними.

Організатором і координатором співробітництва з сім'єю є керівник дошкільного закладу. Він сприяє становленню єдиної системи виховання дітей у сім'ї і дитячому садку.

Головні завдання і приблизний зміст співпраці дошкільного закладу з батьками відображується в річному й конкретизується в календарному плані керівника і методиста.

Позитивних результатів у вихованні дітей досягають за умови вмілого добору форм співробітництва, активного залучення до цієї роботи всіх членів колективу дошкільного закладу і членів сімей вихованців.

Нині актуальними завданнями залишаються індивідуальна робота з родиною, диференційований підхід до сімей різного типу, піклування про те, щоб не випустити з поля зору і впливу фахівців неблагополучну сім'ю.

Традиційними у співпраці є:

- відвідування сім'ї дитини. Візит передбачає гарний настрій, привітність, доброзичливість. Педагогові слід забути про зауваження, скарги, не допускати критики щодо батьків. Вихователь сприймає атмосферу сім'ї, поведінку і настрій дитини, що дає змогу зрозуміти психологічний клімат;

- день відкритих дверей уможливує ознайомлення батьків з дошкільним закладом, особливостями освітньо-виховної роботи, залучення їх до активної співпраці. Проводиться у формі екскурсії в дошкільному закладі з відвідуванням групи, де виховуються діти батьків, що завітали до закладу. Доцільно показати фрагмент роботи дошкільного закладу (колективну працю дітей, вихід на прогулянку). Після екскурсії та перегляду завідувач або методист проводять бесіду з батьками, відповідають на запитання, цікавляться враженнями;

- бесіди індивідуальні та групові. Педагог повинен уміти не тільки говорити, а

й слухати батьків, виявляти своє зацікавлення;

- консультації зазвичай проводяться індивідуально чи з батьками дітей певної підгрупи. Мета консультації - засвоєння батьками певних знань, формування вмій. Форми проведення консультацій різні (кваліфіковане повідомлення спеціаліста з наступним обговоренням, обговорення статті, прочитаної всіма запрошеними, практичне заняття);

- семінари-практикуми для набуття практичних навичок з виховання дітей. Ця форма роботи передбачає розповіді про способи і прийоми навчання та їх покази (як читати книжку, готувати руку дитини до письма тощо);

- батьківські збори проводять як групові й загальні (2-3 рази на рік). На них обговорюють завдання на новий навчальний рік (півріччя), результати освітньої роботи тощо. На загальні збори можна запросити лікаря, юриста, дитячого письменника, передбачити виступи батьків.

Групові збори проводяться один раз на 2—3 місяці. Одне запитання готує вихователь, з інших пропонується виступити батькам чи комусь зі спеціалістів. Щорічно на зборах варто обговорювати сімейний досвід виховання дітей;

- батьківські конференції. їх основна мета - обмін досвідом сімейного виховання. Батьки готують повідомлення, педагог, за необхідності, надає допомогу з вибору теми, оформлення виступу. На конференції може виступити спеціаліст. Цей захід може проводитися в одному дошкільному закладі, водночас практикуються конференції районного і міського масштабу. Важливо, щоб тема конференції була актуальною. Як правило, до цього заходу готують виставку дитячих робіт, педагогічної літератури, матеріалів, що відображають роботу дошкільних закладів. Завершити конференцію можна спільним концертом дітей і членів їх сімей;

- пересувні бібліотеки для залучення батьків до читання педагогічної літератури;

- ранки відпочинку для дітей за участю педагогів і батьків;

- спортивні розваги, вечорниці, підготовка спектаклів, збори у формі «Давайте знайомитись», «Розвеселімо один одного» тощо;

- телефон довіри, день добрих справ, ранки запитань і відповідей;

- виставка дитячих робіт, пропаганда педагогічних знань для батьків.

У співпраці дитячого садка з сім'єю важливо уникати формалізму.

➤ **Умови успішного родинного виховання в сучасних умовах.**

Провідна мета співпраці дитячого садка з родиною - забезпечення повноцінного виховання дошкільників. Досягнення цієї мети залежить від наявності відповідних домашніх умов.

До важливих умов успішного родинного виховання слід віднести: атмосферу емоційного благополуччя; авторитет й особистий приклад батьків; педагогічний такт батьків; родинно-побутову культуру; знання вікових, статевих та індивідуальних особливостей дітей; чіткий розпорядок життя сім'ї (режим).

Сім'я є першим національним, духовним, соціальним та емоційним мікросередовищем, у якому народжується, розвивається й виховується дитина. У

родині закладаються основи цілеспрямованого формування особистості.

Зі зростанням дитини поступово ускладнюються завдання і зміст її виховання в сім'ї. У віці немовляти до основних завдань дорослих належать догляд за дитиною, піклування про її здоров'я і повноцінний гармонійний розвиток. Основним завданням виховання дітей дошкільного віку є всебічна підготовка до школи. Успішне його розв'язання великою мірою визначається атмосферою емоційного благополуччя в сім'ї. Відсутність такої атмосфери гальмує розвиток особистості дитини, травмує її психіку й провокує хибну поведінку.

Атмосфера емоційного благополуччя передбачає цілковиту родинну солідарність, зацікавленість батька й матері в збереженні міцної й здорової сім'ї. Для цього потрібно, щоб у стосунках між батьками панували кохання, злагода, взаємопідтримка, любов до дітей.

Велика втіха для батьків і дітей жити в щасливій сім'ї. У таких умовах з'являється потреба у взаємному спілкуванні, прагнення своєю поведінкою не затьмарювати родинного щастя.

До вагомих виховних чинників належить *авторитет й особистий приклад батьків*. Якщо *батько* й *мати* мають у дитини авторитет, то їх слово для неї закон, а вчинки - взірець для наслідування.

Авторитет батьків має ґрунтуватися на їх поважності, впливовості, добродійності, порядності, особистій поведінці. Його формуванню сприяють чуйне ставлення до дітей, знання їхніх потреб та інтересів, допомога в навчанні, увага до індивідуальних, статевих та вікових особливостей. Велике значення мають дружні взаємини в сім'ї, повага до старших, єдині вимоги дорослих до дітей. Усе це зумовлює глибоку повагу дитини до батьків, добровільне й свідоме виконання їхніх вимог, прагнення наслідувати їх у всьому й прислухатися до їхніх порад.

Від справжнього батьківського авторитету потрібно відрізнити авторитет фальшивий, що набувається задоволенням усіх бажань і примх дитини, чи, навпаки, придушенням її особистості й суворим ставленням до неї. Шкідливість, небезпечність та аморальність такого авторитету в родинному вихованні ділком очевидні.

Світобачення й поведінка дошкільників будуються зазвичай на конкретності мислення й наслідуванні старших: батька, матері та інших дорослих. Малі діти підсвідомо схильні сліпо копіювати гарне й погане, швидше сприймати приклади, ніж повчання. Тож виховна роль особистого прикладу батьків колосальна. А це означає, що коли батьки працьовиті, люблять читати, захоплюються музикою, театром, господарюванням, то їхні інтереси захоплюють і дітей. Якщо батьки прагнуть виховати у своїх синів і дочок високі моральні, розумові й вольові якості, національну свідомість, то вони повинні самі мати їх. «Ваша власна поведінка - вирішальна річ. Не думайте, — застерігав А.Макаренко, — що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте або повчаєте її, або наказуєте їй. Ви виховуєте її в кожний момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає вдома. Як ви одягаєтесь, як розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як поводитися з друзями і ворогами, як ви смієтесь, читаєте газету, - все це має для дитини велике значення».

Родинне виховання потребує від батьків неухильного дотримання педагогічного такту, тобто вияву ним почуття міри, вміння поводитись відповідним чином у стосунках з дітьми. Педагогічний такт - це делікатний підхід до дитини, що відповідає її почуттям, свідомості й переживанням.

Уміння тактовно виховувати дитину В.Сухомлинський відносив до головних атрибутів педагогічної майстерності вихователя. Без чуйності до особистого життя, без тонкого і вдумливого проникнення в духовний світ дитини немає справжнього виховання.

Такт виявляється і в умінні стримати себе, коли дитина помилилася, в здатності викликати дитину на відверту, щиросердну розмову. Тактовні батьки зберігають доброзичливість за будь-яких умов.

Брутальність спричинює аномалії в родинних стосунках. Батьки мають бути для своїх дітей взірцем тактовності, людяності й доброти.

Важливою умовою успішного сімейного виховання є *родинно- побутова культура*, що означає доброзичливі стосунки між подружжям, батьками, дітьми, іншими родичами, взаємну повагу між ними, а також раціональну організацію всього життя сім'ї.

На кожному історичному етапі розвитку суспільства побут має певні властивості. На характер родинного побуту впливають соціальні умови й матеріальне становище сім'ї, її місце проживання, рівень культури та вид занять.

Зростання педагогічної культури сім'ї визначається поліпшенням її побуту. Доцільна організація побуту в сім'ї, особливо дитячого, сприяє зміцненню її педагогічних позицій.

У поняття *дитячий побут* вкладено сукупність матеріальних і культурних умов, у яких дитина живе, стан задоволення її реальних потреб стосовно догляду, харчування, одягу, житла, предметів хатнього вжитку, охорони здоров'я, а також засвоєння духовних здобутків, культури спілкування, відпочинку, ігор і розваг.

У щоденному побуті складаються міжособистісні стосунки, формуються ціннісні орієнтації та культура спілкування, певний спосіб життя та життєва позиція особистості.

Оскільки побут кожної нації формується й розвивається за певних умов матеріального та духовного виробництва, освоєння певного природного середовища, він, поруч із загально-соціальними властивостями, має свої конкретно-історичні, самобутні ознаки, що й зумовлює його національну специфіку.

Виховна роль домашнього побуту незаперечна. Проте він буває різним: зручним і незручним; комфортним і дискомфортним; багатим і бідним; педагогічно доцільним і педагогічно недоцільним. Педагогічно цінним є доцільно організований побут, коли немає нічого зайвого, оскільки кожна річ, кожний предмет мають своє призначення і своє місце. В інтер'єрі традиційної української хати роль всього начиння чітко визначена. Усе тут виконує свою функцію та має символічне значення.

Домашній затишок облагороджує дітей. А наявність в їхньому розпорядженні тільки потрібних предметів привчає до охайності, ощадливості та бережливості.

Нагромадження в помешканні багатства задля багатства, захаращення його

великою кількістю предметів (меблів, «стінок», килимів, світильників, кришталю, одягу, дитячих іграшок, нечитаних книг, оздоб) шкодить вихованню.

Створення належних умов для успішного родинного виховання сприяє врахування батьками *вікових, статевих та індивідуальних особливостей дітей*. Наявність педагогічних знань відкриває простір для вияву творчої ініціативи батьків у розвитку дитячої допитливості, спостережливості, кмітливості, залучення до ігор і посильної праці.

Водночас у родинному вихованні до уваги неодмінно береться специфіка у вихованні сина чи доньки, зумовлена фізіологічними й психічними відмінностями статей та індивідуальні особливості кожної дитини. Наприклад, у вихованні сина незамінною є роль батька, який може змалку фізично загартувати його, прищеплювати чоловічу шляхетність, технічні навички, підприємливість, ініціативність, готовність боронити честь рідної сім'ї, нації, держави. В моральному формуванні дівчинки провідна роль належить матері, яка має пробудити в доньки жіночу гордість, виховати скромність, допомогти стати вправною господинею, берегинею роду. Батьки мусять пам'ятати, що діти однакового віку й статі можуть різнитися станом здоров'я, нахилами, здібностями, інтересами, темпераментом і характером.

Індивідуальний підхід батьків полягає в тому, щоб, дотримуючись загальних вимог до дітей, використовувати виховні засоби, найдоцільніші стосовно кожної з них.

У родинному вихованні дошкільників велике значення має *чіткий розпорядок життя сім'ї (режим)*. Це система чергування різних видів діяльності й відпочинку дітей упродовж доби. Будується відповідно до їхніх вікових анатомо-фізіологічних особливостей і передбачає певну тривалість сну, різних видів діяльності, щоденне перебування на свіжому повітрі, виконання правил особистої гігієни, загартування, повноцінне харчування.

Дитячий садок і сім'я мають свій режим, рекомендований лікарями, повинні підтримувати одне одного щодо цього виконання. Трапляється, що батьки ігнорують дотримання розпорядку життя сім'ї, зокрема дитиною. Вихователь дошкільного закладу має роз'яснити їм значення режиму й порадити, як його доцільно побудувати для дітей певного віку.

Ретельне дотримання режиму дитиною сприяє її гармонійному тілесному, розумовому й духовному розвитку, а ігнорування може призвести до виснаження нервової системи, спричинити відхилення в стані здоров'я, знизити працездатність.

Виховна цінність домашнього розпорядку життя значною мірою підвищується, якщо його вибудовано доцільно і якщо його чітко і неухильно дотримуються всі члени сім'ї. Домашню працю слід розподілити так, щоб у кожного члена сім'ї - дорослих і дітей - були певні й постійні обов'язки. Так, дворічного малюка доцільно привчати самотійно вмиватися й прибирати за собою іграшки. П'ятирічна дитина спроможна під керівництвом матері, а згодом самотійно почистити свій одяг, прибрати за собою постіль, витерти пил у помешканні, помити посуд, випрати шкарпетки, носовички. Обов'язковим є залучення до посильної праці в підсобному господарстві, на дачі, догляду за

тваринами.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. Розкрийте сутність *понять*: взаємодія, співпраця, співдружність, наступність у роботі. Яке з наведених понять стосується розглянутої теми? Чому? Обґрунтуйте свою думку.

2. Наведіть праці основоположників української та зарубіжної педагогіки, в яких обстоюється вирішальний вплив родинного виховання на формування особистості. Складіть картотеку публікацій сучасних дослідників з порушеної проблеми.

3. Висвітліть досвід функціонування в Україні та за рубежом освітнього комплексу «Родина - садок», «Сімейний дитсадок».

4. Розробіть текст консультацій для батьків (тема і група - за погодженням із педагогом).

5. Законспекуйте одну статтю з досвіду роботи дошкільного закладу з батьками (журнали - за погодженням із викладачем).

Наведіть приклади рекомендацій чинних програм дошкільного виховання щодо співпраці з родинами вихованців.

Лекція 4.

Сім'я як основа соціалізації особистості

Визначення основних понять.

Роль родини у процесі соціалізації особистості

Сімейне виховання та його особливості

Педагогічні проблеми сучасної сім'ї.

➤ **Визначення основних понять**

Сім'я – це спільнота, заснована на шлюбі подружжя (батька, матері) та їх неодружених дітей (власних та усиновлених), пов'язаних духовно, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю.

Сімейний кодекс України, прийнятий 10 січня 2002 р., визначає, що «Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Сім'я створюється на основі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства».

З'ясування понять великої і малої сім'ї є особливо важливою проблемою для розробки концептуальних засад школи, подібної до родини, оскільки велика сім'я в українців – це завжди родина, малу сім'ю родиною називають не на всій території України.

Українська родина – спільнота споріднених між собою людей, що постійно оновлюється, віддзеркалюючи трансформацію соціально-економічних умов суспільства в цілому. Хоча для родини, як і для сім'ї, характерні історична змінність внутрішньо родинних взаємин, однак, зародившись в надрах роду і влившись в його систему через родинні, сакральні та релігійні зв'язки, вона зберегла свою самодостатність, єдність з родом.

Словник синонімів української мови: родина – група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом, сім'я, сімейство, застаріле – челядь, діалектичне – посімейство, розмовне – хата, домашні (така група людей, котра перебуває в одному приміщенні).

В.Даль: сімейство тлумачить як сукупність близьких родичів, котрі разом проживають батьки з дітьми, одружений син чи заміжня донька, які проживають окремо, складають вже окрему сім'ю.

Родинно-сімейна енциклопедія: родина – спільнота людей, об'єднаних на основі шлюбних і кровних зв'язків, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом, ведуть спільне господарство і між якими встановлюються багатосторонні стосунки: між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, братами і сестрами й іншими родичами. Деякі дослідники (П.Сорокін) відносять до складу родини кровняків, свояків, тощо.

Аналіз різних визначень слова родина дає можливість визначити значення, що характерні лише для родини. Далекі і близькі родичі по батьковій і материній стороні об'єднані на основі шлюбних і кровних зв'язків і знаються впродовж багатьох

поколінь. Різниця у значеннях сім'ї та родини полягає ще й у тому, що сім'я зосереджується в трикутнику батько – мати – дитина, що символізує Трійцю, а родина охоплює сім'ї родичів і може символізувати Дім, наповнений родичами, рідними, що поруч і далеко, померлими і ще ненародженими; в своїй домівці, в рідній стороні, на землі і в космосі.

Поняття рід філософсько-соціологічна література визначає як групу кровних родичів, котрі ведуть своє походження за однією лінією (материнською чи батьківською), усвідомлюють себе нащадками загального предка (міфічного чи реального), мають загальне родове ім'я. «Вести рід» (початок) означає «бути нащадком кого-небудь, походити від когось».

Згідно з давньою традицією наші предки вимірювали час від семи днів до семи поколінь. Сім'я розглядається також як уособлення семи поколінь Роду. В українській традиції генеалогія ведеться за чоловічою лінією (зберігається прізвище).

➤ *Роль родини у процесі соціалізації особистості*

Перший досвід соціальної поведінки маля набуває в родині, яка об'єднує найрідніших людей спільними переживаннями, обопільними любов'ю, турботою, обов'язками. У дітей формуються уявлення про те, що хороша, дружна родина — запорука щастя людини, що слід берегти й примножувати родинні традиції, дбати про те, щоб родину поважали. Дитина має виявляти турботу про рідних, бажання давати радість, задоволення близьким людям, виконуючи головні правила співжиття в сім'ї, запобігати непорозумінням між її членами, а в разі їх виникнення брати на себе сміливість порозумітися щодо прикрого випадку, вибачитися, якщо завинив сам, пробачити іншим. Важливо вчити виявляти ініціативу у встановленні контактів, діючи в інтересах членів родини: втішити засмученого, радіти успіху, виявляти готовність до спільної діяльності, особливу турботу про найменших і найстарших у родині, запобігливість і розуміння (допомогу пропонувати, не принижуючи гідності, ввічливо розмовляти, не перебиваючи інших, не втручатися в особисті справи, не завдавати зайвого клопоту).

У родині дитина набуває соціального досвіду впевненої поведінки. У неї формується відчуття власної значущості та значущості своєї поведінки, закладаються основи почуття гідності. Адже саме родина дає відчуття захищеності — важливе для розвитку самостійності, впевненості, задоволення потреби у соціальній відповідності вже у дитинстві. Почуття моральної захищеності особливо важливе для позитивного сприймання себе, що уможливорює виховання поваги до інших людей.

Сім'я вводить дитину в суспільство, саме в ній вона одержує соціальне виховання, стає особистістю. У дитинстві її годують, доглядають, у дошкільному віці – відкривається світ. У сім'ї зміцнюються здоров'я дитини, розвивають його задатки і здібності, піклуються про утворення, розвиток розуму, вихованні громадянина, закладаються гуманні риси характеру, доброта і сердечність, дитини учать оцінювати свої вчинки і відповідати за них. Тут діти прилучаються до праці, вибирають професію. Сім'я готує юнака до самостійного сімейного життя, привчає поважати добрі традиції сім'ї.

Сім'я — це будинок, що поєднує людей, тут закладаються основи людських відносин, відбувається перша соціалізація особистості. Аналіз соціального впливу на особистість показав, що в 40% людей у їхньому житті вирішальне вплив зробила сім'я, у 30% — засобу масової інформації, тільки в 20% — школа, у 10% — вулиця.

Засвоєні в дитинстві норми співжиття лежать в основі особистісної поведінки людини та її стосунків з іншими. Отже, первинна соціалізація, яка відбувається в сім'ї, залишає слід на все життя. Якщо ж діти не отримують правильних орієнтирів, не привчаються до того, щоб турбуватись про інших і в першу чергу про своїх батьків, які дали їм життя, викохали та випестували, то виникає ще одна педагогічна проблема сім'ї - байдужість дітей до своїх батьків.

Порівняно з іншими соціальними інститутами сім'я має певні особливості, що істотно впливають на становлення особистості дитини. Розглянемо їх.

1. Наявність усіх форм життєдіяльності людини, що реалізуються через функції сім'ї.
2. Включеність дитини в сім'ю з дня її народження, формування саме в сім'ї перших уявлень про те, що добре і що погано, що таке добро і зло, коли дитина найбільшою мірою сприймає виховні впливи
3. Безперервність і тривалість контакту людей різної статі, віку, з різним обсягом життєвого досвіду спричинюються до інтеріоризації дітьми зразків поведінки насамперед батьків і тільки потім — людей поза сім'єю.
4. Переважно емоційний характер зв'язків між членами сім'ї, що базуються на любові і симпатії, створює сприятливу основу для спрацьовування таких неусвідомлюваних дитиною соціально-психологічних механізмів впливу, як наслідування, навіювання, психічне «зараження».

До характеристик, що визначають особливості соціалізації в сім'ї, зараховують:

- соціально-демографічну структуру сім'ї (соціальне становище членів сім'ї, професійний статус батьків, стать, вік, кількість членів сім'ї, наявність різних поколінь);
- превалюючий психологічний клімат, емоційну настроєність сім'ї;
- тривалість і характер спілкування з дітьми;
- загальну і, зокрема, психолого-педагогічну культуру батьків;
- зв'язок сім'ї з іншими спільнотами (школою, родичами тощо);
- матеріально-побутові умови. Можна констатувати ускладнення виконання виховної функції сім'ї з таких причин:
- через відсутність у дитини досвіду взаємодії з людьми різного статусу (братами, старшими родичами);
- через утруднення в засвоєнні соціальних цінностей, нагромаджених старшими поколіннями, відносну ізоляцію від старших родичів;
- через можливу суперечливість виховних впливів внаслідок пере-дання батьками права на виховання іншим соціальним інститутам.

➤ *Сімейне виховання та його особливості*

Сімейне виховання є невід'ємною частиною національної системи освіти і виховання. З його допомогою в сім'ї як вічному загальнолюдському мікросередовищі життєдіяльності декількох поколінь людей починається процес соціалізації особистості, здійснюється передача дітям накопиченого людством, родоводом і батьками досвіду, закладаються основи громадянських, трудових і моральних принципів і норм поведінки, здійснюється підготовка дітей до самостійного сімейного життя.

Сімейне виховання (у широкому змісті слова) — це одна з найбільш древніх споконвічних форм соціалізації і виховання дітей, яка органічно об'єднує об'єктивний вплив культури, традицій, звичаїв, поглядів народу, сімейно-побутових умов і взаємодію батьків з дітьми, у процесі якої відбувається повноцінний розвиток і становлення їхньої особистості.

Під **сімейним вихованням** у вузькому змісті слова (виховною діяльністю батьків) нами розуміється взаємодія батьків з дітьми, яка ґрунтується на родинній інтимно-емоційній близькості, любові, турботі, повазі і захищеності дитини і сприяє створенню сприятливих умов для задоволення потреб у повноцінному розвитку і саморозвитку особистості дитини.

Сімейне виховання — своєрідний і специфічний процес. Його специфіка полягає в наступних основних характеристиках:

1) сприяння здійсненню нерозривного зв'язку поколінь, їхнього минулого, сучасного і майбутнього, морально-духовній єдності членів сім'ї як близьких людей і як представників суспільства;

2) здатність сімейного виховання на відміну від суспільного непомітно (мимоволі), але дуже дієво за допомогою унікального механізму функціонування сімейних зв'язків і інстинкту формувати в дітей людські почуття до своїх батьків, дідуся, бабусі, членів сім'ї і через них до всіх інших людей, свого народу, усього людства;

3) наявність природної теплоти любові і сердечності в сімейному спілкуванні і відносинах, що служить могутнім фундаментом для морально-емоційного виховання дітей;

4) неперевершеність сімейного виховання за своїм емоційним характером;

5) безперервність, тривалість і різноманіття виховного впливу на дітей людей різної статі і віку, професійних інтересів, життєвого досвіду і людських цінностей;

6) виконання ролі споконвічної (вихідної) ланки в процесі виховання;

7) можливість глибокого і систематичного практичного вивчення й врахування індивідуальності дитини;

8) відкритість виховного процесу в сім'ї на відміну від подібного процесу в навчальних закладах;

9) неформальність процесу виховання в сім'ї, заснованого на позитивних традиціях родоводу, сімейних традиціях, звичаях, звичках, вдачах, укладі життя;

10) можливість сприятливої сім'ї як виховного колективу виконувати роль організуючого "центра", що направляє на дітей усі виховні впливи, засоби і сили;

11) наявність визначеної стихійності і суб'єктивності батьків і інших членів сім'ї стосовно дітей;

12) можливість зменшення негативного впливу несприятливого середовища для виховання дитини, його повноцінного розвитку і виховання.

Суб'єктом сім'ї і сімейного виховання є особистість дитини (з моменту народження до досягнення 18-літнього віку). У системі сімейних відносин дитина не тільки відчуває вплив на неї батьків і старших членів сім'ї, але, у свою чергу, також активно впливає на батьків, членів сім'ї, їхній образ життєдіяльності і стиль сімейного виховання. При гуманістичному стилі сімейного виховання як процесі міжособистісної взаємодії батьків і дітей (суб'єкт-суб'єктивна взаємодія) створюються необхідні умови для самостійного повноцінного розвитку дитини як суб'єкта сімейної життєдіяльності, особистості, індивідуальності.

Основними задачами сімейного виховання на сучасному етапі розвитку України як суверенної держави є виховання в дітей гуманності (поваги до людей, співчуття і чуйності, доброзичливого відношення до них, турботи про їхнє благополуччя) і духовності (прагнення до освоєння багатств вітчизняної і світової культури, до формування загальнолюдських ідеалів добра, справедливості, чуйності, чесності і порядності, до свого способу життя на основі волі, моральності, культури, краси); виховання дитини свідомим громадянином-патріотом своєї Батьківщини, чесним трудівником, гарним сім'янином. Для їхнього рішення використовуються різноманітні шляхи, засоби і форми виховання, спрямовані на освоєння дітьми визначених знань і оволодіння практичними вміннями і навичками; методи виховання як сукупність способів виховних взаємодій батьків з дітьми, що допомагають останнім розвивати свою свідомість, почуття і волю, активно стимулюють (заохочують) формування досвіду поведінки, організацію самостійної життєдіяльності, повноцінний психофізичний, моральний і духовний розвиток.

➤ *Педагогічні проблеми сучасної молоді сім'ї*

Цілеспрямоване та комплексне вивчення сучасного стану сімейного виховання в сім'ї дозволяє виділити найбільш актуальні педагогічні проблеми, вирішення яких потребує спеціальної підготовки батьків, фахової допомоги спеціалістів та наукового забезпечення на теоретичному та практичному рівнях, яке включатиме розробку концепції сімейного та родинного виховання, створення та впровадження в життя інтегрованих програм, спрямованих на допомогу сім'ї.

До таких педагогічних проблем відносяться, у першу чергу, відсутність єдиної стратегії виховання дитини, недооцінку етапу дошкільного віку в розвитку особистості, нерозуміння його самоцінності та унікальності, недостатню готовність молодих батьків до виконання виховної функції, причина якої криється в обмежених знаннях з вікової педагогіки, психології та фізіології, що виявляється в навичках догляду та вміннях спілкуватися з дітьми, в некритичному ставленні до особистої педагогічної діяльності та здатності до прогнозування виховного процесу в сім'ї і його наслідків. Як окремі педагогічні проблеми сім'ї розглядаються можливості батьків у користуванні методами сімейного виховання дошкільників, особистісну поведінку батьків, яка не завжди є педагогічно доцільною та спровоковану нею особистісну поведінку дітей, особливості первинної соціалізації, дитячої субкультури, вплив

засобів масової інформації та індустрії розваг на формування особистості дитини. Ці проблеми ґрунтуються на рівні сформованості педагогічної культури молодих батьків, тому логічно постає проблема його підвищення.

Характерною особливістю сучасних сімей, зокрема молодих, є недостатня можливість якісно-виконувати ряд своїх функцій (побутову, виховну, рекреативну тощо). Це спричинює складнощі внутрішньосімейних стосунків, зростання кількості конфліктів, порушення загального мікроклімату сім'ї. Ці та інші причини, а також невідповідність молоді до сімейного життя лежать в основі тенденцій формування виховної функції сучасної молодої сім'ї. На цей процес впливають:

- нуклеаризація - перетворення сім'ї, що складалась раніше з трьох-чотирьох поколінь у сім'ю з двох поколінь. Це значно послаблює можливості передачі соціального, у тому числі сімейного досвіду від старших поколінь;

- послаблення родинних зв'язків, урбанізація, територіальна розмежованість сімейних колективів, підвищена мобільність молоді у сфері професійних, побутових інтересів, дозвілля зменшують можливості соціального контролю і знижують міру впливу батьківської сім'ї;

- зміна стандартів поведінки, сімейних цінностей протягом життя одного покоління призводить до повної або часткової переоцінки досвіду сімейного життя, який має старше покоління;

- зменшення кількості дітей у сім'ї, орієнтація на одну дитину не дозволяють відтворити природну школу підготовки майбутніх батьків за рахунок співробітництва старших з меншими;

- збільшення кількості та складнощів побутових проблем, зайнятість жінок-матерів на виробництві послаблюють можливості їх впливу на дітей в умовах і засобами сім'ї;

- зниження віку молодят та збільшення кількості розлучень свідчать про недостатню їх готовність до виконання ролі чоловіка і дружини, батька і матері; про недооцінку ролі сім'ї в житті суспільства і кожної людини зокрема.

Аналіз сучасного стану виховання дітей в сім'ях дає підстави стверджувати, що існує велика кількість актуальних педагогічних проблем, до яких можна віднести відсутність стратегії та послідовності в методах і принципах виховання, недостатність педагогічної культури, проблеми первинної соціалізації дитини та усвідомлення батьками співвідношення природи і виховання кожної особистості, нестабільність емоцій сімейного спілкування, вплив інформативного кола та індустрії розваг на життя сім'ї.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняття «сім'я».
2. Охарактеризуйте роль родини у процесі соціалізації особистості.
3. Які особливості, що істотно впливають на становлення особистості дитини, має сім'я?
4. Педагогічні проблеми сучасної сім'ї.

5. Опишіть характеристики, що визначають особливості соціалізації в сім'ї.
6. Сімейне виховання та його особливості.

Лекція 5.

Теоретико-методологічні основи сімейного виховання

Стилі сімейного виховання

Принципи та загальна стратегія сучасного сімейного виховання

Методи сімейного виховання і специфіка їх застосування

➤ **Стилі сімейного виховання**

Сукупність установок батьків, їх емоційного ставлення до дитини, сприйняття дитини батьками і відповідних способів поводження з нею утворюють **стиль сімейного виховання**.

Так, В. Гарбузов вирізняє три типи **неправильного виховання**, що практикуються батьками дітей, хворих на неврози:

- (неприйняття, емоційне відторгнення) — неприйняття індивідуальних особливостей дитини у поєднанні з жорстким контролем, регламентацією життя дитини, нав'язуванням їй єдиного правильного (з погляду батьків) типу поведінки; поряд із жорстким контролем цей тип може поєднуватися з недостатнім рівнем контролю, байдужістю, цілковитим потуранням;
- (гіперсоціалізація) — тривожно-недовірлива концентрація батьків на стані здоров'я дитини, її соціальному статусі, очікуванні успіхів часто з недооцінюванням індивідуальних психологічних особливостей дитини;
- ("кумир сім'ї") — концентрація батьків на дитині, потурання її примхам, іноді на шкоду іншим дітям або членам сім'ї.

Дослідники А. Лічко і Е. Ейдемільер припускають крім виховання за типами «кумир сім'ї» (у їхній інтерпретації — «поблажлива гіперпротекція») і «емоційне відторгнення» існування таких **стилів виховання** (особливо несприятливих для підлітків з акцентуаціями характеру і психопатіями):

- **гіпопротекція** (недостатність опіки і контролю за поведінкою дитини, брак чи відсутність уваги, тепла, турботи про фізичний і духовний розвиток дитини, невключеність у її життя);
- **домінуюча гіперпротекція** (поєднання загостреної уваги до дитини з великою кількістю обмежень і заборон, що призводить до формування нерішучості, несаможиттєвості дитини чи до яскраво вираженої реакції емансипації);
- **підвищена моральна відповідальність** (покладання відповідальності на дитину за життя і благополуччя близьких, що не відповідає віку й реальним можливостям дитини; очікування від дитини великих досягнень у житті на тлі ігнорування її потреб та інтересів).

Найбільшою мірою шкодять дитині непослідовний, **змішаний стиль виховання**, неузгодженість і суперечливість установок батьків на процес виховання, оскільки постійна непередбачуваність реакцій батьків позбавляє дитину відчуття стабільності оточуючого світу, породжуючи в неї підвищену тривожність.

Вивчення практики сімейного виховання показує, що воно значною мірою визначається принципами і характером виховання, якого дотримуються батьки як вихователі (авторитарне, демократичне, гуманістичне). У тій родині, де здійснюється гуманістичне виховання як процес міжособистісної взаємодії батьків і дітей (суб'єкт-суб'єктна взаємодія), суб'єкти сприймають один одного як неповторну людську цінність, створюють умови для повноцінного розвитку всіх членів родини.

➤ ***Принципи та загальна стратегія сучасного сімейного виховання***

Процес виховання не може бути стихійним. Чітке усвідомлення батьками того, що вони хочуть і чого не хочуть допоможе сформулювати їм свою позицію як вихователів і намітити стратегію виховання. Ось її головні принципи:

Дитина повинна знати, чого хочуть від неї батьки; що в її поведінці їх задовольняє, а що ні. Претензії батьків слід аргументувати цими вимогами.

Не можна карати дитину за те, чого вона не знала. Відповідальність дітей за вчинки має базуватись на їх розумінні скоєного.

Перш ніж чогось вимагати від дитини, треба впевнитись, що вона на це здатна.

Не можна карати дитину за поведінку, в якій немає злісної непокори. Треба відрізнити дитячу безпорадність і злісну непокору, (безпорадність базується на забудькуватості, виникає в результаті помилок і випадковостей. Злісна непокора є обдуманим актом, відмовою признавати батьківську владу. Виявляється тільки тоді, коли дитина знає, чого хочуть від неї батьки і робить дещо протилежне).

Щоразу після владнання конфлікту дитину необхідно пригорнути і приголубити, показати їй свою любов.

У стосунках з дітьми потрібно керуватись любов'ю.

Не принижувати гідність дитини фізичними покараннями. Вони порушують її права як члена сім'ї і суспільства і свідчать про безсилля батьків як вихователів.

Порушення чи недотримання цих принципів, відсутність або недостатність культури у батьків призводить до їх жорстокого поводження з дітьми.

Дотримання цих принципів сімейного виховання дітей допомагає створити атмосферу емоційної захищеності дитини, привчити її поважати інших, зрозуміти батькам емоційні і фізичні особливості різних періодів дитинства і добирати засоби виховання до індивідуальних потреб дівчаток і хлопчиків.

У цьому суть стратегії виховання дітей. Загальна стратегія повинна виходити з гуманістичних уявлень дошкільного віку як самоцінну особистість, яка має свою волю, характер і світосприймання. Досягнення поставленої виховної мети має спиратися на встановлення чітких правил, тобто норм поведінки, прийнятних для сім'ї і суспільства в цілому. Не допустиме приниження достоїнства дитини, постійне нею невдоволення, яке виявляється в гніві, сльозах, репетуванні та фізичних покараннях. Відповідно до періодизації розвитку дитини в онтогенезі існує певна стратегія її виховання. (Див.: **Таблиця**: Стратегії виховання відповідно до вікової періодизації розвитку дитини)

Отже, в основі виховної діяльності; дорослих необхідно керуватися принципами любові і вимогливості, розумної міри відповідальності і самоконтролю для кожного віку, батьківського керування без зайвого крику, поваги до особистості і достоїнства дитини, реальних вимог і спокійної послідовності при їх виконанні, справедливого використання арсеналу стимулів і покарань. У цьому виявляється педагогічна культура батьків.

Стратегія виховання логічно впливає з педагогічного мислення, яке базується на спеціальних знаннях і вміннях прогнозувати результати виховної діяльності. Однак, як свідчать проведені опитування, молоді батьки відчують гостру нестачу педагогічних знань, потребують спеціальних консультацій і керівництва в питаннях сімейного виховання з боку спеціалістів - педагогів і психологів.

➤ *Методи сімейного виховання і специфіка їх застосування*

У вітчизняному і закордонному психолого-педагогічному дослідженні немає єдиної класифікації методів виховання дітей у сім'ї. Проте дослідники роблять спробу виділити більш значущі (основні, головні) і менш значущі (допоміжні, додаткові методи виховання).

Вітчизняні і закордонні дослідники визначають і класифікують методи виховання таким чином, що в цих класифікаціях є багато загального, багато співпадань, хоча при цьому помічається і якась відмінність: наприклад, переконання, привчання, організація практичної діяльності, порада, прохання, зауваження, повчання, заборона (Г.Гмайнер); переконання, навіювання, привчання, вправа, вимога, заохочення і покарання, особистий приклад батьків (И.В.Гребенников), привчання, відволікання, контроль, вимога, винагорода (заохочення), покарання (Дж.Добсон), навіювання, переконання, вправа (А.Г.Ковальов); прохання, інструкція, винагорода, покарання (Р.Кэмпбелл); переконання, привчання, терпіння, вимога, заохочення, покарання (Б.Спок).

Вивчення теоретичних підходів і практики сімейного виховання дозволяють визначити методи сімейного виховання як сукупність способів виховних взаємодій батьків з дітьми, що допомагають останнім розвивати свою свідомість, почуття і волю, активно стимулюють (заохочують) формування досвіду поведінки, організацію самостійної дитячої життєдіяльності, повноцінний моральний і духовний розвиток.

Вивчення досвіду виховання дітей у сім'ї, порівняльний аналіз методів, що застосовують батьки і педагоги, дають можливість стверджувати, що виділення якихось окремих методів сімейного виховання неправомірно (хоча сам термін "методи сімейного виховання" ввійшов у науковий побут), тому що мова по суті йде про використання загальноприйнятих методів виховання в педагогіці в процесі сімейного виховання. Батьки, як і педагоги, використовують той самий комплекс (набір, сукупність) педагогічних методів виховання. Помічається тільки специфіка в застосуванні цих методів при вихованні дітей в умовах сім'ї, що залежить від загальної культури батьків, їхнього життєвого досвіду, психолого-педагогічної

підготовки і способів організації життєдіяльності батьків і дітей. **Специфіка використання методів виховання дітей у сімейних ситуаціях обумовлена:**

- підходами до вибору мети і задач виховання, що ставлять перед собою батьки;
- змінами відносин у стилі й образі сімейного життя, у морально-психологічному кліматі сім'ї;
- індивідуалізацією виховання в сім'ї (переважна більшість родин виховує одного-двох дітей);
- родинними зв'язками і почуттями батьків, інших членів сім'ї і дітей, що можуть приводити до ідеалізації можливостей дітей, перебільшенню їхніх здібностей, достоїнства, вихованості;
- особистісними якостями батька, матері, інших членів сім'ї, їх духовними і моральними цінностями й орієнтирами;
- досвідом батьків і їхніх практичних умінь при реалізації комплексу методів з урахуванням віку і психофізіологічних особливостей дітей;
- особливою чутливістю батьків до кожної дитини: «почуття об'єкта», «почуття міри», «почуття такту», «почуття дотику», «почуття орієнтира» (Н.В.Кузьміна, Н.В.Кухарев).

Найбільш складним для батьків є оволодіння практичним механізмом реалізації того чи іншого методу виховання. Спостереження, аналіз письмових (анкетних) і усних відповідей дітей показують, що той самий метод використовується різними батьками по-різному і з різним ефектом впливу на дітей. Найбільша розмаїтість, складність і розрізненість помічаються при застосуванні методів переконання, вимоги, заохочення, покарання. Одна категорія батьків переконує дітей за допомогою доброзичливості і довірливості в процесі спілкування; друга — постійного дотримування слова і діла; третя — логіки впливу позитивного прикладу; четверта — настирливих повчань, докорів, окриків, погроз; п'ята — покарань, у тому числі фізичних. У ході вивчення батьками проблем, пов'язаних із застосуванням методів виховання дітей у сім'ї, нами акцентувалася увага на розробці практичного механізму реалізації кожного методу, основних умов його використання з метою найбільш ефективного впливу на свідомість, почуття і поведінку дітей і встановлення гуманістичних відносин у сім'ї між старшими і молодшими.

Народна сімейна педагогіка виробила безліч методів виховання, що були спрямовані на формування гуманної, працьовитої, відданої своїй сім'ї і Вітчизні особистості. Див.: **Таблиця:** Методи сімейного виховання.

Таблиця: Стратегії виховання відповідно до вікової періодизації розвитку дитини

Вік	Особливості стратегії виховання
Від народження до 7 місяців	Дитина відчуває потребу в підтримці, допомозі, любові, материнській теплоті. Мати, батько, інші члени сім'ї намагаються все це дати малюкові природно і розумно: любити, голубити, лагідно з нею розмовляти, своєчасно годувати, тримати в чистоті, теплі і дотримуватися всіх необхідних санітарно-гігієнічних вимог й оберегати від різних небезпек.

	<p>Не можна бити дитину, кричати на неї, порушувати її режим, створювати навкруги неї метушню, без потреби довго тримати на руках - надалі це може призвести до маніпуляцій з боку дитини.</p> <p>Однак уже на 6—7 місяці життя деякі малята не дають спокою домашнім, пускають у хід "хитрі" засоби (голосне ревіння, жалібний плач, різкий лемент, лякаюче смикання руками, ногами, усім тілом), щоб змусити дорослих виконувати всі їхні капризи.</p>
Від 8 до 14 місяців	<p>Багато дітей пробують установити свою владу над батьками. Вони ігнорують вимоги і заборони дорослих, беруть у руки небезпечні предмети і речі, скрізь лізуть. Щоб привчати таких дітей до порядку, необхідно виявляти спокій, терплячість, наполегливість, не вживати брутальних слів, не виявляти жорстокості, уникати фізичних покарань. Діючим засобом є переключення чи відволікання уваги. Тим самим майже безконфліктно вирішуються всі проблеми взаємостосунків. Діти розуміють слова "ні", "не можна", "шкода" і сприймають батьківські вимоги. Чутливі на грубість, окрики, вони потребують ніжності і обережності у спілкуванні.</p>
Від 15 місяців до 2 років	<p>Особливістю поведінки дитини цього віку є підвищена мобільність, тобто непосидючість та прояви негативізму - заперечення того, що їй пропонують. Цей вік інакше називають "першим підлітковим віком", коли діти найчастіше не слухають батьків.</p> <p>Надзвичайно важливо, щоб саме у цьому віці у вихованні дитини були активними батьки (чоловіки) - дітки відчують велику потребу в татках. Необхідно, щоб вони відчували вимогливість батьків до їх поведінки і послідовність цих вимог. Не можна карати дитину за поведінку, яка природно випливає з її потреби пізнання і розвитку. Найкраще створити в сім'ї такі умови, які забезпечують безпеку (здоров'я), тобто закрити розетки, прибрати гострі предмети, скло, привчати до того, що не можна самому вмикати телевізор, газову чи електроплиту, лізти до пральної машини чи гарячих предметів тощо. Забороняючи, необхідно пояснювати ЧОМУ?</p> <p>При покаранні менш за все необхідно застосовувати традиційне шльопання, стискання дитячої руки, різке гальмування, насильницьке тримання за руку під час ходьби і т.п. Краще відвернути увагу дитини, погладити і заспокоїти, на якийсь час посадити на диван, у крісло, поставити в кут і т.п.</p>
Від 2 до 3 років	<p>Діти в цьому віці виявляють стосовно батьків ніжність, поступливість, привітність. Зростає мобільність дитини, цікавість і її намагання все відчути на дотик. У зв'язку з цим характерним для її поведінки є схильність до того, щоб ламати, розкидати, перекидати, гризти речі, забиратись в середину чогось тощо, дратувати своєю поведінкою дорослих. У зв'язку з цим батькам особливу увагу слід приділяти безпеці дитини і значною мірою бути терплячим до її намагань пізнати оточуючий світ. Хорошим помічником батькам у таких ситуаціях може бути почуття гумору і, зважаючи на вік дитини, постійне розуміння того, що саме батьки є для неї взірцем поведінки. Особливо у цьому віці дитини є підстави говорити про "здорове" батьківство.</p> <p>Формула здорового батьківства виводиться з двох основних компонентів - з любові і вимогливості, які приводять в дію цілу систему стимулів і стримувань дитячої поведінки. Зосередження тільки на любові за рахунок вимогливості може призвести до неповаги до влади батьків, їх авторитету і, навпаки, авторитарна, гнітюча атмосфера в сім'ї глибоко ображає і дає дитині підстави думати, що її не люблять і вона нікому не потрібна.</p> <p>Головна виховна стратегія батьків у цей період життя дитини - добитись балансу між милосердям і справедливістю, між ніжністю і вимогливістю, між любов'ю і</p>

	суворістю.
Від 4 до 6 років	Діти четвертого року можуть виявляти зухвалість і самовпевненість, поводитися самовпевнено і зухвало. У фокусі виховання мають бути не тільки вчинки дитини, а й їх мотиви. Батькам необхідно постійно пояснювати своїй дитині, чому саме треба поступати так, а не інакше, допомагати їй побачити причинність різних дій і наслідків. Дитячу діяльність потрібно спрямовувати на добродійність, турботу про інших і пізнання.
Від 6 до 8 років	Діти в цьому віці стають більш незалежними від батьків. Їм здебільшого не подобається, якщо їх пестять і цілують при людях. Вони починають здобувати почуття власного достоїнства, хочуть, щоб їх поважали. Вони наслідують однолітків. У них з'являються погані манери (не миють руки, погано поведуться за столом, штовхають один одного), ознаки бунтарства, особливо в хлопчиків. Батьки повинні бути тверді і невблаганні у важливих питаннях. Однак усі вимоги варто пред'являти не у формі наказу і буркотливим тоном (що завжди викликає в дітей упертість), а спокійно, доброзичливо, тактовно, показуючи особистий приклад ("Акуратно миємо руки", "Чистимо зуби", "Учимося красиво читати і говорити" і т.п.).
Від 8 до 10 років	При привчанні дітей цього віку до порядку, дисципліни і слухняності батьки повинні ясно уявляти ті основні положення, якими вони будуть керуватися в сім'ї: 1) діти повинні знати, які вчинки припустимі, а які — неприпустимі; 2) коли діти показують відкриту неслухняність, то батьки повинні діяти рішуче і (Чечет, 117) непримиримо, для того щоб обов'язково здобути перемогу; 3) після одержання перемоги необхідно дитину заспокоїти, дати їй відчуття, що її як і раніше люблять. Крім цих основних положень, при пред'явленні вимог батькам (вікова категорія дітей від 1 року до 10 років) необхідно виконувати ряд правил: 1. Не змішуйте вимогу з настирливою опікою, з постійним приставанням до дитини на кожному кроці ("Не можна!", "Не кричи!", "Не бігай!", "Не вертись!", "Упадеш!" і т.п.). 2. При забороні визначених дій усе-таки давайте можливість дитині частіше "помилятися", щоб вона сама починала розуміти, що "добре", а що — "погано". 3. При забороні яких-небудь вчинків уникайте незрозумілих для дітей звертань: "Не роби більше поганого!", "Не будь бридким хлопчиком!", "Не дружи з поганою дівчинкою!" і т.п. 4. При забороні чогось пояснюйте причину заборони. Наприклад, не можна грати з м'ячем у квартирі, тому що можна щось розбити, зіпсувати. 5. Намагайтеся вимоги "оформляти" у цікаву ігрову форму (допоможи бабусі, мамі, батьку в трудових справах: готуємо разом пироги до сімейного свята, наряджаємо ялинку, драймо підлогу-палубу, щоб на ній почати найцікавішу спортивну гру).
Від 11 до 15 років	Підлітковий вік — період самої активної неслухняності в житті людини. Однак є підлітки, що входять у свій "важкий" вік зовсім "легкими", слухняними, розважливими. У цьому велика заслуга батьків, що змогли їм, поки вони були дошкільниками і молодшими школярами, дати повне уявлення і практичний досвід дисципліни, порядку, слухняності, самоконтролю, відповідальності. І вже тоді, коли дитина стає підлітком, він бере велику частку відповідальності від батьків і перекладає на свої плечі. Але усе-таки велике число підлітків виявляють неслухняність, недисциплінованість і безвідповідальність. Батьки відчують труднощі у відносинах і в спілкуванні з ними, вступають у конфлікти, не можуть домогтися поваги до себе з боку дочки чи сина. Усе це відбувається тому, що батьки порушують "золоті" традиційні правила, що встановлені і котрі необхідно виконувати, коли жадаєш від підлітків (як і від дітей будь-якого віку) дисципліни і

	слухняності.
Від 16 до 17 років	У цьому віці тактика вимог значно відрізняється порівняно з вимогами до підлітків. Юнаки і дівчата стають дорослими людьми, більш критично ставляться до себе, активно займаються самоосвітою і самовихованням. Однак і в цьому віці син чи дочка не завжди правильно поведуться, можуть не виконувати обіцянок, обманювати батьків, завдавати сім'ї матеріальних втрат, засвоюють шкідливі звички і т.п.

Таблиця: Методи сімейного виховання

Метод	Коротка характеристика
Привчання та вправління	їх виховна дія базується на повторенні дії або вчинку. В силу особливостей свого розвитку дошкільники ще не можуть завжди свідомо підпорядковувати свою поведінку навіть добре знайомим для них вимогам. І тільки постійні та тривалі в часі вправління, у сукупності з вимогами і контролем з боку батьків можуть сформувати у них постійні звички.
Вправа	як спосіб закріплення стійкості відповідних навичок і умінь
Вимоги	один зі способів виконання дітьми сімейних і загальнолюдських правил і обов'язків. Дитина повинна вміти одягатись, вмиватись, дотримуватись санітарних норм, прибирати іграшки, бути слухняною і т.п. Отже, вимоги передбачають вимогливе та суворе, серйозне, без послаблень і відступу відношення до себе і оточуючих.
Навіювання (сугестія)	тобто такий метод впливу на дитину, в результаті якого у неї (реципієнта), не з її волі і бажання, виникають такі думки, почуття і бажання, настрої, які намагаються викликати батьки (індуктори). Стосовно самих маленьких дітей за допомогою колискових пісень, забав, казок, пісень, різних видів вимог у поєднанні з батьківською любов'ю. Серед факторів, що сприяють навіюванню дитині дошкільного віку, значне місце займає її довірливість, відсутність життєвого досвіду, перевага уяви над логікою мислення та його конкретність. Характерним для молодих батьків є те, що навіюванням, як методом впливу, вони користуються в основному в тих випадках, коли хочуть обмежити активність дитини. І майже не користуються ним з метою заохочування. Навіюванням не можна зловживати. Його слід поєднувати з роз'ясненням, яке розвиває у дітей сприйнятливості до логічної аргументації. Слід батькам звернути увагу на те, що не можна виховувати дитину тільки методом навіювання, адже під його впливом може сформуватись неповноцінна психіка.
Довіра	на жаль, не дуже поширений в молодих сім'ях. В його основі - довіра дітям, надання їм більшої самостійності. Через довіру виявляється повага до особистості дитини. Адже якщо батьки вірять в чесність, доброту, відповідальність дитини, вірять в те, що вона здатна подолати труднощі, виправити поведінку, то ця віра надає дитині наснаги, окрилює її, і вона прагне до того, щоб виправдати це довір'я, стати кращою, такою, як її бачать. Ефективність використання довіри як методу сімейного виховання значною мірою залежить від того, наскільки добре батьки знають свою дитину, враховують її вік, індивідуальні особливості, орієнтуються в тому, на які риси її характеру спиратись краще, в якій саме ситуації дитина може виправдати довіру до неї найбільш повно. Батькам слід пам'ятати, що довіра сприяє самовихованню, самовдосконаленню особистості, а відверті, довірливі стосунки між батьками і дітьми сприяють створенню найбільш сприятливого для розвитку морального клімату у сім'ї.

порада	батьків і старших членів сім'ї при виборі дітьми відповідальних рішень у житті
Особистий приклад батьків	позитивний приклад (зразок) поведінки, вчинків, дій і відносин до людей і один до одного матері, батька, старших членів сім'ї. Подразнюючи, діти накопичують особистий досвід поведінки і стосунків з оточуючими. З часом спосіб життя сім'ї та її членів стає для них зразком для відтворення в особистих сім'ях.
Покарання	Надзвичайно поширений метод сучасного сімейного виховання дитини, за допомогою якого батьки демонструють їй своє осудження вчинків або мотивів її поведінки. Покарання надзвичайно сильний засіб впливу і його використання вимагає такту та обережності. Причиною покарань дитини в сім'ї також буває завищена (або занижена) оцінка батьками її можливостей, постійні очікування успіху та недостатня самокритичність молодих батьків до себе як вихователів, нездатність до аналізу особистої виховної діяльності. Фізичне (тілесне), яке батьки застосовували в крайньому випадку, коли вже ніякі інші методи не діяли (навіть у самих малокультурних міських і сільських сім'ях батьки почували і бачили шкоду і безглуздість фізичних покарань дітей)
Заохочення	Спосіб вираження позитивної оцінки поведінки та діяльності дитини і виконує стимулюючу функцію з метою виховання почуття власного достоїнства і таких моральних якостей, як доброта, працьовитість, старанність, слухняність, повага до старших членів сім'ї і до інших людей. Доведено, що заохочення, якщо воно використовується правильно, за своїм результатом більш ефективно, ніж покарання, оскільки викликає позитивні емоції і сприяє формуванню позитивних якостей особистості, таких як почуття власної гідності, доброзичливість, дисциплінованість, чуйність, відповідальність та інших. Існують різноманітні форми заохочення: словесні - привітна усмішка, схвальний погляд, похвала, схвалення, подяка, вдячність; нагорода - поїздка або прогулянка з батьками, білети в цирк, на лялькову виставу, атракціон; подарунки - солодощі, іграшки, довго очікувана річ, якийсь сюрприз і т.п. Головне, щоб заохочення було адекватним вчинку дитини, її віку, інтересам, нахилам та слугувало меті виховання.
Пояснення	з метою формування позитивного відношення найбільш доступний метод виховання, за допомогою якого дитині розкривають норми поведінки в сім'ї та суспільстві, взаємостосунків між людьми, відношення до обов'язків тощо. Головне призначення пояснення - переконати дитину в об'єктивності, істинності та життєвій необхідності оволодіння нормами поведінки, розширити її кругозір, сприяти розвитку потреб у пізнанні.
Примушування	Його суть полягає в тому, що дитину примушують виконувати те, що від неї вимагають або чекають, не залежно від її бажання чи намірів. Примушування передбачає безумовне підкорення волі дорослого, тому великого значення набуває абсолютна впевненість батьків у тому, що дитина не вийде з підкори. У дітей дошкільного віку батьки, як правило, користуються великим авторитетом, і тому вони досить легко підкоряються. Винятком можуть бути періоди вікових криз (3, 6 років).
включення	дітей із самого раннього років у різні види господарсько-трудова діяльності, у відносини і спілкування зі старшими й однолітками
бесіда	з метою вироблення сімейних і загальнолюдських почуттів і правильних стійких переконань про своє місце серед членів сім'ї, інших людей, про уміння жити в людському суспільстві
застереження	як метод попередження можливих життєвих помилок і прорахунків

натяк (прямий чи непрямий)	спосіб показу дітям їхніх недоліків і прорахунків у поведінці і діяльності в етичному і коректному тоні
докір	вираження батьками вербально і невербально (поглядом, жестами, мімікою) незадоволеності вчинками і поведінкою дітей
випробування	спосіб перевірки підготовленості дітей до самостійного трудового і сімейного життя, до виконання моральних правил і норм життя свого народу
благословення	це в комплексі батьківські наставляння, повчання, застереження, накази і прохання до дітей у найвідповідальніші періоди їхньої життєдіяльності (перехід до самостійної трудової діяльності, служба в армії, одруження чи заміжжя)
осуд	спосіб показу дітям відхилень від загальноприйнятих серед людей норм і правил поведінки
проклін дітей батьками	особливо матір'ю, як крайній і дуже різкий засіб впливу (у народі про непоправного сина чи дочку говорили: "Побитий батьком, проклятий матір'ю")

Запитання і завдання для самоперевірки

1. Продумайте тактики виховання дітей різного віку.
2. Наведіть приклади використання різних методів сімейного виховання.
3. Проаналізуйте можливі наслідки використання різних методів виховання.
4. Опишіть типи неправильного виховання (за В.Гарбузовим).
5. Чим обумовлена специфіка використання методів виховання дітей у сімейних ситуаціях?
6. Проаналізуйте принципи сімейного виховання.
7. Опишіть стратегії виховання відповідно до вікової періодизації розвитку дитини.

Лекція 6.

Роль членів родини у сімейному вихованні

Відповідальність батьків за виховання дитини

Основні етапи розвитку і життєдіяльності сім'ї. Функції членів родини щодо виховання дитини

➤ **Відповідальність батьків за виховання дитини**

Відповідальність за виховання дітей на батьків покладена юридично.

Правовідносини батьків та дітей обумовлюються міжнародними документами. Зокрема, Конвенція про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах (Міжнародна угода від 22 січня 1993 р., ратифікована Законом від 10 листопада 1994 року), Конвенція про права дитини, Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання і їхнє усиновлення на національному і міжнародному рівнях (прийнята Генеральною Асамблеєю 3 грудня 1986 р).

Конвенція про права дитини у ст. 7 визначає за дитиною право знати своїх батьків і право на їх піклування. Водночас у ст. 18 визнається необхідність того, «щоб забезпечити визнання принципу загальної й однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найвищі інтереси дитини є предметом їх основного піклування.»

Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання і їхнє усиновлення на національному і міжнародному рівнях (прийнята Генеральною Асамблеєю 3 грудня 1986 р): ст. 3: «Турбота про дитину лежить насамперед на її власних батьках».

Конституція України, ст. 51: Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Сімейний кодекс України у розділі III визначає права та обов'язки матері, батька і дитини.

Ст. 121: Права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому державним органом реєстрації актів цивільного стану у встановленому порядку. Ст. 141 визначає рівні права та обов'язки батька і матері щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Першим обов'язком батьків є обов'язок батьків забрати дитину з пологового будинку.

Ст. 150 визначає обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини. Серед них:

1. Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини.

2. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.

3. Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя.

4. Батьки зобов'язані поважати дитину.

5. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.

6. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини.

7. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Ст. 151 обумовлює права батьків щодо виховання дитини:

1. Батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини.

2. Батьки мають право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним та юридичним особам.

3. Батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.

Ст. 152 гарантує забезпечення права дитини на належне батьківське виховання.

Закон України "Про охорону дитинства" (від 26.04.01) у ст. 12 визначено права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини.

Крім законодавчих зобов'язань батьки мають і зобов'язання народні. Певні обов'язки накладають й релігійні вірування. Зокрема:

1. Батьки зобов'язані вибрати для дитини добре християнське ім'я (не дід і не баба):

А) якщо дитина народилась в день великого урочистого християнського свята або в ніч перед ним, то слід вважати, що Бог вже вибрав ім'я для вашої дитини;

Б) не можна давати дитині імена дітей, котрі у вашій родині померли малолітніми: Богу не угодне це ім'я у вашій родині;

В) не можна називати дітей на честь когось з близьких родичів (діда, баби тощо); дитині можна давати тільки імена святих, хоча вони не мають збігатися з іменами родичів (є небезпека, що гріхи родичів буде спокутувати ваша дитина)

2. Тато зобов'язаний зареєструвати дитину в органах громадянського стану протягом 1 місяця. (Це обумовлено і у Ст. 144 Сімейного кодексу. Невиконання цього обов'язку є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом.)

Рідні батьки повинні дбати про добре християнське виховання своєї дитини, адже це їхній головний християнський обов'язок.

Народ засуджує тих, хто не виконує своїх батьківських обов'язків. Народна педагогіка вимагає, щоб дітей спільно виховували батько з матір'ю.

➤ *Основні етапи розвитку і життєдіяльності сім'ї, функції батьків і дітей*

Етапи	Функції чоловіка і дружини, батьків	Функції дітей
-------	-------------------------------------	---------------

Перший створення сім'ї —	<ol style="list-style-type: none"> 1.Зміцнення взаємин між подружжям. 2.Установлення взаєморозуміння вільний прояв своїх почуттів, створення статевих відносин, які задовольняють обох. 3.Налагодження чи зміцнення відносин з батьками і родичами. 4.Розподіл домашніх обов'язків, часу між домом і роботою. 5.Прогнозування майбутнього своєї сім'ї 	
Другий — сім'я, що очікує дитину і сім'я з немовлям	<ol style="list-style-type: none"> 1.Звикання до думки про вагітність і народження дитини. 2.Звикання до ролей матері і батька, підготовка до материнства і батьківства до нового життя, пов'язаний з появою дитини. 3.Створення в сім'ї атмосфери сприятливої і для сім'ї, і для дитини, прояв турботи про потреби дитини. 4. Рівномірний розподіл домашніх обов'язків і обов'язків по догляду за дитиною. 	<ol style="list-style-type: none"> 1.Розвиток координації рухів рук і очей. 2.Вибір зручного ритму зміни спокою і дії. 3.Оволодіння словами, короткими фразами, мовою. 4.Прояв залежності від матері, довіра їй, прив'язаність до неї. 5.Оволодіння навичками найпростішого соціальної взаємодії, пристосування до інших людей і їхніх очікувань і потреб.
Третій — сім'я з дитиною дошкільного віку	<ol style="list-style-type: none"> 1.Розвиток інтересів і потреб дитини. 2.Подолання почуття роздратованості через хронічне не хватання часу для власних потреб. 3.Звикання до матеріальних витрат, що надмірно зросли в зв'язку з появою в сім'ї дитини. 4.Розподіл обов'язків і відповідальності між батьками. 5.Підтримка статевих відносин, що задовольняють обох. 6.Розвиток відносин з батьками чоловіка і дружини, з виконанням ними нової ролі (дідуся і бабусі). 7.Збереження в залежності від можливостей сім'ї колишнього кола друзів і своїх захоплень поза сім'єю. 8.Створення способу життя сім'ї, підходів, засобів, методів і прийомів виховання дітей, формування сімейних традицій. 	<ol style="list-style-type: none"> 1.Подолання протиріч між бажанням бути завжди об'єктом прив'язаності з боку батьків і неможливістю цього. 2.Прилучення до самостійності. 3.Виконання вимог батьків по дотриманню чистоти (акуратність під час їжі, гігієна статевих органів). 4.Прояв інтересу до друзів по іграх, набуття умінь вступати з ними у відносини й спілкування. 5.Прагнення бути схожою на маму чи тата.
Четвертий— сім'я школяра-підлітка	<ol style="list-style-type: none"> 1.Подальший розвиток взаємин у сім'ї (відкритість, довір'я, відвертість) 2.Турбота про подружні відносини і особисте життя. 3.Розвиток і підтримка захоплень і інтересів дітей. 4.Виховання в дітей інтересу до 	<ol style="list-style-type: none"> 1.Прагнення бути повноправним членом сім'ї, формування готовності до співробітництва з матір'ю і батьком, іншими членами сім'ї. 2.Поступовий "відхід" від батьків, усвідомлення себе як

	<p>придбання наукових знань і практичних умінь.</p> <p>5. Врахування психофізичних особливостей підліткового віку.</p> <p>6. Співробітництво з батьками інших школярів, обмін досвідом сімейного виховання</p>	<p>особистості, яку люблять і поважають.</p> <p>3. Включення до групи однолітків, спільна з ними діяльність.</p> <p>4. Ознайомлення й освоєння моралі і правил поведінки групи.</p> <p>5. Придбання навичок, необхідних для шкільної освіти.</p> <p>6. Усвідомлення значущості причинно-наслідкових зв'язків і формування наукової картини світу.</p> <p>7. Розширення словникового запасу й розвитку мови, навчання чіткому і ясному висловленню і передачі своїх думок.</p>
<p>П'ятий — сім'я з дитиною старшого</p>	<p>1. Визначення нових функцій сім'ї, розподіл обов'язків і поділ відповідальності між членами сім'ї.</p> <p>2. Підтримка відкритості у взаєминах між різними поколіннями в сім'ї.</p> <p>3. Передача відповідальності і волі дій сину чи дочці в міру дорослішання і розвитку їх самостійності.</p> <p>4. Розуміння і прийняття індивідуальності сина (дочки), довіра і повага його (її) як унікальної особистості.</p> <p>5. Виховання дітей на власному прикладі — дорослого чоловіка (жінки), зразкового і гідного чоловіка (жінки), батька (матері), який любить дітей і проявляє в батьківській любові почуття міри.</p>	<p>1. Позитивне ставлення до власної статі і процесу фізіологічних змін.</p> <p>2. Прояснення для себе ролі чоловіка і жінки.</p> <p>3. Відчуття приналежності до свого покоління.</p> <p>4. Досягнення емоційної незалежності і поступовий відхід від батьків.</p> <p>5. Вибір професійної діяльності, прагнення до матеріальної незалежності.</p> <p>6. Формування власних переконань і світогляду.</p> <p>7. Дружба з однолітками протилежної статі, підготовка до шлюбу і створення сім'ї.</p>
<p>Шостий — сім'я з дорослими дітьми, які стоять на порозі самостійного життя</p>	<p>1. Здатність відмовитися від попередньої влади над дитиною.</p> <p>2. Навіювання дитині, що у будь-яких життєвих ситуаціях вона завжди отримає втіху і допомогу в батьківському домі.</p> <p>3. Створення доброзичливої обстановки для нових членів сім'ї, що прийшли у неї через шлюбні зв'язки.</p> <p>4. Турбота про подружні відносини при новій структурі сім'ї.</p> <p>5. Спокійний і вдумливий вступ у нові сімейні ролі, підготовка до виконання</p>	<p>1. Усвідомлення свого становища як самостійної молодої людини, яка здатна відповідати за свої вчинки.</p> <p>2. Створення міцних і одночасно гнучких і прийнятних обома сторонами відносин із своїм майбутнім чоловіком (дружиною).</p> <p>3. Створення власної системи цінностей, світогляду, свого укладу життя.</p>

	ролей бабусі і дідуся. 6. Створення хороших відносин з власною сім'єю і сім'єю дорослого сина (доньки); повага самостійності та індивідуальності обох сімей.	4. Знання завдань розвитку партнерських відносин при формуванні сім'ї.
Сьомий – сім'я середнього віку, коли діти пішли на свій хліб	1. Якісне оновлення подружніх відносин. 2. Пристосування до вікових фізіологічних змін. 3. Продуктивне використання більшої кількості вільного часу. 4. Зміцнення взаємовідносин з родичами і друзями. 5. Використання ролей бабусі (дідуся) у вихованні внуків.	1. Турботливе, але незалежне ставлення до батьків. 2. Морально-психологічна (матеріальна) підтримка батьків у ролі людей старшого віку.
Восьмий – сім'я, що постаріла	1. Зміна діяльності відповідно з потребами старших людей. 2. Пристосування до життя на пенсії. 3. Виховання готовності в міру зменшення власних сил прийняти допомогу дітей та інших людей. 4. Підпорядкування своїх захоплень і справ своєму віку. 5. Усвідомлення власного ставлення до самотності та смерті. 6. Підготовка до неминучого кінця життя, заспокоєність за дітей, за продовження роду, яка допоможе впевнено і спокійно дожити свої роки і спокійно померти.	1. Розвиток власного сімейного життя. 2. Прояв турботи про постарілих батьків, надання їм необхідної матеріальної та морально-психологічної допомоги. 3. Морально-психологічна готовність до остаточного відходу батьків з життя. 4. Підготовка своїх дітей до втрати бабусі (дідуся).

Функції членів родини щодо виховання дитини

Дитина для мами. У результаті досліджень виявлено наступні мотиви народження дітей:

– досягнення бажаного соціального і вікового статусу (доросла, самостійна, займаю певне становище у суспільстві, маю право на відповідне ставлення до себе в сім'ї та суспільстві)

– задоволення моделі повноцінного життя (повинен і може мати певні речі, без яких життя не повне, не таке, як у інших)

– прагнення продовжити себе, свій рід (залишити щось, що буде забезпечувати своє продовження)

– реалізація своїх можливостей (виховати, передати знання, життєвий досвід)

– компенсація своїх життєвих проблем (щоб була кращою за мене, отримала те, що не отримала я)

– вирішення своїх життєвих проблем (укладення або зміцнення шлюбу, доказ у здатності народити і бути матір'ю, врятуватись від самотності, отримати поміч у старості)

– любов до дітей (найскладніший мотив, у якому поєднується задоволення від спілкування з дитиною, інтерес до її внутрішнього світу, вміння і бажання сприяти розвитку її індивідуальності та усвідомлення того, що дитина стане самостійною, не моєю, буде любити інших, т.п.)

В реальності присутня більшість з цих мотивів, але кожного разу у різній пропорції і у різному співвідношенні. Під час вагітності, після народження дитини, у процесі її дорослішання, їх співвідношення можуть змінюватися (з'являтися – зникати). Різні обставини і впливи створюють індивідуальні, неповторні умови мотивації народження дитини для кожної жінки.

Дитина для тата. Дослідження свідчать, що для батька дитина, в першу чергу, його продовжувач, його друге «Я», причому бажане (таке, яким би хотів бути у своїх очах). Тут же наявні мотиви компенсації (те, чого мені не вистачало в дитинстві), та реалізації себе як захисника, батька, вихователя. Важливий також мотив продовження роду та потреби передати свої знання і вміння дитині. Зокрема, до народження дитини батьки менш схильні бачити у ній щось самостійне, унікальне і прагнути саме це в дитині підтримувати. Як результат – більша вимогливість батьків, вища і жорсткіша «планка досягнень». Це особливо виражено у ставленні до сина, ніж до доньки, хоча основні тенденції зберігаються. Після народження дитини батьки можуть вносити корективи у свої установки, починають вбачати індивідуальні особливості і приймати дитину не тільки як свого продовжувача, але і як самостійну особистість. До речі, це краще виходить стосовно дівчаток.

Мама для дитини. Функції матері стосовно дитини:

Засіб та спосіб побудови себе та уявлень про світ (до народження, перші місяці, роки – мати для дитини її світ, її Всесвіт. З цього матеріалу дитина будує себе і весь світ. У психології це робоча модель «Я-Світ». Мати виступає джерелом задоволення потреб дитини, уявлень про себе – до трьох років, свого самоусвідомлення. У окремих випадках – до кінця дитинства і навіть юності (статева роль, вміння ставитися до успіху та невдачі).

У віці 3-6 років найбільше засвоюється модель сімейної поведінки, взаємовідносин батька-матері, батьків-дітей. З боку матері важливим є ласка, співчуття, визнання дитячої статевої гідності.

Батько для дитини. Батько потрібен, як і мати, завжди, але у кожному віці по-різному. Роль батька легше замінити (це можуть виконати інші чоловіки в сім'ї або поза сім'єю). Батько «в цілому»:

– може брати на себе частину материнських функцій на перших етапах розвитку дитини;

– власна роль полягає у захисті й охороні єдності матері з дитиною, забезпечення їм впевненості, спокою, підтримки, психологічного комфорту. Виступає своєрідним тилом, на фоні якого дитина відчуває світ міцним і доброзичливим, а себе в ньому спокійною і впевненою

– еталон (до 3-х р.) соціальних норм і правил, втілення функцій вимогливого оцінювача, підтримки прагнень дитини дотримуватися цих правил

– сприяння особистісному становленню дитини, її відділенню від матері, визнаючи самостійність як матері, так і дитини. Виступає у ролі «третьої сили», яка допомагає побудувати новий, окремий від матері, світ

– втілення зразка статевої, сімейної та соціальної ролі чоловіка (після 3-х р.).

Розрізняються функції для хлопчиків та дівчаток.

Хлопчик: зразок майбутньої ролі щодо матері, батька, чоловіка в суспільстві

Дівчинка: той, хто любить, але по-іншому, ніж мама; любить «як мама», цінує ті ж якості, що і в мамі (жіночність, м'якість, кокетування, материнство); зразок друзів чоловічої статі, потенційних партнерів, захисник і поцінував її жіночності

Однобатьківська сім'я. Для дитини важлива модель сімейних відносин (подружніх та батьківсько-дитячих), де були б чітко визначені ролі чоловіка і жінки в обох цих формах. Їх дитина може засвоїти з інших джерел: бабусі-дідуся, родичі, партнери одинака, сім'ї друзів, вся доступна інформація. Розібратися у складності життя, способах діяльності, щоб досягти певного результату, допоможуть відверті та чесні стосунки дорослих

Дитина не знає що добре, а що погано. Саме ми визначаємо для неї значення її власного досвіду.

У однобатьківській сім'ї предок намагається поєднати у одній особі обидві ролі (матері-батька), автоматично збіднюючи кожен, позбавляючи, в основному, дитину від їх повноцінного виконання. Тому дитина залишається сиротою, не маючи жодного з повноцінних батьків. Варто дозволити дитині засвоювати роль «відсутнього» предка на інших прикладах. Головне, щоб дитина була захищена щирою любов'ю і не відчувала, а, отже, не переживала, своєї обділеності та неповноцінності.

Необхідність матері та виконання нею своїх материнських функцій відноситься до розряду вічних цінностей.

Особливо вагомий вклад у виховання вносять представники старшого покоління – **бабуся і дідусь**. У душах онуків вони залишають на все життя незгладимий слід. Хіба можна уявити дитинство без бабусиної чи дідусевої казки, і не тільки дитинство, а й отроцтво, юність.

Ряд досліджень доводить немаловажну роль бабусь і дідусів у вихованні. Наприклад, бабусі краще організують гру, працю дітей. За даними досліджень І.Ю.Лодзинської, молоді сім'ї дещо стабільніші, якщо подружжя живе разом з батьками, оскільки в сім'ях виникає ряд додаткових факторів, що чинять вплив на процес стабілізації сім'ї.

Бабусі: передавали досвід, цикл звичаїв, традицій у нові покоління, вчили працювати, доглядати і виховувати немовлят, сучасні бабусі значною мірою допомагають у вихованні дітей. Нерідко вони заміняють неньку і батька. Бабусі,

дідусі мають перше право на всиновлення, опіку, догляд у випадках відсутності батьків.

Дідусь: привчає любов до праці, виховує любов до природи, не поспішливість та ретельність.

Кумівство Оскільки головним обов'язком батьків народна педагогіка вважає виховання дітей, вона прагне для допомоги батькам мобілізувати якомога ширше коло людей, громадськість. Одним з яскравих підтверджень цього є давня традиція вибору кумів, тобто других батьків новонародженого, його опікунів і захисників. Ця традиція сягає в глибину сивої давнини, в епоху переходу від матріархату до патріархату, коли роль батька як опікуна й вихователя ще не викристалізувалася і рідний брат матері (материнський дядько) брав на себе роль вихователя і захисника дитини своєї сестри.

Кумівство належить до чудових знахідок народної педагогіки. Педагогічне значення її переоцінити важко. Завдяки кумівству дитина, крім рідних батька й матері, має ще, так би мовити, батьків-дублерів, громадських уповноважених, які добровільно тримають шефство над дитиною від її народження аж до зрілості. Зародження і становлення кумівства припадає на дохристиянський період і має суто світський характер.

Слово кум, очевидно, походить з латинської мови – *komrater, kommmater* – заступник, той, хто знаходиться з хрещеником. Бути хрещеним батьком чи матір'ю – це велика честь і дуже велика відповідальність.

Коли батьки новонародженої дитини приймають рішення про її хрещення, вони беруть на себе відповідальність за християнське виховання своєї дитини. Для маленької дитини батьки запрошують двох духовних опікунів різної статі. Куми повинні добре знати свої обов'язки:

1. Хрещені батьки самі повинні бути хрещеними, високоморальними, добрими християнами. Народна мудрість каже, що характер хрещених батьків переходить до їх хрещеників.

2. Куми, котрі вже одружені, повинні перебувати у церковному шлюбі зі своїми чоловіками чи дружинами.

3. Хрещені батьки повинні знати напам'ять «Символ віри» (Вірую в єдиного Отця-Вседержителя)

4. На момент хрещення хрещені батьки мають принести для дитини біле полотно – символ чистоти й невинності душі тієї дитини, яку тримають до хреста, – крижму.

5. Хрещена мати повинна мати при собі покриття на голову (шаль, хустку).

6. Хрещені батьки – чоловік і жінка – беруть на себе обов'язок: дати добре християнське виховання дитині, яку тримають до хреста. У випадку смерті рідних батьків дитини хрещені зобов'язані перед Богом опікуватися своїм хрещеником чи хрещеницею до їх повноліття, тобто займатися їхнім вихованням, підтримувати морально, а у разі потреби й матеріально.

Розлученим, хворим не бажано бути присутніми при хрещенні, бо нехрещена дитина ще не має захисту: ні морального, ні фізичного, ні духовного. Якщо хрещена мама хвора, то вона зобов'язана повідомити про це священика, який під час хрещення молитвою поставить захист для дитини, або наперед відмовитись від кумівства.

Від обов'язків кумів можна відмовлятися в тому випадку, коли людина з поважної причини не може бути при хрещенні (через хворобу чи ускладнення вагітності, коли сама нехрещена або невінчана зі своїм чоловіком чи дружиною).

Один із християнських обов'язків батьків – подбати про добрих хрещених батьків для дитини. У куми намагаються запрошувати людей статечних, авторитетних, розсудливих, працьовитих, які викликають почуття поваги і симпатії (батьки суджені, а куми люблені). Запрошуються люди як по лінії кровних, так і свояцьких зв'язків, а також сусіди, знайомі, тобто сторонні. Колись були ще так звані стрічні куми – перші зустрічні, яких запрошували бути кумами (за принципом кого доля приведе). Найчастіше це робили з забобонних мотивів, особливо тоді, коли діти вмирали. Існувало повір'я, що таким способом можна відвернути злі сили, які шкодять здоров'ю дитини.

Кількість кумів може бути різною: від одної до двох-трьох пар. На Поділлі їх кількість досягала 5 і більше пар.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. Проаналізуйте можливі наслідки для виховання різних мотивів народження дитини.
2. Розкрийте особливості функцій батьків у різні періоди формування сімейних відносин.
3. Опишіть основні етапи розвитку і життєдіяльності сім'ї.

Лекція 7.

Педагогічна просвіта сучасних батьків

Актуальність педагогічної просвіти сучасних батьків.

Програми ДНЗ України про взаємодію дитячого закладу із сім'єю вихованців.

Проблеми взаємодії дошкільного закладу й сім'ї на сучасному етапі.

➤ **Актуальність педагогічної просвіти сучасних батьків.**

Відомо, що дитинство — унікальний період у житті людини, коли формується здоров'я і здійснюється розвиток особистості. На початку життя поруч із беззахисним малюком перебувають його батьки. Завдяки їх любові, піклуванню, емоційній близькості дитина зростає і розвивається, у неї виникає почуття довіри до

світу і дорослих, які її оточують.

На певному етапі «дошкільного дитинства» малюк вперше йде до дитячого садка. Ця подія великою мірою змінює його життя. Тепер малюка оточують нові люди, дорослі і діти, яких він раніше не знав і які становлять іншу спільність, ніж його сім'я. Дитині не страшно, тому що поруч із нею її батьки. Міцно тримаючи їх за руки, вона довірливо протягує долоньку вихователю.

З цього часу йти дитині і легше, і важче. Легше, якщо батьки й вихователі об'єднують свої зусилля і забезпечують дитині подвійний захист, емоційний комфорт, цікаве і змістовне життя і в дитячому садку, і вдома. Це сприяє розвитку її здібностей, уміння спілкуватися з ровесниками і забезпечує підготовку до школи.

Важче тому, що в дитячому садку виникають перші труднощі, які зумовлені розвитком дитини, її поведінкою. І якщо вихователі не звернуть на них увагу, а батьки уникають і не беруть участі в їх подоланні, то в школі на них чекають певні об'єктивні проблеми.

Так, дефектологи вважають, що однією з причин неуспішності у школі є відсутність вчасної допомоги дитині в дошкільні роки з боку сім'ї і дитячого садка. Це не означає, що для більшості таких дітей потрібна була серйозна корекція особистісного розвитку, яку може надати тільки спеціаліст. їм можна було вчасно допомогти силами сім'ї і дошкільного закладу.

Провідна роль в ініціюванні такої роботи належить сім'ї. Це зумовлено тим, що батьки мають найбільший вплив на особистісний розвиток дитини. І якщо вони не підтримуватимуть вихователів чи між ними виникатимуть суперечності, то зусилля педагогів зйдуть нанівець. Важливо, щоб батьки були в курсі всієї навчально-виховної роботи, співпереживали дитині і допомагали їй отримати очікувані результати.

Саме батьки, а не вихователі, будуть поруч із сином чи донькою не лише впродовж всього періоду їх дитинства, а й надалі.

Останній відповідальний період свого дитинства дитина має пройти з учителем початкової школи і батьками. І знову ж таки йти буде значно легше, якщо батьки й учителі об'єднують свої зусилля.

Завдяки взаємодії з вихователями та участі в житті дитячого садка батьки набудуть досвіду педагогічної співпраці як зі своєю дитиною, так і з педагогами. Спілкування з учителем не викличе в них утруднень, оскільки вони готові до діалогу, можуть обстоювати свою позицію та інтереси дитини, а якщо потрібно, то й захистити її права.

Участь батьків у житті своїх дітей не лише вдома, а й у дитячому садку, а згодом і в школі допоможе їм подолати власний авторитаризм і побачити світ з позиції дитини; ставитися до неї як до рівної особи. Не слід порівнювати свою дитину з іншими дітьми. Головне - це особистісні досягнення кожного. Якщо дитина сьогодні зробила щось краще, ніж учора, потрібно усвідомлювати це, і радіти її особистісному зростанню, розвитку. Відтак батьки краще знатимуть сильні й слабкі сторони дитини й враховуватимуть їх. А це значить, що коли дитина піде до школи, в її самосвідомості й самооцінці не відбудеться драматичних змін (у дитячому садку вона була розумною, а в школі - невмілою). Родичі зможуть виявляти щире зацікавлення її життям у школі і бути готовими до емоційної підтримки. Якщо батьки хочуть домогтися бажаного результату, потрібно, щоб дитина сама захотіла працювати, а для цього й дорослі мусять встановити довірчі стосунки з дитиною і мати щире бажання брати участь в усіх її справах, поділяти з нею радість від успіхів чи гідно реагувати на невдачі.

Все це можливе лише за умови цілковитої взаємної довіри і наполегливої роботи, що проводиться на науковій основі всіма учасниками навчально-виховного процесу — спочатку з батьками і вихователями дошкільного закладу, потім батьками й учителями початкової школи.

У світі немає двох однакових дітей. Кожна має певні особливості, у кожній свої умови життя, свій маленький світ, свої сильні й слабкі сторони. Отже, не може бути універсальних порад для батьків і педагогів.

Проте на тлі індивідуальних особливостей у дітей кожного вікового періоду є спільні закономірності психічного розвитку. Про де мають пам'ятати батьки і педагоги.

Співробітництво дошкільного закладу і сім'ї, цих двох надзвичайно важливих соціальних інституцій, забезпечує поєднання родинного і суспільного виховання і спрямоване на реалізацію спільної мети - всебічного, гармонійного розвитку особистості.

➤ ***Програми ДНЗ України про взаємодію дитячого закладу із сім'єю вихованців.***

Потенціал родинного виховання є найприроднішою основою розвитку творчих здібностей дитини на всіх вікових етапах її життя. Розуміння того, що саме в сім'ї закладаються підвалини повноцінного фізичного і психічного розвитку дитини, спонукає дитячий заклад до пильного вивчення запитів, потреб і вимог сучасної сім'ї.

Істотну допомогу в цьому можуть надати педагогові програми виховання дітей дошкільного віку. Скажімо, «Малятко», зокрема розділ «Взаємодія дошкільного закладу і сім'ї», в якому йдеться про зміст та форми спільної з сім'єю роботи, визначено умови її ефективності. Тут запропоновано принципи

співробітництва вихователів і батьків, методи активізації взаємодії та орієнтовну тему тику бесід, індивідуальних і групових консультацій, батьківських конференцій.

Для батьків, які мають бажання та можливість виховувати дитину тільки в сім'ї, програмою передбачено розділ «Виховання дитини в сім'ї», в якому визначено завдання родинного виховання і розглянуто методи сімейного впливу на дошкільнят. Розкрито також значення сімейного спілкування, роль матері й батька у вихованні дитини тощо.

У доповненому варіанті програми виховання та навчання дітей від трьох до семи років «Дитина» у межах кожної вікової групи висвітлено зміст роботи в родинному колі з провідних видів діяльності, що дасть можливість успішно забезпечувати наступність у роботі дошкільного закладу та сім'ї. Поради щодо гнучкого розпорядку дня, виховання в дитини самостійності, самоповаги, її пізнавального розвитку засобами інтелектуальної гри стануть у нагоді батькам і педагогам.

У Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» (Київ, 2008) у розділі «Оптимізація взаємодії педагога з батьками» йдеться про те, що ефективність її упровадження потребує, насамперед, «... оновлення стратегії й тактики взаємодії педагогів із батьками, зміни векторів та акцентів, осучаснення предмета розмов, розширення спектру життєво важливих проблем...». Автори програми висловлюють сподівання, що власне такий підхід створить «... широкий розвивальний простір, сприятливий для повноцінного буття дитини в сім'ї та дошкільному закладі». Наводимо фрагмент запропонованих у програмі завдань і змісту співпраці педагогів із батьками, а також умови її оптимізації.

Зважаючи на сучасні тенденції у суспільстві, обумовлені підвищенням престижу сім'ї та впливу сімейного виховання, який є вирішальним у становленні особистості саме в дошкільному віці, головним у змісті роботи з батьками стає активне залучення родин до освітньо-виховного процесу. Адже найбільшого впливу діти зазнають з боку батьків — своїх перших учителів, наставників.

Бажано спільно з батьками обговорювати і розв'язувати загальні й конкретні питання, приймати важливі рішення. Тільки завдяки високій культурі спілкування педагогів і батьків, доброзичливості, неупередженості у розв'язанні різних проблем, можна досягти ефективної взаємодії дошкільного закладу і сім'ї.

На жаль, упродовж останніх років через складні економічні умови співпраця між дошкільним закладом і батьками зводиться до надання сім'єю матеріальної допомоги дитячому садку (ремонт, придбання гардин, іграшок тощо). Така допомога дитячому закладу може мати місце лише з ініціативи батьківського комітету та за згодою батьків. Найпершим обов'язком працівників закладу є поширення педагогічних і психологічних знань для батьків, організація обміну досвідом сімейного виховання, ознайомлення батьків із новими освітніми й виховними технологіями.

Показниками результативності взаємодії є наявність у дошкільному закладі доброзичливої атмосфери між вихователями та батьками, високий рівень загальної та педагогічної культури батьків і педагогів, їх зорієнтованість на

самовдосконалення і саморозвиток, створення умов для повноцінного розвитку дошкільнят.

➤ ***Проблеми взаємодії дошкільного закладу й сім'ї на сучасному етапі.***

Взаємодія сім'ї і дошкільного закладу здійснюється в дитячому садку як керований процес. Цьому сприяють спеціально сплановані заходи. Здебільшого батьки охоче взаємодіють з вихователями. Водночас значна їх частина не зовсім задоволена тим, як організовано роботу з дітьми в дошкільних закладах. Натомість вихователі незадоволені взаємодією з батьками, вони вважають, що не всі актуальні питання вирішуються ефективно в умовах сучасної родини.

Труднощі для батьків становлять перспективи розвитку і навчання дітей після дитячого садка, а для вихователів — вирішення організаційних питань. Чимало батьків і вихователів, хоч і зацікавлені у вихованні дітей, однак не завжди налаштовані на взаємодію. Це пов'язано з низькою оцінкою вихователями, порівняно з батьками, ролі сім'ї в тих сферах навчання і виховання, які традиційно вважаються прерогативою дитячого садка.

Якими шляхами розв'язуються зазначені проблеми?

Оскільки найскладнішими для вихователів є організаційні питання залучення батьків до співпраці з дошкільним закладом, потрібні заходи, які заохочували б батьків до участі в житті дошкільного закладу. Батьки повинні бути впевнені, що їх участь у житті дитячого колективу важлива не через те, що цього хоче вихователь, а тому, що це важливо для розвитку їхньої дитини. Вони мають розуміти, які конкретні переваги матиме дитина від їх співпраці з дошкільним закладом. Ефективним може бути групове обговорення педагогами з родиною їхньої участі в різних формах організаційних заходів.

Великою проблемою взаємодії для батьків є відсутність психологічних консультацій з питань розвитку і навчання дітей, їх підготовки до школи. Вихователі можуть запропонувати батькам звернутися до фахівців для консультації, підказати до кого саме доцільно звернутися або запросити фахівців на батьківські збори. Водночас важливо, щоб вихователі усвідомлювали роль сім'ї у вихованні і навчанні дитини.

Для підвищення ефективності взаємодії доцільно розробити конкретні програми роботи для батьків з дітьми в умовах сім'ї.

Розглянемо, як розв'язувалися питання взаємодії дошкільних закладів і сім'ї в колишньому Радянському Союзі.

Відомо, що після встановлення радянської влади дошкільне виховання стало справою державною. У декретах про установи державної комісії з освіти йшлося про організацію відділу дошкільного виховання. Якщо до 1917 р. головною метою дошкільного виховання був гармонійний розвиток дитини, то після жовтневого перевороту нею його стало формування передусім громадянина радянської держави. Виховання в дошкільних закладах почали розглядати як засіб компенсації недоліків сімейного виховання, а нерідко і як засіб боротьби зі «старою сім'єю», в якій вбачали ворога правильного, тобто громадянського виховання.

Висловлювалася думка, що сім'ю потрібно вивчати не як потенційного чи

реального союзника, а, скоріше, як чинник, що утруднює правильне виховання дітей, який бажано підпорядкувати суспільству.

У 40—80-х роках ХХ ст. питання «боротьби» дошкільного закладу з сім'єю вже не поставало так гостро. Проте основна тенденція - прагнення підпорядкувати сім'ю дошкільній установі - збереглась. У положеннях про дошкільні установи зазначалося, що дитячий садок у тісному співробітництві з сім'єю здійснює гармонійний розвиток і комуністичне виховання дітей дошкільного віку, їх успішну підготовку до навчання в школі.

У педагогічній літературі цього періоду сім'ю розглядали вже як чинник потенційного, за правильної організації виховання, позитивного впливу на дитину. Ідеї взаємодії сімейного й суспільного виховання розвинулись у працях В.Сухомлинського. Саме він наголошував, що без активної участі батька й матері в житті школи, без постійного духовного спілкування дорослих і дітей неможлива сама сім'я, як первинний осередок суспільства.

Помітні зміни у взаємодії сім'ї і дошкільних закладів відбулися в 90-х роках ХХ ст., що було зумовлено реформою освіти.

Таким чином, відбувається перебудова системи дошкільного виховання, завданням якого стають гуманізація та деідеологізація педагогічного процесу, а метою — вільний розвиток особистості.

У розвинених зарубіжних країнах дитина та її сім'я є об'єктом постійного піклування, а взаємодія дошкільної установи з батьками розглядається як допомога батькам у вихованні дитини, а не як навчання батьків того, що знають педагоги.

У Великій Британії функціонують державні (безкоштовні) і приватні дошкільні заклади. Офіційних інструкцій щодо змісту роботи не існує. Працівники дошкільних закладів складають програми самостійно, враховуючи рекомендації Міністерства освіти, які даються на спеціальних конференціях і курсах. Керівним принципом роботи дошкільних установ є самовираження дитини у діяльності як найкращому засобі виявлення здібностей, установка на її спонтанний гармонійний розвиток.

У США також відсутня єдина програма дошкільного виховання. Робота в різних штатах ведеться по-різному. Дошкільні заклади також різні: державні дитячі садки при державних школах, університетах, коледжах, приватні дитячі садки і дитячі центри. Концепція дошкільного виховання ґрунтується переважно на прагматичній педагогіці Дж.Дьюї. Відповідно до неї в дитячому закладі переважає самостійна діяльність, широко використовуються ігри з будівельними матеріалами, дітей учать бути лідерами в різних сферах життєдіяльності.

У Франції також функціонують державні й приватні дитячі заклади. Державні заклади безоплатні.

Значна кількість освітніх програм і зорієнтованість дошкільного виховання, насамперед на сім'ю, а не на суспільство загалом, виявляються в різних педагогічних підходах до взаємодії сім'ї з дошкільним закладом. У практиці зарубіжного дошкільня можемо виокремити такі моделі взаємодії з батьками: навчально-теоретична за концепцією А. Адлера, модель чуттєвої комунікації, модель, що ґрунтується на трансактному аналізі Е.Верна, та модель групових

консультацій Х.Джинота.

В основу першої моделі покладено теорію особистості А.Адлера. Відповідно до неї, виховання батьків є невід'ємною частиною і умовою функціонування демократичного суспільства, оскільки його основи закладаються в сім'ї, де панує повага до прав і думок всіх її членів.

Навчально-теоретична модель ґрунтується на теорії біхевіоризму, згідно з яким поведінка людини є сукупністю реакцій на зовнішні стимули. Основне завдання роботи з батьками, відповідно до цієї моделі, - навчити їх оцінювати і проектувати поведінку, зокрема й власну, розглядаючи її як комплекс реакцій на певні стимули зовнішнього середовища, що має сформулювати і закріпити поведінку, за допомогою якої людина може здійснювати цілеспрямовані дії, вирішувати проблеми, що виникають.

За основу моделі чуттєвої комунікації взято теорію особистості К.Роджерса. Її завданням є розвиток у дитини почуття впевненості у собі. Відповідно до цієї моделі стосунки людини з найближчим оточенням і суспільством є більшою мірою результатом взаємодії, ніж взаємодія є причиною її розвитку.

Згідно з моделлю, що ґрунтується на трансактному аналізі Е.Берна, людська поведінка розглядається як обмін певними діями — трансакціями. Кожний з учасників взаємодії може перебувати в одному зі статусів - Дитина, Батько, Дорослий. Люди не усвідомлюють, з якої позиції вони беруть участь у взаємодії. Метою виховання батьків у межах цієї моделі є формування у них вміння розуміти свою поведінку і поведінку навколишніх людей у категоріях трансактного аналізу, що дає можливість керувати взаємодією значно ефективніше. Цією моделлю передбачається ставлення до дитини як до члена сім'ї, без якого родина не здатна вирішити свої проблеми. Дитина, яка усвідомила мову трансактного аналізу, також легше розв'яже свої проблеми.

Моделі групових консультацій, що розроблена дитячим психотерапевтом Х.Джинотом, властива винятково практична спрямованість. У ній наголошується на важливості обміну досвідом виховання між батьками. Одне із завдань виховання батьків - допомогти їм зрозуміти себе, що, зрештою, уможливить краще розуміння своїх дітей. Інше завдання - виховати у батьків самоповагу, оскільки лише впевнені у собі батьки зможуть виховати впевнених у собі, психологічно здорових дітей. Наведені моделі об'єднані пріоритетом інтересів сім'ї над інтересами суспільства, спрямованістю взаємодії з батьками передусім на вирішення проблем родини.

Отже, в зарубіжній педагогіці питанням взаємодії дошкільного закладу з батьками приділяється значна увага. Її підпорядковано меті гармонійного розвитку дитини шляхом розвитку сім'ї загалом.

Узагальнюючи викладене, доходимо висновку, що формування батьків як педагогів є важливою проблемою в нашій країні. Адже сім'я є головною ланкою у вихованні дитини, якій вона має забезпечувати достатні матеріальні й педагогічні умови для інтелектуального, фізичного, морального і духовного розвитку.

У вихованні підростаючого покоління важливим чинником має стати родинна педагогіка. Вона розглядає виховання дитини як певну взаємодію батьків у конкретних умовах, що впливають на виховання і соціальне становлення

особистості. Вихователі, і батьки мають бути добре обізнані з особистісними якостями дитини: її фізичним і психічним здоров'ям, стійкістю нервової системи, реагуванням на ті чи ті види подразнень, інтересами і можливостями тощо.

Отже, у вихованні дітей слід поєднувати елементи наукової педагогіки та родинно-національних традицій, звичаїв і обрядів у підготовці батьків і вихователів до здійснення ними виховної функції за умови підвищення педагогічної культури сім'ї загалом. У набутті педагогічних знань, батькам повинні надавати допомогу дитячі садки та школа, які є найавторитетнішими інституціями вихованим людини й педагогічної просвіти сучасної сім'ї.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. Обґрунтуйте поняття «батьки педагога для своєї дитини». У чому його актуальність?
2. Здійсніть порівняльний аналіз програми дошкільного закладу в Україні та в одній із зарубіжних країн. У чому полягає їх подібність і відмінність?
3. Напишіть твір, в якому схарактеризуйте виховний потенціал сучасної родини. Скористайтеся досвідом родинного виховання, висвітленим у педагогічній періодичній літературі.
4. Розробіть сценарій проведення «круглого стола» для батьків однієї з вікових груп дітей типового дошкільного закладу і дитячого садка для дітей з особливими потребами.

Лекція 8.

Підготовка дитини до навчання в школі

Наступність, спадкоємність, перспективність у системі безперервної освіти

Готовність дітей до шкільного навчання

Адаптація до шкільного навчання

Спільна робота дошкільного закладу і школи

➤ ***Наступність, спадкоємність, перспективність у системі безперервної освіти***

Перехід дитини з дитячого садка у школу є важливим етапом її життя, який пов'язаний не лише зі зміною середовища її розвитку, а й із відповідними процесами самоусвідомлення, із зіткненням з новими проблемами, відкриттям у собі нових можливостей тощо. Одним дітям це додає піднесеного настрою, відчуття виходу на новий життєвий щабель, іншим вселяє ностальгію за звичним життям у дитячому садку, часто породжує стресові стани. Тому дуже важливо, щоб у дошкільному закладі, в сім'ї допомогли дитині усвідомити, що дитячий садок і школа є ланками єдиної системи освіти і виховання, а все те, що чекає дитину у школі, є продовженням того, чим займалася, що опановувала вона раніше. Не менш важливо, щоб із перших днів перебування в школі вона на конкретних реаліях переконувалася в цьому. Все це можливе за дотримання принципу наступності дошкільної та початкової освіти.

Необхідність наступності в роботі пов'язаних між собою ланок навчання обґрунтована в працях Я.А. Коменського, Й.-Г. Песталоцці, К. Ушинського, С. Русової. На початку ХХ ст. Н. Лубенець стверджувала, що «...починати виховання дітей зі школи - означає зводити будівлю на піску і без фундаменту». Своєрідним уточненням цього положення є міркування Є. Тихеевої, яка вважала, що «старший ступінь дитячого садка на одну третину вже школа, а молодший ступінь школи на одну третину дитячий садок».

Саме в ці реалії закорінені принцип наступності, який, будучи одним із найголовніших психолого-дидактичних принципів, передбачає тісні взаємозв'язки дошкільної ланки освіти і початкової школи. Ці взаємозв'язки стосуються психофізичного розвитку дитини, формування її як особистості і вимагають узгодженості, послідовності змісту, форм і методів навчання і виховання. Саме у взаємозалежності і взаємній орієнтації двох послідовних освітніх ланок полягає неперервність, наступність навчання і розвитку.

Наступність забезпечує поступовий перехід від попереднього вікового періоду до нового, поєднання щойно здобутого дитиною досвіду з попереднім. З одного боку, вона передбачає спрямованість навчально-виховної роботи в дитячому садку на вимоги, які будуть пред'явлені дітям в школі, а з іншого — на опору вчителя на досягнутий старшими дошкільниками рівень розвитку; на

здобуті в дошкільному закладі, сім'ї, знання, навички і досвід дітей; на активне використання їх у навчально-виховному процесі.

Наступність утворює простір для реалізації в педагогічному процесі дитячого садка і школи єдиної, динамічної та перспективної системи виховання і навчання, що сприяє зближенню умов виховання і навчання старших дошкільників і молодших школярів. Завдяки цьому перехід до нових умов шкільного навчання здійснюється з найменшими для дітей психологічними труднощами. При цьому забезпечується природне і комфортне їх входження в нові умови, що сприяє підвищенню ефективності виховання і навчання учнів з перших днів перебування в школі.

Головною умовою забезпечення наступності у вихованні і навчанні є спрямованість педагогічного процесу дитячого садка і школи на всебічний розвиток особистості дитини. З огляду на це необхідний зв'язок програм, методів і форм навчання в дитячому садку і початковій школі. Однак структура навчально-виховного процесу має свою специфіку в дитячому садку і школі. Тому спроби штучно перенести урок у дошкільний заклад або ігрові методи проведення занять у школу є непродуктивними. Водночас елементи навчальної діяльності, що формуються в процесі навчання на заняттях у дошкільних закладах, забезпечують успішність навчання в школі. А шкільне навчання має забезпечити взаємозв'язок, розширення, поглиблення й удосконалення отриманих у дитячому садку знань, умінь і навичок.

З проблемою наступності навчання і виховання пов'язана проблема їх перспективності. Якщо наступність означає врахування рівня розвитку дітей, з яким вони прийшли до школи, опору на нього, то *перспективність навчання і виховання* полягає у визначенні пріоритетних напрямів підготовки дітей до школи. Наступність є передумовою *спадкоємності навчання і виховання* — врахування школою рівня знань, умінь і навичок дітей, їх подальший розвиток; перехід від навчально-ігрової до навчальної діяльності.

Наявність внутрішнього зв'язку в змісті навчально-виховної роботи, методах педагогічного керівництва, формах організації діяльності у дитячому садку і молодших класах школи забезпечує цілісність процесу розвитку, навчання і виховання дитини.

➤ **Готовність дітей до шкільного навчання**

Одним із обов'язків сім'ї і дошкільних установ є підготовка дітей до школи, від чого залежатимуть їхні успіхи в навчанні, подальший розвиток. Як правило, діти, які у старших дошкільних групах розуміють, що їх чекає у школі, володіють необхідними для навчання у ній навичками, легко вживаються у шкільне середовище. Однак не всі з них безболісно долають цей етап, що проявляється передусім у незадовільній їх успішності. Причина цього здебільшого в психологічній невідповідності до навчання в школі. Готовність до шкільного навчання водночас є проблемою соціальної зрілості дитини.

Адже, йдучи до школи, вона опиняється в реальній соціальній позиції, вперше отримавши право і опинившись перед обов'язком здійснення суспільної за змістом і формою діяльності, якою є навчання.

Готовність до навчання у школі є інтегративною характеристикою психічного розвитку дитини, яка охоплює компоненти, що забезпечують її успішну адаптацію до умов і вимог школи. Цей феномен постає як загальна (психологічна) і спеціальна готовність до навчання у школі, в якій розкриваються рівні розвитку тих психологічних якостей, що найбільше сприяють нормальному входженню у шкільне життя, формуванню навчальної діяльності.

Основними компонентами загальної (психологічної) готовності до школи є:

1. Мотиваційна готовність до навчання у школі. Виявляється у прагненні дитини до навчання, бути школярем; у достатньо високому рівні пізнавальної діяльності і мислительних операцій; у володінні елементами навчальної діяльності; у певному рівні соціального розвитку. Все це забезпечує психологічні передумови включення дитини в колектив класу, свідомого, активного засвоєння навчального матеріалу, виконання різноманітних шкільних обов'язків. Свідченням мотиваційної готовності є наявність у дитини бажання йти до школи і вчитися, сформованість позиції майбутнього школяра. Якщо в дитини сформувалися адекватні уявлення про школу, вимоги до нової поведінки, вона не відчуватиме труднощів у прийнятті нової позиції, легко засвоюватиме норми і правила навчальної діяльності та поведінки в класі, взаємини з учителем і школярами.

2. Емоційно-вольова готовність до навчання в школі. Засвідчує здатність дитини регулювати свою поведінку в різноманітних ситуаціях спілкування і спільної навчальної діяльності, виявляється у самостійності, зосередженості, готовності й умінні здійснювати необхідні вольові зусилля. Вимоги до позиції школяра ставлять дитину перед необхідністю самостійно і відповідально виконувати навчальні обов'язки, бути організованою й дисциплінованою, вміти адекватно оцінювати свою роботу. Тому цей вид психологічної готовності називають морально-вольовою, оскільки вона пов'язана із сформованістю особистісної позиції дитини, з її здатністю до управління власною поведінкою. Йдеться про вміння дотримуватися правил, виконувати вимоги вихователя, гальмувати афективні імпульси, виявляти наполегливість у досягненні мети; уміння довести до кінця розпочату справу, навіть якщо вона не зовсім приваблива для дитини.

3. Розумова готовність дитини до навчання в школі. Виявляється у загальному рівні її розумового розвитку, володінні вміннями і навичками, які допоможуть вивчати передбачені програмою предмети. Загалом розумова готовність дитини до навчання у школі охоплює її загальну обізнаність з навколишнім світом, елементи світогляду; рівень розвитку пізнавальної діяльності і окремих пізнавальних процесів (мовлення, пам'яті, сприймання,

мислення, уваги, уваги); передумови для формування навчальних умінь і загалом навчальної діяльності.

Формування умінь навчальної діяльності забезпечує дитині високий рівень здатності до навчання, тобто до виокремлення навчального завдання і вміння перетворити його на самостійну мету діяльності. Це вимагає від дитини здатності аналізувати, шукати причини змін у предметах і явищах тощо.

4. Психологічна готовність до спілкування та спільної діяльності. Це важливе новоутворення обумовлене зміною провідних типів діяльності, переходом від сюжетно-рольової гри до навчальної діяльності. Дитина, у якій не сформовані компоненти психологічної готовності до спілкування та спільної діяльності, відчуватиме такі типові труднощі у навчанні, як: незрозуміння позиції вчителя, невміння слухати товариша, узгоджувати спільні з класом дії, завищена самооцінка та ін.

Загалом, психологічна готовність є цілісним станом психіки дитини, що забезпечує успішне прийняття нею системи вимог школи і вчителя, успішне оволодіння новою для неї діяльністю та новими соціальними ролями.

➤ *Адаптація до шкільного навчання*

Критерієм нормальної адаптованості дитини до шкільного навчання є її позитивне ставлення до школи, розуміння пояснюваного вчителем навчального матеріалу, самостійність, здатність зосереджувати увагу при виконанні завдань, охоче виконання громадських обов'язків і доброзичливе ставлення до однокласників. Усе це засвідчує належну ефективність процесу *соціально-психологічної адаптації до школи* — активного пристосування дитини до класу, вчителя, свого місця у школі.

Високий рівень адаптації дитини забезпечують виховання її у повній сім'ї, у якій нема конфліктних ситуацій; належний рівень освіти батька й матері, правильні методи виховання у сім'ї; позитивне ставлення до дітей вихователя старшої (підготовчої до школи) групи; позитивне ставлення до дітей учителя першого класу; функціональна готовність дитини до навчання у школі; сприятливий статус дитини у групі до вступу в перший клас; задоволеність спілкуванням із дорослими; адекватне усвідомлення свого становища в групі однолітків. З урахуванням цього грузинський педагог-новатор Шалва Амонашвілі стверджував, що дітей-шестиліток потрібно готувати не просто до школи (навчання читання, письмо, лічба), а готувати до ролі учнів, щоб вони розуміли свою нову позицію, нову роль вчителя, значення і зміст його вимог і оцінок.

Про наявність внутрішньої позиції школяра свідчать позитивне ставлення до вступу в школу як до природного і обов'язкового явища в своєму житті; уявлення про школу та шкільний зміст занять, інтерес до занять з навчання грамоти і лічби; надання переваги колективним заняттям над індивідуальними;

позитивне ставлення до вимог дисциплінованої поведінки, очікування оцінки; визнання авторитету вчителя.

Період соціально-психологічної адаптації триває від 10—18 днів до 1—3 місяців і супроводжується змінами в емоційній сфері дитини (зростання внутрішньої напруженості, рівня тривожності, імпульсивна взаємодія з дорослими тощо). Низький рівень адаптації проявляється у негативному ставленні до шкільного навчання, переважанні негативного настрою, відсутності інтересу до навчальних занять, недбалому виконанні завдань, небажанні самостійно працювати. Це засвідчує факт *шкільної дезадаптації дитини* — прояву психогенного формування особистості, що зумовлений особливостями її об'єктивного і суб'єктивного статусу в школі та сім'ї і може спричинити порушення навчальної діяльності в майбутньому.

Труднощі адаптації дитини до шкільного навчання зумовлені нерівномірністю розвитку пізнавальної сфери та довільної регуляції поведінки. Діти, які не встигають за шкільним ритмом, потребують особливої уваги, індивідуальної роботи вчителя. Складно адаптуються також діти з недорозвиненою дрібною моторикою. Нерідко вони відзначаються достатнім, навіть високим рівнем мовленнєво-мислительних операцій, тому дорослі не відразу звертають увагу на їх труднощі в оволодінні письмом (С. Ладивір). Особливо важко першокласникам, які мають проблеми розвитку мовлення, мислительних операцій (порівняння, узагальнення, аналіз, синтез, умовисновки, розмірковування).

З огляду на це в роботі зі старшими дошкільниками вихователі повинні уважно аналізувати особливості їхнього розвитку, прогнозувати імовірні проблеми в школі, спрямовувати зусилля на розвиток їхніх знань, умінь і навичок, що максимально полегшило б адаптацію в шкільному середовищі.

➤ *Спільна робота дошкільного закладу і школи*

У багатьох країнах з метою забезпечення неперервності дошкільної та початкової освіти створюють спільні навчально-виховні заклади.

В Україні на початку 80-х років ХХ ст. набули розвитку навчально-виховні комплекси «дошкільний заклад-школа» (на базі дитячого садка) та «школа-дитячий садок» (на базі школи). Започатковані вони у сільській місцевості з метою задоволення потреб населення в освітніх послугах, раціонального використання приміщень, а також можливості навчання дітей як дошкільного, так і молодшого шкільного віку в одному освітньому закладі. Нині вони впроваджуються і в містах.

Будучи відкритою і динамічною соціальною системою, школа-дитячий садок та дитячий садок-школа є відносно автономними навчальними закладами з власним способом внутрішнього життя. Поєднання дошкільної і початкової освіти в такому малокомплектному навчальному закладі створює передумови для реалізації індивідуальності кожного вихованця, що значно складніше

зробити у масовій школі. Як свідчать дослідження, об'єднання у комплексі двох підсистем значно посилює його виховні можливості, створює умови для психологічно комфортного переходу дитини з дитсадка у школу. Особливо корисним для розвитку соціальної компетентності дітей є перебування їх у різновіковому колективі.

У дошкільному закладі важливо забезпечити зв'язок вихованців і педагогів дитячого садка і школи. Для цього використовують екскурсії до школи, відвідування уроків, спільні з першокласниками розваги, а молодших школярів запрошують у дитячий садок для зустрічі з випускниками старшої (підготовчої) групи. Побутує також практика взаємовідвідування вихованцями дитячого садка і учнями початкових класів свят у дошкільному закладі та початковій школі (свято знань, посвята у школярі, букваря, випуску з дитячого садка).

Особливо важливою для майбутніх учнів є фігура першого вчителя, якого вони сприймають як надзвичайну людину. Він повинен розуміти дітей, виявляти душевну турботу про них, зацікавленість у їхніх успіхах; повинен створювати оптимістичний настрій, дружелюбну доброзичливу атмосферу.

Доцільно в дитячому садку розвивати практику попереднього знайомства (якщо це можливо) з майбутнім учителем, а також ознайомлення педагога з роботою випускної групи, вивчення індивідуальних особливостей дітей, участь у їхніх справах.

Взаємозв'язок педагогів дошкільного закладу і школи здійснюється на інформаційному (семінари-практикуми з обговорення програм і планів навчально-виховної роботи, створення дидактичного матеріалу) і на діяльнісному (обмін новаторськими методиками, досвідом організації навчальної діяльності старших дошкільників і молодших школярів, взаємне консультування) рівнях. Усі вони мають усвідомлювати, що підготовка дітей до школи, яка є одним з головних завдань дошкільної освіти, має спрямовуватися на всебічний розвиток особистості.

Запитання і завдання для самоперевірки

1. Розкрийте структуру і показники психологічної готовності дитини до навчання.
2. Охарактеризуйте чинники, що зумовлюють адаптацію дитини до шкільного навчання. Визначіть роль у цьому процесі батьків і дитячого садка.
3. З якого віку, на ваш погляд, доцільно починати шкільне навчання?
4. Що ви порадите батькам з метою кращої підготовки дитини до школи в умовах сімейного виховання?
5. Чим зумовлене небажання окремих дітей старшого дошкільного віку йти до школи?
6. Запропонуйте сценарій спільного свята дітей підготовчої до школи групи та молодших школярів.
7. Обґрунтуйте своє ставлення до проблеми тестування майбутніх першокласників при вступі до школи.

РОЗДІЛ III. Програмовий контроль знань до курсу «Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами»

Програма семестрового екзамену з курсу

1. Мета і завдання курсу
2. Історичний аспект управління розвитком дошкільної освіти в Україні (кінець XIX - поч. XX ст.)
3. Педагогічний процес у дошкільному закладі
4. Закономірності педагогічного процесу
5. Структура педагогічного процесу
6. Розвивальне середовище як складова педагогічного процесу
7. Планування педагогічного процесу
8. Планування у різновікових групах
9. Співробітництво дитячого дошкільного закладу із сім'єю.
10. Методи вивчення сім'ї та участь батьків у діяльності.
11. Форми взаємодії дошкільного навчального закладу з сім'єю.
12. Умови успішного родинного виховання в сучасних умовах.
13. Роль родини у процесі соціалізації особистості
14. Сімейне виховання та його особливості
15. Педагогічні проблеми сучасної сім'ї.
16. Стилi сімейного виховання
17. Принципи та загальна стратегія сучасного сімейного виховання
18. Методи сімейного виховання і специфіка їх застосування
19. Сім'я як соціально педагогічне середовище.
20. Взаємодія суспільного і сімейного виховання.
21. Виховання у дітей любові до рідного дому в умовах родини та школи.
22. Формування батьків як педагогів.
23. Види і форми планування виховної роботи з батьками у плані класного керівника.
24. Функції сім'ї.
25. Батьківський авторитет.
26. Фальшивий авторитет батьків.

27. Шляхи і засоби підвищення психолого-педагогічної культури батьків.
28. Соціально-психологічні та педагогічні вимоги до батьків.
29. Трудове виховання в сім'ї.
30. Нетрадиційні форми роботи з батьківською громадськістю.
31. Особливості й перспективи розвитку сучасної сім'ї.
32. Відповідальність батьків за виховання дитини
33. Основні етапи розвитку і життєдіяльності сім'ї.
34. Функції членів родини щодо виховання дитини
35. Наступність, спадкоємність, перспективність у системі безперервної освіти
36. Готовність дітей до шкільного навчання
37. Адаптація до шкільного навчання
38. Спільна робота дошкільного закладу і школи
39. Особливості й перспективи розвитку сучасної сім'ї.
40. Спілкування батьків і дітей.
41. Колективні, індивідуальні, групові форми роботи з батьками.
42. Планування виховної роботи з батьками.
43. форми та методи взаємодії сім'ї та школи.
44. Університет педагогічних знань для батьків.
45. Сім'я і гармонійний розвиток дитини.
46. Місце і роль сім'ї у вихованні дитини.
47. Форми зв'язку школи і сім'ї.

**Тестові завдання з курсу
«Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами»**

1. Взаємодію з батьками у ДНЗ проводять за такими основними напрямками(виберіть не вірну відповідь):
 - а) Профілактична, роз'яснювальна робота з усіма категоріями батьків з питань здоров'я дітей, формування особистості та індивідуальна виховна робота;
 - б) Виявлення проблемних сімей, дітей, які мають певні особливості; корекційна робота з ними;
 - в) Корекція виховного впливу батьків на єдине розуміння результату ставлень і вмінь, необхідних для вдосконалення їхньої виховної практики;
 - г) Захист прав дитини.
2. Причини за яких батьки не віддають дитину до ДНЗ:
 - а) Послаблене здоров'я дитини;
 - б) Складне матеріальне становище;
 - в) Недовіра батьків до дошкільного виховання;
 - г) Всі відповіді вірні.
3. Метод родинного виховання, який передбачає створення взірця для наслідування, а також слугує для оптимізації процесу соціального успадкування, -- це:
 - а) Бесіда;
 - б) Пояснення;
 - в) Приклад;
 - г) Вправа.
4. До наочно-інформаційних форм роботи не належать:
 - а) Виставки дитячих робіт; реклама книг, статей з проблем сімейного виховання; магнітофонні записи бесід з дошкільниками;
 - б) Фотографії дітей та виставки дитячих робіт; відеофрагменти організації різних видів діяльності; папки-пересувки;
 - в) Реклама книг, статей з проблем сімейного виховання; виставки спільних робіт батьків і дітей; інформаційні папки;
 - г) Реклама книг, статей з проблем сімейного виховання; стенди; інформаційні папки.
5. Організацію освіти батьків доцільно проводити за такими напрямками:

- а) Діагностичний, профілактичний, самоосвітній;
 - б) Діагностичний, варіативний, самоосвітній;
 - в) Діагностичний, варіативний, індивідуальний;
 - г) Прогностичний, варіативний, самоосвітній.
6. Наступність між дитячим садком і школою полягає у (виберіть не вірну відповідь):
- а) Змісті виховання та навчання;
 - б) Територіальній близькості закладів;
 - в) Умовах організації освітньо-виховного процесу;
 - г) Методах навчання та виховання.
7. Проблему готовності до школи досліджували (виберіть вірну відповідь):
- а) О.П.Усова, О.Є.Кравцова;
 - б) Н.Я.Михайленко, О.В.Запорожець;
 - в) О.В.Проскура, М.І.Лісіна;
 - г) Т.В.Тарунтаєва, О.М.Фонарьов.
8. Принципи взаємодії з батьками(виберіть вірну відповідь):
- а) Ліберальний стиль спілкування; співпраця, а не наставництво; ґрунтовна підготовка до проведення заходів із батьками; динамічність;
 - б) Доброзичливий стиль спілкування; індивідуальний підхід; співпраця, а не наставництво; ґрунтовна підготовка до проведення заходів із батьками; динамічність;
 - в) Стиль спілкування доброзичливий; індивідуальний підхід; спостереження за сім'єю; ґрунтовна підготовка до проведення заходів із батьками;
 - г) Доброзичливий стиль спілкування; індивідуальний підхід; мінімальна підготовка до проведення заходів із батьками; динамічність у стосунках.
9. У дітей шестирічного віку визначають:
- а) Рівень психологічної готовності до систематичного шкільного навчання;
 - б) Рівень емоційно-вольової готовності;
 - в) Рівень розумової готовності до вирішення складних задач;
 - г) Рівень шкільної зрілості.
10. Положення дитини в школі визначається:
- а) Оцінкою педагогом ігрової діяльності дитини;
 - б) Оцінкою навчальної діяльності дитини;
 - в) Оцінкою фізичних можливостей дитини;
 - г) Оцінкою ставлення дитини до інших дітей.
11. Які форми роботи з батьками не належать до колективних:
- а) Залучення батьків до життя ДНЗ;

- б) Зустрічі з батьками;
 - в) Семінари-практикуми;
 - г) Заняття тренінгового характеру.
12. Розумова готовність дитини до школи виявляється у:
- а) Позитивній спрямованості на школу як на власне навчальний заклад;
 - б) Сформованості в дитини вміння будувати свої взаємини з учителем та однолітками;
 - в) Рівні володіння вміннями та навичками, які допоможуть їй вивчити ті чи інші предмети;
 - г) Адекватною самооцінкою.
13. Які з перерахованих показників становлять емоційно-вольову готовність дитини до школи? (виберіть не вірну відповідь)
- а) Вміння адекватно оцінювати свою роботу;
 - б) Вміння бути самостійною, організованою та дисциплінованою;
 - в) Наявність передумов для формування учбових умінь;
 - г) Здатність до вольового зусилля.
14. Виховання батьків – це (виберіть вірну відповідь):
- а) Постійний процес розвитку дитини, заснований на свідомому прагненні до вдосконалення своєї особистості;
 - б) Пропагування педагогічної літератури серед батьків;
 - в) Залучення батьків до участі у спільних освітніх міроприємствах із дітьми;
 - г) Міжнародний термін, під яким розуміється допомога батькам у виконанні ними функцій вихователя власних дітей – батьківських функцій.
15. Готовність дитини до спілкування та спільної діяльності характеризується (виберіть не вірну відповідь):
- а) Володінням знаннями та вміннями, які забезпечать дитині успішність засвоєння основних шкільних предметів;
 - б) Розуміння позиції вчителя;
 - в) Вміння слухати товариша та узгоджувати спільні з класом дії;
 - г) Адекватною самооцінкою.
16. Які з перерахованих показників не відносяться до мотиваційної готовності (виберіть вірну відповідь):
- а) Наявність у дитини бажання йти до школи і вчитися;
 - б) Сформованість позиції майбутнього школяра;
 - в) Адекватні уявлення про школу;
 - г) Вміння адекватно оцінювати свою роботу.
17. Форми роботи з батьками:

- а) Індивідуальні, колективні, наочно-інформаційні;
 - б) Наочно-образні, колективні, індивідуальні;
 - в) Колективні, індивідуальні, конкурентні;
 - г) Наочно-інформаційні, колективні, демократичні.
18. Основні складові психологічної готовності до школи (виберіть не вірну відповідь):
- а) Розумова, мотиваційна, соціальна, емоційно-вольова;
 - б) Емоційно-вольова, розумова, фізична, соціальна;
 - в) Мотиваційна, фізіологічна, соціальна, емоційно-вольова;
 - г) Розумова, мотиваційна, емоційно-вольова, загальна.
19. Яку функцію в роботі з батьками реалізовує педагог, озброюючи їх певним комплексом психолого-педагогічних знань?
- а) Освітню;
 - б) Стимулюючу;
 - в) Оцінну;
 - г) Всі відповіді вірні.
20. Стилi виховання в сім'ї:
- а) Авторитарний, ліберальний, демократичний;
 - б) Авторитарний, лабільний, демократичний;
 - в) Авторитарний, ліберальний, конкурентний;
 - г) Емоційний, ліберальний, демократичний.
21. Виберіть правильну відповідь:
- а) Сім'я – мала соціальна група, що складається з поєднаних шлюбом чоловіка та жінки, їхніх дітей (власних або усиновлених), інших осіб, пов'язаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів;
 - б) Замкнене об'єднання людей, яке захищає свій внутрішній світ і протистоїть зовнішнім впливам та втручанням;
 - в) Добровільно об'єднаних спільною метою та спільною діяльністю людей;
 - г) Малу соціальну групу, у якій вік чоловіка та дружини не перевищує 30 років, які живуть в юридично визнаному чи громадянському шлюбі.
22. Психологічний клімат сім'ї може бути:
- а) Позитивним, негативним, комбінованим, систематизованим;
 - б) Психологічним, педагогічним, соціально-психологічним, соціально-педагогічним;
 - в) Сприятливим, несприятливим, суперечливим;
 - г) Веселим, сумним, пасивним.
23. Діагностичній функції роботи педагога з батьками відповідають такі ознаки:

- а) Озброєння батьків певним комплексом психолого-педагогічних знань;
 - б) Виявлення змін у стані педагогічної культури батьків і позитивних зрушень у практиці сімейного виховання;
 - в) Виховання у батьків якостей, ставлень і вмінь, необхідних для вдосконалення їхньої виховної практики;
 - г) Розвиток здібностей батьків для аналізу власного педагогічного досвіду.
24. Соціально-психологічна адаптація до школи це:
- а) Психогенне формування особистості, що порушує об'єктивний і суб'єктивний статус дитини у школі та сім'ї;
 - б) Впливає на навчальну та позанавчальну активність школяра;
 - в) Процес активного пристосування дитини до класу, вчителя, свого місця у школі;
 - г) Визначення пріоритетних ліній підготовки дошкільнят до школи.
25. Педагогічну культуру батьків складають:
- а) Знання психології дитини та закономірностей виховання, соціальний статус, педагогічна емпатія;
 - б) Знання психології дитини та закономірностей виховання, педагогічна рефлексія, педагогічна емпатія;
 - в) Знання психології дитини та закономірностей виховання, педагогічна рефлексія, ідейні переконання;
 - г) Знання психології дитини та закономірностей виховання, традиції сімейного виховання, педагогічна емпатія.
26. Загальна готовність дітей до школи це:
- а) фізіологічна;
 - б) фізична;
 - в) психологічна;
 - г) всі відповіді вірні.
27. Види дезадапційних стилів:
- а) Високий, середній низький;
 - б) Акомодаційний, асиміляційний, незрілий;
 - в) Діагностичний, варіативний, індивідуальний;
 - г) Прогностичний, початковий, управління.
28. Репродуктивна функція сім'ї полягає у:
- а) Ведення домашнього господарства та організації домашнього побуту;
 - б) Продовженні людського роду;
 - в) Створенні сприятливого сімейного мікроклімату;

- г) Організація вільного часу та відпочинку членів родини в будні та вихідні дні.
- 29.Робота з батьками здійснюється у такі етапи:
- а) Психологічне обстеження батьків на початку навчального року; робота із сім'ями, що перебувають у соціально небезпечному стані; результат отриманих даних;
 - б) Обстеження батьківського контингенту в кінці року; виявлення сімей, що перебувають у соціально благополучному стані; аналіз отриманих даних;
 - в) Обстеження на початку навчального року батьківського контингенту; виявлення сімей, що перебувають у соціально небезпечному стані; аналіз отриманих даних;
 - г) Профілактична робота на початку навчального року із батьківським контингентом; психолого-педагогічна профілактика; аналіз отриманих даних.
- 30.Метод виховання в родині, що передбачає планомірне, організоване, повторне виконання певних дій із метою оволодіння ними, підвищення їх ефективності й формування вмій, навичок та звичок, це:
- а) Вимога;
 - б) Порада;
 - в) Вправа;
 - г) Всі відповіді вірні.
- 31.Вплив дошкільних закладів на розвиток педагогічної культури батьків буде ефективним, якщо відповідатиме таким критеріям(виберіть не вірну відповідь):
- а) Спрямованість і адресованість;
 - б) Колективні форми роботи ;
 - в) Оперативний зворотний зв'язок;
 - г) Індивідуалізація педагогічного впливу.
- 32.Система організації соціальних відносин, за якої чоловіки визначають мирно або силою свою владну роль у суспільстві, державі, приватному житті, а «жіноче» завжди підпорядковується «чоловічому» це:
- а) Патріархат;
 - б) Матріархат;
 - в) Бархат;
 - г) Правильної відповіді немає.
- 33.Вибір методів залежить від:

- а) Педагогічної культури родини, її уявлення про цінності, розуміння мети виховання, ролі батьків у становленні особистості дитини, стилю взаємин в сім'ї та іншого;
 - б) Педагогічної культури родини, політичної ситуації у країні, фінансової незалежності та іншого;
 - в) Педагогічної культури родини, її уявлення про цінності, розуміння мети виховання, ролі батьків у становленні особистості дитини, використання авторитарного стилю взаємин у сім'ї та іншого;
 - г) Педагогічної культури родини, політичної ситуації у країні, розуміння мети виховання, аморальної ролі батьків у становленні особистості дитини, стилю взаємин в сім'ї та іншого.
34. Методи поглибленого вивчення сім'ї (оберіть неправильну відповідь):
- а) Метод вивчення фольклору та етнографії;
 - б) Метод документалістики;
 - в) Метод опосередкованого вивчення сім'ї;
 - г) Метод спостереження і прямого вивчення сім'ї.
35. Родинні виховні традиції, як засіб формування особистості, виконують такі функції:
- а) Пізнавальну, консолідуючу, комунікативну, організаційну, матріархальну, соціалізуючу;
 - б) Пізнавальну, конструктивну, екологічну, організаційну, суспільну, соціалізуючу;
 - в) Пізнавальну, консолідуючу, екологічну, організаційну, нуклеарну, соціалізуючу;
 - г) Пізнавальну, конструктивну, комунікативну, організаційну, суспільну, соціалізуючу.
36. Національне виховання це:
- а) Спосіб мислення, сукупність розумових навичок і духовних установок, властивих певній етнічній спільноті;
 - б) Цілеспрямована система руйнування та розвитку почуттів національної свідомості, національної самоповаги, національної гідності та гордості;
 - в) Цілеспрямована система формування і розвитку почуттів національної свідомості, національної самоповаги, національної гідності та гордості;
 - г) Способи систематичного впливу батьків на дітей.
37. Розподіл влади у сім'ї:
- а) Співробітництво, партнерство, лібералізм, конкуренція, антагонізм;
 - б) Самотність, паритет, спонукання, конкуренція, антагонізм;

- в) Співробітництво, парадоксальність, змагання, комунікація, антагонізм;
- г) Співробітництво, паритет, змагання, конкуренція, антагонізм.

38. Психологічне здоров'я сім'ї це:

- а) Комплексний узагальнений показник соціально-психологічної активності її членів у внутрішньо сімейних стосунках, соціальному середовищі та професійній сфері їх діяльності;
- б) Узагальнений показник соціально-психологічної активності її членів у зовнішніх стосунках, соціальному середовищі та професійній сфері їх діяльності;
- в) Показник педагогічної активності її членів у внутрішньо сімейних стосунках, соціальному середовищі та професійній сфері їх діяльності;
- г) Показник соціально-психологічної лабільності її членів у шлюбних стосунках, соціальному середовищі та професійній сфері їх діяльності.

39. Виховна функція сім'ї передбачає:

- а) Цілеспрямоване формування у дітей знань, умінь і навичок;
- б) Передачу дітям батьківського досвіду, культурної спадщини та сприяє формуванню у них ціннісних орієнтацій в житті;
- в) Забезпечення сім'ї житлом, ведення домашнього господарства, організацію домашнього побуту;
- г) Організація вільного часу та відпочинку членів родини в будні та вихідні дні.

40. До колективних форм роботи належать (виберіть вірну відповідь):

- а) Заняття тренінгового характеру, магнітофонні записи бесід із дошкільниками, зустрічі з батьками;
- б) Батьківські збори, виставки спільних робіт батьків і дітей, відвідування дітей вдома;
- в) Залучення батьків до життя дитячого садка, відеофрагменти організації різних видів діяльності;
- г) Семінари-практикуми, засідання «круглого столу», виставки спільних робіт батьків і дітей.

**Тематика курсових робіт з курсу
«Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами»**

- Використання надбань української етнопедагогіки у сімейному вихованні дітей.
- Сім'я як соціальний інститут формування особистості в історії педагогіки.
- Виховний потенціал сім'ї у формуванні особистості дитини-дошкільника.
- Взаємозв'язок соціальних і виховних функцій сім'ї в сучасних умовах.
- Використання досвіду сім'ї Никітіних у вихованні дітей.
- Роль родинних традицій у вихованні дітей.
- Специфіка впливу батька й матері на формування особистості дитини.
- Роль взаємин з матір'ю у формуванні готовності дитини сприймати соціальний досвід.
- Роль стосунків з членами родини у вихованні інтересу дошкільника до людей.
- Роль бабусі й дідуся у сімейному вихованні.
- Спільна діяльність дорослих і дітей як чинник формування позитивних взаємин у сім'ї.
- Педагогічні умови забезпечення емоційного комфорту дитини в сім'ї.
- Взаємодія дитячого садка з батьками у трудовому вихованні дітей.
- Взаємодія дитячого садка з батьками у вихованні морально-вольових якостей дітей.
- Роль сім'ї у вихованні пізнавальних інтересів і допитливості дитини.
- Співробітництво дитячого садка з сім'єю в естетичному вихованні дітей.
- Формування у батьків гуманістичної виховної позиції.
- Шляхи розв'язання конфліктів між батьками та дітьми у сім'ї.
- Формування педагогічної рефлексії як складової педагогічної культури батьків.
- Робота педагога з батьками по вихованню взаємин дітей у сім'ї.
- Спільна робота дитячого садка і сім'ї по вихованню дошкільників на традиціях українського народу.

**Завдання для самостійної роботи з курсу
«Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами»**

Тема 1. Взаємовплив сімейного і суспільного дошкільного виховання (історичний аспект) (9 год.).

1. За книгою М.Г. Стельмаховича «Народна педагогіка» (чи іншим джерелом) виписати народні прислів'я та приказки про родинне виховання.
2. Занотувати особливості виховної роботи в родинах різних типів (за педагогікою В.О.Сухомлинського) та розкрити значимість такого аспекту для вихователя дошкільного навчального закладу.

Тема 2. Дошкільний заклад, сім'я, школа (8 год.).

1. Складіть схему «Компоненти виховного потенціалу сім'ї» та дайте їх характеристику.
2. Написати анотації статей, в яких розглядаються проблеми взаємодії працівників дошкільних навчальних закладів з батьками.
3. Скласти каталог монографій, підручників, посібників сучасних науковців з даної проблеми.

Тема 3. Форми і методи взаємодії дошкільного навчального закладу із сім'єю (9 год.).

1. Навести приклади ситуацій в яких виникають труднощі в працівників дошкільних навчальних закладів у роботі з батьками.
2. Розкрити поняття «педагогічний такт» у співпраці з родинами.
3. Розробити рекомендації для матері, яка одна виховує дитину.
4. Розкрийте тезу про «відкритість» дитячого садка з точки зору участі батьків у роботі дошкільного закладу.

Тема 4. Сім'я як основа соціалізації особистості (8 год.).

1. Записати і проаналізувати приклади рефлексії батьків, які спостерігали під час педагогічної практики.
2. Створити мультимедійну презентацію для батьків на тему: «Сучасна іграшка для моєї дитини».
3. Складіть анкету для батьків, на основі якої можна було б визначити, чи знають вони свою дитину.

Тема 5. Теоретико-методологічні основи сімейного виховання (8 год)

1. Як зацікавити і залучити до співробітництва батьків, які вважають, що виховувати повинен дитячий садок, а вони – забезпечити матеріальні й здоровчі умови життя?
2. Розробіть сценарій проведення нетрадиційної форми взаємодії вихователів з батьками.
3. Підберіть відповідну літературу для вихователя по формуванню у батьків

навичок педагогічної рефлексії.

Тема 6. Роль членів родини у сімейному вихованні (8 год.).

1. Навести приклад конфліктних ситуацій між батьками та дітьми за якими ви спостерігали на практиці. Запропонувати варіанти вирішення їх.
2. Скласти задачі про спілкування працівників дошкільних навчальних закладів з родинами. Сформулювати питання

Тема 7. Педагогічна просвіта сучасних батьків (8 год.).

4. Складіть перелік правил проведення «домашньої педради».
5. Проаналізуйте форми роботи з батьками, які ви використовували або спостерігали під час навчальної практики.
6. Які складові педагогічної культури батьків ви б хотіли втілити у своїй майбутній сім'ї? Відповідь обґрунтуйте.
7. Розробити сценарій проведення батьківських зборів на тему: « Дитина – гість у нашому домі» та підготувати матеріали (тези виступів, ескізи наочності).

Тема 8. Підготовка дитини до навчання в школі (8 год.).

1. Що ви порадите батькам з метою кращої підготовки дитини до школи в умовах сімейного виховання?
2. Запропонуйте сценарій спільного свята дітей підготовчої до школи групи та молодших школярів.
3. Чим зумовлене небажання окремих дітей старшого дошкільного віку йти до школи?

РОЗДІЛ IV. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА

Самостійна робота – це форма організації індивідуального вивчення студентами навчального матеріалу в аудиторний та позааудиторний час. Мета СРС – сприяти формуванню самостійності як особистісної риси та важливої професійної якості молодшої людини, суть якої полягає в уміннях систематизувати, планувати, контролювати й регулювати свою діяльність без допомоги й контролю викладача.

Завданнями СРС можуть бути засвоєння певних знань, умінь, навичок, закріплення та систематизація набутих знань, їхнє застосування за вирішення практичних завдань та виконання творчих робіт, виявлення прогалин у системі знань із предмета. Самостійна робота дає можливість студенту працювати без поспіху, не боячись негативної оцінки товаришів чи викладача, а також обирати оптимальний темп роботи та умови її виконання. Організація самостійної роботи студентів з навчального предмета має здійснюватися з дотриманням низки вимог, зокрема таких:

- обґрунтування необхідності завдань у цілому й конкретного завдання зокрема, що вимагає виявлення та стимулювання позитивних мотивів діяльності студентів.;
- відкритість та загальна оглядовість завдань. Усі студенти повинні знати зміст завдання, мати можливість порівняти виконані завдання в одній та в різних групах, проаналізувати правильність та корисність виконаної роботи, відповідність поставлених оцінок (адекватність оцінювання);
- надання детальних методичних рекомендацій щодо виконання роботи (у якій послідовності працювати, з чого починати, як перевірити свої знання). За окремими завданнями студенти мають отримати пам'ятки;
- надання можливості студентам виконувати творчі роботи, які відповідають умовно-професійному рівню засвоєння знань, не обмежуючи їх виконанням стандартних завдань.

Здійснення індивідуального підходу до виконання самостійної роботи. Індивідуальні завдання можуть виконувати за бажанням усі студенти або окремі з них (які творчо обдаровані, вимогливі, мають великий досвід практичної діяльності тощо). Індивідуалізація самостійної роботи сприяє самореалізації студента, розкриваючи в нього такі грані особистості, які допомагають професійному розвитку.

Можливість ведення обліку та оцінювання виконаних завдань і їхньої якості, що потребує стандартизації вимог до вмінь майбутніх спеціалістів та розроблення комплексу професійноорієнтованих завдань. Для цього ми пропонуємо такі типи завдань, які передбачають отримання матеріалізованого результату (продукту). Під час їхнього виконання формуються також особистісні риси студента. Підтримання постійного зворотного зв'язку зі

студентами в процесі здійснення самостійної роботи, що є фактором ефективності навчального середовища.

Отже, самостійна робота студентів потребує чіткої організації, планування, системи й певного керування (обсяг завдань, типи завдань, методичні рекомендації щодо їхнього виконання, аналіз передбачуваних труднощів, облік, перевірка та оцінювання виконаних робіт), що сприяє підвищенню якості навчального процесу. Успіх цієї роботи багато в чому залежить від бажання, прагнення, інтересу до роботи, потреби в діяльності, тобто від наявності позитивних мотивів. Велике значення під час самостійної роботи студента мають його спрямованість, психологічна готовність, а також певний рівень бази знань, на який будуть нашаровуватися нові знання.

Для реалізації самостійної роботи в процесі вивчення навчального предмета студенти виконують комплекс завдань різних типів відповідних рівнів складності. У цілому, завдання для самостійної роботи студентів мають відповідати таким вимогам:

1. Професійна результативність – формулювання завдання, яке має гарантувати формування хоча б одного професійного вміння в термінах та поняттях майбутньої спеціальності студента.
2. Продуктивність – передбачає отримання квазіпрофесійного продукту навчальної самостійної праці студента після завершення всіх дій з вирішення цього завдання.
3. Конструктивність – наявність визначеної структури завдання-задачі (мета, вихідні дані, умови, що їх зв'язують).
4. Когнітивність – перевага розумових дій над психомоторикою в процесі вирішення завдання.
5. Самостійність – переважна кількість дій студента має бути самостійною.

Кожен з елементів завдання має спонукати студента до того, щоб він сам приймав рішення, порівнював умови, здійснював необхідний інформаційний пошук тощо. Розроблення завдань для СРС різних рівнів є основною умовою належного планування та організації самостійного навчання.

Самостійна робота студентів - це спланована пізнавальна, організаційно і методично направлена діяльність, яка здійснюється без прямої допомоги викладача, на досягнення результату.

Мета самостійної роботи студентів:

- розвиток творчих здібностей та активізація розумової діяльності студентів;
- формування в студентів потреби безперервного самостійного поповнення знань;
- розвиток морально-вольових зусиль;
- самостійна робота студентів як результат їх морально-вольових зусиль.

Завдання самостійної роботи студентів:

- навчити студентів самостійно працювати з літературою;

- творчо сприймати навчальний матеріал і осмислювати його;
- сформулювати навички щоденної самостійної роботи з метою одержання та узагальнення знань, умінь і навичок.

Види завдань для самостійної роботи.

Залежно від особливостей дисципліни викладач може давати студентам різні види завдань самостійної роботи:

- переробка інформації, отриманої безпосередньо на обов'язкових навчальних заняттях;
- робота з відповідними підручниками та особистим конспектом лекцій;
- самостійне вивчення окремих тем або питань із розробкою конспекту;
- робота з відповідною літературою;
- написання рефератів, повідомлень;
- творчі завдання (доповіді, проекти, огляди тощо);
- виконання підготовчої роботи до практичних занять;
- виконання курсових робіт (проектів);
- підготовка письмових відповідей на проблемні питання;
- виготовлення наочності;
- складання картотеки літератури за змістом фахової діяльності;
- підбір власної бібліотеки з основних напрямів фахової діяльності.

Цей вид навчальної діяльності студентів умовно можна розділити на три рівні:

- доаудиторна самостійна робота;
- аудиторна самостійна робота;
- позааудиторна самостійна робота.

Успішне проведення самостійної роботи залежить від багатьох чинників. Одним із найбільш істотних є сумлінна підготовка студента до неї.

Насамперед ознайомтеся з *темою* самостійної роботи, з'ясуйте, який саме *навчальний матеріал* пропонується до розгляду, пригадайте його місце в системі навчального курсу. Уважно прочитайте *план* заняття, ознайомтеся зі *списками основної та додаткової літератури*.

Якщо практичному заняттю передувала *лекція* з тієї самої теми, слід *проглянути її конспект*, який допоможе вам зорієнтуватися в навчальному матеріалі, звернути увагу на проблемні питання й завдання, запропоновані викладачем, на значення нових термінів, на рекомендовані наукові джерела. Приступаючи до підготовки, пригадайте також, з якими теоретичними поняттями ви познайомилися на попередній лекції? Які питання обговорювали та аналізували на практичному занятті?

Після цього можна приступати до *опрацювання літератури*. Під час її читання рекомендується робити *робочі записи* з кожного питання плану (вести конспект). Починаючи конспектувати певне джерело, обов'язково запишіть його назву, автора, вихідні дані в зошит, виділивши їх іншим кольором чи

підкреслюванням. Дотримуйтеся всіх вимог до бібліографічного опису (його приклади можна знайти в переліку літератури).

Робота з науковим джерелом має за головну мету *розуміння* прочитаного. Тому, перш ніж робити записи в зошиті, вам слід уважно прочитати текст, усвідомити його логіку, спробувати відділити головне від другорядного, узагальнюючі теоретичні положення – від конкретних прикладів. Працюючи з монографією, слід насамперед проглянути її зміст, який дасть загальне уявлення про композицію книги.

Пам'ятайте, що конспектування в жодному разі не є механічним переписуванням тексту з книги! Конспект наукового джерела має бути стислим, добре структурованим і «читабельним» (адже вам згодом доведеться користуватися ним для повторення, під час підготовки до модульного та підсумкового контролю). *Обов'язково використовуйте раціональні способи конспектування*: виділення головного іншим кольором, підкреслюванням, спеціальними позначками, різноманітне графічне розташування тексту (колонки, таблиці, схеми), позначення стрілками логічних зв'язків між окремими блоками матеріалу. Використовуйте скорочення поширених слів і термінів: як загальноновживані, так і ваші власні, що мають бути зрозумілі насамперед вам самим і повторювані – одне слово слід скорочувати завжди однаково. Список постійних власних скорочень можна скласти на останній сторінці зошита.

Опрацьовуючи певне джерело, звертайте увагу на *нові слова й терміни*. Їх визначення слід записати в зошит, якщо воно подане в роботі. У протилежному випадку зверніться до словників іншомовних слів, тлумачних словників, словників педагогічних термінів або до стислого термінологічного словника, який складено викладачами кафедри педагогіки початкової освіти.

Якщо відчуваєте певні труднощі із розумінням терміна, запитайте його значення в інших студентів або у викладача. У випадку, коли під час конспектування у вас виникають *питання*, занотуйте їх на полях конспекту, щоб з'ясувати під час підготовки або на самому практичному занятті.

З певної проблеми в науковій літературі ви можете зустріти *різні погляди вчених*, часом протилежні. *Обов'язково акцентуйте свою увагу на таких випадках, намагайтеся чітко сформулювати ці різні погляди, відтворіть їх у зошиті. Продумайте і власну відповідь на таке неоднозначне питання, визначте, погляд якого вченого імпонує вам, а який викликає заперечення, і мотивуйте свої думки.* Такі контраверсійні (суперечливі) питання часто стають предметом дискусії під час проведення практичного заняття.

Окремі джерела можна опрацьовувати і складаючи їх *тези, тезовий план*, роблячи окремі *виписки* (якщо це невелике джерело або таку форму роботи з ним спеціально обумовив викладач).

Чи існує певний *порядок роботи з джерелами*? Звичайно, загального правила немає, але вам рекомендується починати з основного джерела – базового підручника, після того звернутися до інших підручників, потім –

спеціальних монографій і, зрештою, до наукових статей (якщо інший порядок не порекомендував викладач, зважаючи на теоретичне значення певного джерела). Бажано опрацювати всі джерела зі списку основної літератури і більшість – зі списку додаткової літератури.

Опрацювавши рекомендовані джерела й тексти документів, перегляньте *список питань для перевірки знань*. Чи на всі ці питання ви знайшли відповіді в науковій літературі? Якщо існують певні «прогалини», ще раз зверніться до джерел (у складніших випадках можна звернутися за порадою до викладача під час індивідуальних консультацій). Спробуйте дати відповіді на запропоновані питання, не користуючись конспектом. Організувати самоконтроль можна і працюючи в парі з товаришем або у невеликій групі студентів (3-4 особи). *Основні визначення, провідні теоретичні положення, класифікації слід завчити напам'ять.*

Після цього переходьте до виконання *практичних завдань*, які допоможуть вам поглибити знання з певної теми, розвинути філологічні вміння й навички, привести знання в систему, виявити творчі здібності. Уважно прочитайте завдання, продумайте послідовність його виконання. Результат (порівняльна таблиця, відповідь на питання, схема, наведення прикладів, аналіз твору та ін.) має бути зафіксований у зошиті, якщо викладач не обумовив усної форми виконання або якщо це впливає з самої сутності завдання.

Використовуйте *традиційну побудову промови*: вступ (стисле окреслення проблеми) – основна частина (виклад провідних тез з аргументами-прикладними) – висновки (лаконічне формулювання провідних узагальнюючих положень). Намагайтеся, щоб ваша зв'язна розповідь була логічною, послідовною, чіткою, присутньою (без «води»), а мовлення – граматично й синтаксично правильним, виразним. Уникайте штампів, слів-паразитів, просторіччя та діалектизмів. Приклади до кожного питання продумуйте наперед: можна зробити закладки у збірках першоджерел або виписати невеличкі уривки з творів у зошит. Корисно попрохати ваших товаришів або родичів послухати вашу відповідь, поставити вам питання, зробити зауваження.

Наприкінці кожної теми подається *перелік питань для самоконтролю*, який охоплює ключові питання. Обов'язково виконайте його і перевірте правильність відповідей. Проаналізуйте власні помилки: вони можуть свідчити про певні «прогалини» у ваших знаннях. Заповніть ці «білі плями» і ще раз зверніться до питань.

Безпосередньо *перед практичним заняттям* перегляньте записи в зошиті, повторіть ключові поняття, теоретичні положення. Для повторення також можна використати список питань для перевірки знань. Під час заняття уважно слухайте вступне слово викладача, відповіді товаришів, при цьому можна доповнювати власні записи в зошиті, уточнювати певні поняття, наводити вдалі приклади. Вам слід *бути активними, брати участь в обговоренні*, по можливості *доповнювати відповіді товаришів*. Активна позиція студента, за даними психологів, сприяє кращому усвідомленню й запам'ятованню матеріалу.

Не бійтеся помилитися – помилки природні в процесі навчання. Якщо щось лишилося незрозумілим для вас, обов'язково запитайте про це викладача. Наприкінці заняття уважно прослухайте його інструкції і поради щодо підготовки до наступного практичного.

Окремі теми, питання викладач виносить на *самостійне опрацювання*. Методика його суттєво не відрізняється від підготовки до практичного заняття, за тим хіба винятком, що ви повинні самостійно контролювати себе, перевіряючи, чи всі аспекти теми ви засвоїли. Під час індивідуальних консультацій з викладачем ви маєте можливість уточнити певні питання, отримати роз'яснення складних аспектів матеріалу. Результати самостійної роботи обов'язково перевіряються викладачем під час модульного контролю, підсумкової контрольної роботи.

Ваша сумлінна й систематична підготовка до практичних занять, самостійна робота не тільки дозволять отримати глибокі й міцні знання, але й обов'язково відіб'ються у високих балах і відмінних оцінках!

Загальні вимоги до курсових робіт

Виконання і захист курсових робіт – важливий і перспективний вид дослідницької діяльності студентів, передбачений навчальним планом професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр». Виконання такої дослідницької діяльності відбувається у творчій взаємодії студента і викладача, що сприяє формуванню майбутнього педагога: розвитку його умінь розв'язувати актуальні психолого-педагогічні та методичні проблеми, здатності самостійно орієнтуватися у науковій педагогічній і психологічній літературі та успішно застосовувати на практиці теоретичні знання.

Оскільки написання курсової роботи передбачене навчальним планом, цей вид науково-професійної діяльності є обов'язковим для кожного студента в межах його фахової підготовки. Студент, виконуючи курсову роботу, повинен показати володіння основними умінями виконання дослідницької діяльності. У зв'язку з цим майбутнім вихователям необхідно:

- навчитися користуватися бібліографічними покажчиками з педагогіки, дошкільної педагогіки, дитячої психології, вікової та педагогічної психології, фахових методик дошкільної освіти, філософії, соціології тощо;
- вивчити необхідний мінімум літератури з теми дослідження та зафіксувати потрібну інформацію;
- правильно і професійно викласти посилання у висвітленні питань, що вивчаються в сучасній літературі на основі її аналізу;
- зібрати, проаналізувати й узагальнити передовий педагогічний досвід різних типів ДНЗ (якщо це визначено темою);

- виконати фрагмент дослідно-експериментальної роботи на теоретичному рівні на 3 курсі, дослідно-експериментальну частину на 4 курсі проаналізувати, систематизувати та зробити висновки.

Вибір теми дослідження. Теми курсових робіт, як правило, визначаються науковими керівниками, затверджуються на засіданні кафедри та пропонуються студентам для виконання.

Тематика курсових робіт повинна:

- відповідати завданням підготовки фахівців у галузі дошкільної освіти;
- урахувати напрями і проблематику сучасних науково-педагогічних досліджень;
- сприяти залученню студентів до роботи над науковими проблемами, які досліджують окремі викладачі та колектив кафедри в цілому;
- урахувати різноманітність інтересів студентів у галузі дошкільної педагогіка та фахових методик дошкільної освіти;
- стосуватись актуальних проблем виховання дітей дошкільного віку

Теми курсових робіт можуть визначатися різними способами.

1. Викладач визначає тему курсової роботи студента. Якщо педагог веде дослідницьку роботу з певної проблеми, він може залучити до її розробки і студентів, запропонувавши їм для творчого пошуку перелік конкретних тем.

2. Студент обирає тему, детальне дослідження якої буде сприяти подоланню труднощів, що виникали в його практичній діяльності. Як правило, такі теми обирають студенти, які до навчання у виші мали досвід педагогічної діяльності, або студенти, які поєднують навчання і практичну діяльність за фахом.

3. Студент обирає тему, що відповідає його інтересам. Самостійному вибору теми дослідження сприяють:

- попереднє ознайомлення студента з оглядами досягнень науки, зробленими провідними фахівцями, невирішеними проблемами;
- вибір теми, близької до проблематики раніше виконуваних досліджень, але з використанням нових, досконаліших методів;
- перевірка однієї з гіпотез, висунутих, але не перевірених раніше дослідниками;
- ознайомлення зі спеціальною літературою і періодичними психолого-педагогічними виданнями;
- консультації з ученими щодо виявлення маловивчених проблем і питань, що мають актуальне значення для теорії і практики дошкільної освіти.

Після того, як тема курсової роботи обрана, узгоджена з науковим керівником та затверджена на засіданні кафедри, складається календарний план, у якому визначаються терміни виконання основних етапів курсової роботи. План полегшує контроль за ходом виконання дослідження і допомагає студентові самостійно й усвідомлено виконувати курсову роботу.

Структура курсової роботи

Курсова робота має наступну структуру:

- Титульна сторінка.
- Зміст курсової роботи. У змісті послідовно формулюються назви розділів і параграфів курсової роботи. При цьому їх формулювання повинні точно відповідати змісту роботи, бути короткими, чіткими і точно відображати її внутрішню логіку. Обов'язково вказуються сторінки, з яких починається кожен розділ або параграф роботи.
- Вступ. У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, характеризуються наукова проблема та науковий напрямок, у межах яких виконується дослідження. Коротко висвітлюється інформація про задум дослідження, здійснюється узагальнення попередньо виконаних досліджень з обраної теми. Вказуються мета, завдання, об'єкт, предмет та гіпотеза дослідження. Перераховуються використані у роботі методи дослідження з диференціацією та конкретизацією теоретичних і емпіричних методів. Обсяг вступу – 2-3 сторінки машинописного тексту. Для того щоб перевірити, чи правильно сформульовані основні компоненти наукового апарату дослідження, варто відповісти на такі питання:
 - При обґрунтуванні актуальності: чому цю проблему необхідно вивчати саме сьогодні?
 - При виявленні проблеми дослідження: що треба вивчити з того, що раніше не було вивчене?
 - При виборі теми дослідження: чи відображена проблема дослідження у її назві?
 - При формулюванні мети дослідження: який результат дослідження Ви маєте намір отримати?
 - При визначенні завдань дослідження: що потрібно зробити, щоб мета була досягнута? Чи сприяє послідовне вирішення цих завдань досягненню поставленої мети?
 - При визначенні об'єкта дослідження: що досліджуватиметься.
 - При визначенні предмета дослідження: які нові особливості, властивості, аспекти, сторони, функції, умови реалізації об'єкту підлягають дослідженню або поглибленому вивченню?
 - При висуненні припущень або гіпотези (в разі потреби), що підлягають публічному захисту: що очевидного є в об'єкті і предметі дослідження, що в ньому є такого, чого не помічають інші?
- *Методи дослідження.*
- *База дослідження.*
- *Апробація результатів дослідження (за потребою).*

Студентам, зорієнтованим на продовження дослідження і виконання на його основі кваліфікаційної роботи, слід більш детально опрацювати всі компоненти наукового апарату дослідження.

Основна частина курсової роботи. Основна частина курсової роботи розкриває зміст її декількох розділів. Залежно від об'єкту, предмета, мети і завдань дослідження, в основній частині роботи можуть розглядатися історія і теорія досліджуваного питання, здійснюватися критичний аналіз літератури, визначатися позиція автора. Як правило, в межах першого розділу аналізується об'єкт дослідження, у другому – теоретично обґрунтовується предмет дослідження.

Технологія виконання курсової роботи

1. Роботу слід починати з підбору літератури з теми дослідження.

Виділяють три типи джерел бібліографічної інформації:

- первинні (статті, дисертації, монографії і т.д.);
- вторинні (бібліографія, реферативні повідомлення, журнали, сигнальна інформація і т.д.);
- третинні (огляди, довідкові книги і т.д.).

Під час написання курсової роботи варто ознайомитися з такими фаховими періодичними виданнями: «Палітра педагога», «Довкілля», «Дитячий садок» «Дошкільне виховання», «Дошкільний навчальний заклад», «Дошкільна педагогіка», «Дошкільное воспитание» та інші.

Тематичні покажчики статей, опублікованих протягом року, друкуються в останніх номерах журналів. Корисно також ознайомитися з оглядами літератури до окремих тем.

Внаслідок первинної обробки зібраної інформації з теми дослідження студенти повинні мати наступні відомості:

- Хто і де (які дослідники, в межах яких напрямків досліджень) уже працювали чи працюють з теми дослідження?
- Де опубліковані результати цієї роботи (у яких джерелах)?
- У чому конкретно полягають їх результати?

2. Уся здобута студентом інформація фіксується у вигляді записів різного характеру: первинних, вторинних, третинних.

До первинних матеріалів відносяться записи на бібліографічних картках, виписки, прямі цитати, ксерокопії, алфавітний каталог із проблеми дослідження тощо.

Вторинні матеріали – записи, що є наслідком аналітичної обробки інформації, що міститься в науковому або методичному джерелі: плани (прості і складні), опорні схеми, самостійно складені покажчики, анотації, тези, конспекти тощо.

Третинними матеріалами є записи, утворені внаслідок узагальнення первинних і вторинних матеріалів. Вони можуть бути представлені у вигляді змістовного огляду, в якому фіксується інформація, отримана студентом унаслідок аналізу та узагальнення знання про вже відомі в науці факти, закономірності, теорії, що стосуються теми дослідження.

3. Перед складанням огляду необхідно визначити основні поняття з теми дослідження, щоб їх використання у роботі було однозначним. Це означає, що те чи інше поняття в галузі дошкільної педагогіки різними авторами може трактуватися по-різному (наприклад, виховання в широкому і вузькому розумінні). У курсовому дослідженні такі неоднозначні поняття аналізуються і визначається єдине трактування, в усьому тексті, від початку до кінця роботи, буде використане лише одне, чітко визначене автором значення. Щоб визначити поняття, необхідно знайти їх тлумачення в різних джерелах:

- енциклопедіях: загальних і спеціальних (наприклад, педагогічній, психологічній філософській та ін.);
- тлумачних словниках: загальних (С. Ожегова, В. Даля і ін.) і спеціальних (наприклад, педагогічному, психологічному, соціологічному);
- у змісті і покажчиках основних підручників, монографій з теми дослідження.

Знайдені визначення понять фіксуються на окремих картках і осмислюються за допомогою операцій аналізу, порівняння, класифікації, узагальнення та ін.

Для написання огляду з теми дослідження доцільно використати не менше двадцяти джерел.

4. Наступним важливим етапом у роботі є підведення підсумків та формулювання висновків дослідження, окреслюючи які необхідно відповісти на такі питання:

- Чому отримані такі результати?
- Чому прийшов до таких висновків?
- У чому причини?
- Як можна пояснити той чи інший факт?

На цьому етапі роботи необхідно узагальнити теоретичні висновки і практичні дані, зібрані іншими авторами, проаналізувати відповідність або невідповідність власних даних результатам інших дослідників, дати інтерпретацію, пояснити отримані результати.

Робити це доцільно так:

- формулюючи висновки до розділів, краще подавати їх у тій же послідовності, у якій вони представлені в тексті розділу. Це забезпечує чіткість і логіку викладу;
- загальні висновки обов'язково писати за завданнями дослідження. У загальних висновках підводяться підсумки роботи: формулюються висновки, до яких прийшов автор відповідно до поставлених у роботі дослідницьких завдань; указуються їх теоретична значущість, можливість використання результатів роботи та подальші перспективи даного дослідження. Найважливіша вимога до формулювання висновків – їх стислість і лаконічність; у висновках

недоцільно повторювати зміст розділів роботи чи висновків до розділів. У цілому загальні висновки формулюються так:

«Внаслідок проведеного дослідження було зроблено такі висновки».

Обсяг тексту курсової роботи має бути не менше 25-30 машинописних сторінок.

Вимоги до рукопису наступні: кількість рядків на кожному листі не повинна перевищувати 30, в рядку – 60 знаків (включаючи пропуски між словами і розділові знаки), розмір шрифту 14, міжрядковий інтервал – 1,5. Слід дотримуватись полів: зліва – 3 см, справа – 1 см, зверху – 2,5 см, знизу – 2,5 см.

Назви розділів друкувати з нової сторінки рядковими літерами. Назви параграфів потрібно друкувати рядковими літерами, відділивши від основного тексту зверху і знизу пропуском у три інтервали.

Висновки до розділів друкувати з нової сторінки рядковими літерами.

Робота має бути написана логічно, послідовно, літературною мовою. Не слід використовувати як надмірно складно побудованих, так і надмірно коротких, лаконічних фраз, які у змістовому відношенні слабо між собою пов'язані. Не допускати подвійного тлумачення понять.

Не рекомендується вести виклад змісту роботи від першої особи однини: «Я спостерігав», «На мою думку». Коректніше використовувати займенник «ми». Допускається виклад із збереженням першої особи множини, в яких виключається займенник «ми», але при цьому вживаються слова «спостережуваний», «встановлюємо», «маємо». Можна використовувати такі вирази, як «На наш погляд», «На нашу думку», «На основі виконаного аналізу можна стверджувати, що...», «Проведене дослідження підтвердило, що...».

У курсовій роботі має бути дотримана єдність стилю викладу змісту роботи, забезпечена орфографічна, синтаксична і стилістична правильність відповідно до норм сучасної української мови.

Використана література. Список використаної літератури складається в алфавітному порядку за прізвищами авторів або назвами творів (у разі відсутності прізвища автора). До списку включаються всі використані автором роботи і літературні джерела незалежно від того, де вони опубліковані (в окремому виданні, журналі, газеті, тощо). Якщо в тексті давалося загальне посилання на джерело без використання цитати, таке джерело теж варто включити до списку використаної літератури.

У списку застосовується загальна нумерація літературних джерел.

Під час оформлення даних джерел вказуються прізвище та ініціали автора, назва роботи, місце і рік видання, загальна кількість сторінок .

Додатки. Зазвичай оформляються на окремих аркушах, причому кожен із них повинен мати свій тематичний заголовок і напис у правому верхньому кутку: «Додаток». Якщо додатків декілька, то вказується його літерна назва: «Додаток А», «Додаток Б» і т.д.

У додатки вміщуються анкети (складені самостійно), за допомогою яких здійснюється збір емпіричного матеріалу, конспекти занять, календарні та індивідуальні плани роботи, протоколи спостережень, сценарії свят, дитячі малюнки, фотографії, таблиці, опорні схеми, які підготовлені внаслідок узагальнення та систематизації результатів виконаного дослідження на теоретичному рівні тощо.

Керівництво курсовими роботами

Керівництво курсовими роботами здійснюють переважно викладачі фахової кафедри, можуть залучатися працівники ДНЗ, що мають педагогічний стаж та досвід виконання наукових досліджень.

Студент виконує курсову роботу самостійно, користуючись консультаціями керівника і звітуючи перед ним упродовж терміну виконання роботи в цілому чи її окремих частин.

Керівник курсової роботи:

- допомагає студентові визначити питання щодо вивчення обраної теми, методів дослідження, коригує та контролює план підготовки, виконання та оформлення курсової роботи;
- консультиє студента у ході виконання курсової роботи, здійснює систематичний контроль, проводить поетапну атестацію (не менше двох разів на семестр) та інформує про результати виконання на засіданні кафедри;
- перевіряє курсову роботу і пропонує орієнтовну оцінку її виконання.

Захист курсової роботи

Курсова робота має бути обов'язково публічно захищена. Для цього автор роботи виступає публічно з коротким повідомленням (до 10 хвилин) за захисті курсової роботи і відповідає на поставлені комісією питання.

Повідомлення включає коротку інформацію про актуальність дослідження, компоненти наукового апарату дослідження, стан проблеми, результати та перспективи дослідження.

У підсумковій оцінці керівник курсової роботи та члени комісії із захисту курсової роботи враховують не тільки кінцевий результат, але і ступінь самостійності студента та його діяльність під час виконання роботи.

За підсумками захисту курсової роботи виставляється диференційована оцінка.

Курсова робота зберігається на кафедрі протягом трьох років. Студент може використати курсову роботу як основу для написання майбутньої дипломної роботи.

Кращі роботи можуть бути залишені на кафедрі як зразкові для студентів.

Література

Базова

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» МОН України, АПН України : наук. ред. та упор. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти України. – К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 1999. – 62 с.
3. Беленька Г. В. Здоров'я дитини – від родини / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, М. А. Машовець. – К. : СПД Богданова А. М., 2006 – 220 с.
4. Валеологія : Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів./ За ред В. І. Бобрицької – Полтава, 2000. – 146 с.
5. Все для здоров'я і про здоров'я. Програма з валеології. Конспекти. // Палітра педагога – №4. – 1997. – С. 3-16.
6. Калуська Л. В. Здоров'я дитини в садку та родині / Л. В. Калуська. – Х. : Ранок, 2005. – 96 с.
7. Концепція валеологічної освіти педагогічних працівників / Страшко С., Гринькова М., Животовська Л. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2001. – 10 с.
8. Лохвицька Л. В. Дошкільникам про основи здоров'я: Навч.-метод. посіб./ Л. В. Лохвицька, Т. К. Андрющенко. – Черкаси: Відлуння – плюс, 2004. – 208 с.
9. Книш Т. В. Валеологія : Навчальний посібник / Т. В. Книш. – Луцьк: Вежа, 1999 – 140 с.
10. Левченко Т. Г. Валеологія щодня. Основи здоров'я для дітей 5-6 років./ Т. Г. Левченко. – Х.: Основа, 2011. – 221 с.
11. Лохвицька Л. В. Виховання здорової дитини в сучасній сім'ї. Сім'я – берегиня дитини : Навчально-методичний посібник / Л. В. Лохвицька, Т. К. Андрющенко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 228 с.
12. Швайка Л. А. Організація оздоровчої роботи в ДНЗ / Л. А. Швайка. – Х.: Основа, 2008. – 253 с.

Допоміжна

1. Алябьева Е. А. Психогимнастика в детском саду. / Е. А. Алябьева. - М. : Просвещение, 2003. – 124 с.
2. Богініч О. Л. Природа і рух: Посіб. для батьків дошкільнят та соціальних педагогів / Під заг. ред. С. Чередниченко. – К.: Кобза, 2003. – 192 с.
3. Бычкова С. С. Формирование умения общения со сверстниками у старших дошкольников. / С. С. Бычкова. – М. : АРКТИ, 2003. – 86 с.
4. Брехман И. И. Валеология – наука о здоровье. – 2-е изд., доп., перераб. / И. И. Брехман. – М.: Физкультура и спорт, 1990. – 208 с.
5. Брехман И.И. Введение в валеологию – науку о здоровье. / И. И. Брехман. – Л.: Наука, 1987. – 125 с.

6. Булич Е. Г. Валеологія. Теоретичні основи валеології. / Е. Г. Булич. – К.: Олімп. літ-ра, 1997. – 224 с.
7. Вавилова Е. Н. Укрепляйте здоров'я дітей./ Е. Н. Вавилова. – М. : Здоров'я, 1986. – 124 с.
8. Валеологія: Навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти: В 2 ч. / В. І. Бобрицька, М. В. Гриньова та ін.; за ред. В. І. Бобрицької. – Полтава: „Скайтек”, 2001. – Ч. I. – 146 с.
9. Веселка здоров'я. Книга для читання дітям дошкільного віку. Хрестоматія / Уклад. Л. В. Лохвицька, Т. К. Андрющенко. – Черкаси: Відлуння-плюс, 2005. – 300 с.
10. Вільчковський Е.С. Будь здоровим, малюк: Програма з фізичного виховання. / Е. С. Вільчковський, Н. Ф. Денисенко. – К.: ІЗМН, 1997. – 64с.
11. Воропай Олекса. Звичаї нашого народу / О. Воропай. – К. : Світоч, 1993. – 64 с.
12. Гураш Л. Безпека життєдіяльності дошкільнят. / Л. Гураш. // Дошкільне виховання – № 7. – 2000. – С. 9-14.
13. Денисенко Н. Від рухового режиму – до здоров'я дитини / Н. Денисенко. // Дошкільне виховання. – 1995. – № 10. – С. 10–11.
14. Денисенко Н. Оздоровчі технології в освітньому процесі / Н. Денисенко. // Дошкільне виховання. – 2004. – № 12. – С. 4–6.
15. Денисенко Н. Ф. Впровадження програми з валеології. / Н. Ф. Денисенко. // Дошкільне виховання. – № 9. – 1998. – С. 7-10.
16. Денисенко Н. Ф. На варті здоров'я малюків. / Н. Ф. Денисенко. // Збірник науково-методичних матеріалів. – Запоріжжя, 1997. – 86 с.
17. Державна національна програма "Освіта"(Україна ХХІ століття). – К.: Райдуга, 1994.
18. Дичківська І. М. Це я можу сам. Вправи у соціальній поведінці: Навч. метод. посіб. / І. М. Дичківська, Т. І. Поньманська. – Рівне: РДГУ, 2001. – 57 с.
19. Дмитренко Т. І. Руховий режим у дитячому садку. / Т. І. Дмитренко. – К. : Освіта, 1980. – 214 с.
20. Дубогай О. Д. Щоденник здоров'я дошкільника. / О. Д. Дубогай. – К. : Рад.школа, 1999. – 12 с.
21. Дубогай А. Д. Фізкультура, мы и дети. / А. Д. Дубогай, Л. М.Мовчан. – К. : Здоров'я, 1989. – 86 с.
22. Духовність і здоров'я: Навч. метод. посіб. / В. М. Оржеховська. – К.: ТОВ „ХІК”, 2004. – 168 с.
23. Закон України “Про дошкільну освіту”. – К.: Ред. ж-лу Дошкільне виховання, 2001. – 56 с.
24. Закон України “Про освіту” // Освіта. – 1995. – 15 серп. – 4 с.
25. Закон України “Про охорону дитинства” // Директор школи – 2002. – № 8. – С. 7–10.

26. Запорожец А. В. Психическое развитие ребенка / А. В. Запорожец. // Избр. психол. труды: В 2-х т. – М.: Педагогика, 1986. – Т. 1. – 1986. – 316 с.
27. Збереження репродуктивного здоров'я неповнолітніх: Навч. метод. посіб. / В. М. Оржеховська, Л. І. Габора. – К.: ТОВ „ХІК”, 2004. – 124 с.
28. Калуська Л. Валеологічна етнопедагогіка / Л. Калуська. // Дошкільне виховання. – 1998. – № 9. – С. 18–20.
29. Калуська Л. Валеологія в дитячому садку та вдома./ Л. Калуська, Н. Щулькіна. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 56 с.
30. Лохвицька Л. В. Валеологія в дошкільних закладах / Л. В. Лохвицька. // Світло. – 2002. – № 23. – С. 43–46.
31. Лохвицька Л. В. Реалізація завдань валеологічної освіти в дошкільних закладах / Л. В. Лохвицька // Вісник Київ. міжнар. ун-ту: Зб. наук. ст. Сер.: Пед.науки. Психол. науки. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 37–45.
32. Мельник Л. Д. На варті здоров'я малюків. / Л. Д. Мельник, Н. Ф. Денисенко. – Запоріжжя: ЛПС, 1997. – С. 4–7.
33. Ніколова О. Дітям про вік людей / О. Ніколова. // Дошкільне виховання. – 2002. – № 9. – С. 15.
34. Пироженко Т. Найголовніше – гармонізувати середовище / Т. Пироженко. // Дошкільне виховання. – 2002. – № 11. – С. 3–4.
35. Плохій З. Бережи здоров'я змалечку / З. Плохій. // Дошкільне виховання. – 1998. – № 10. – С. 4–5.
36. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників: Метод. посіб. / З. П. Плохій. – К.: Ред. журн. „Дошкільне виховання”, 2002. – 173 с.
37. Положення про дошкільний навчальний заклад // Дошкільна освіта в Україні: Нормативно-правове регулювання / Упоряд. Л. Гураш, Т. Вороніна. – К.: Вид. дім „Шкіл. Світ”, 2006. – 120 с.
38. Попов С. В. Валеологія в школі и дома. / С. В. Попов. – СПб.: Союз, 1998. – 250 с.
39. Формування здорового способу життя: Навч. посіб. для слухачів курсів підвищення кваліфікації державних службовців / О. Яременко, О. Вакуленко, Л. Жаліло, Н. Комарова та ін. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 232 с.
40. Щербакова К. Щоб складне стало зрозумілим: Формування у дошкільників уявлень про соціальні явища / К. Щербакова, В. Бойко, К. Крутій // Дошкільне виховання. – 1988. – № 3. – С. 6–7.

ГЛОСАРІЙ

Авторитарне виховання — мета й основний метод підпорядкування вихованців волі вихователя. Дитина має бути слухняною, сліпо довіряти вихователеві, визнавати його накази і розпорядження єдино правильними.

Авторитарний стиль спілкування — характер міжособистісних стосунків, що ґрунтується на надмірному нав'язуванні своєї волі іншій людині.

Авторитет — соціально-психологічний статус людини. Авторитет формальний набувається внаслідок посадового положення. Неформальний авторитет — завдяки особистим якостям людини.

Авторитет батьків — висока значущість особистих якостей та життєвого досвіду батьків в очах дітей, що є великою силою батьківського впливу на підростаюче покоління.

Агресивність дітей — емоційний стан і риса характеру дитини. Характеризується імпульсивною активністю поведінки, афективністю переживань (гніву, злості, намагання заподіяти іншому травму фізично чи морально). Є наслідком негативного ставлення до них — брак любові, чуйності, поваги, надмірна суворість, зловживання покараннями.

Алкоголізм дитячий — залежність дитини від алкоголю може бути спричинена тривалим вживанням алкоголю майбутніми батьками дитини; схильністю дитини до вживання алкоголю, передумовою може бути вживання спиртних напоїв матір'ю під час вагітності та годування дитини; генетична залежність від вживання родичами у 3–4 покоління.

Аномальні діти — діти зі значними відхиленнями від нормального фізичного чи психічного розвитку. Дефект однієї з функцій порушує розвиток дитини тільки за певних обставин. Наявність того чи іншого дефекту ще не визначає аномального розвитку. **А. д.** потребують спеціального навчання і виховання. Основні категорії **А. д.**: діти з вадами слуху (глухі або які слабо чують), з вадами зору (сліпі, слабозорі), з важкими порушеннями мови (логопати); з порушеннями інтелектуального розвитку (розумово відсталі, діти із затримкою психічного розвитку); з комплексними порушеннями психофізичного розвитку (сліпоглухонімі, сліпі, розумововідсталі, глухі розумововідсталі); з порушеннями опорно-рухового апарату.

Антигромадський вчинок — це зловмисне скоєння дій проти особистості і колективу (здирництво, крадіжки, бійки, вживання алкоголю та інших наркотиків, що призводить до антигромадських вчинків тощо).

Батьківство — це процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними стосовно дитини) необхідних умов для повноцінного розвитку, виховання та навчання дітей. Основними характеристиками батьківства є батьківська позиція та стиль виховання.

Батьківська позиція — психологічна і виховна спрямованість матері і батька, заснована на свідомій чи неусвідомлюваній оцінці дитини, що знаходить своє

вираження в певних способах і нормах взаємодії з нею. **Б. п.** має такі ознаки: адекватність (найбільш близька до об'єктивної оцінка психологічних та характерологічних особливостей дитини, побудова виховного впливу на основі такої оцінки); гнучкість (здатність змінювати методи та форми спілкування і впливу на дитину відповідно її віковим особливостям, конкретним ситуаціям); перспективність (спрямованість виховних зусиль на майбутнє у відповідності з вимогами, які поставить перед дитиною подальше життя).

Батьківські права та обов'язки — в Україні особисті та майнові права і обов'язки, що надає батькам закон для належного виховання й матеріального утримання дітей, а також захисту їхніх прав і інтересів. **Б. п. та о.** виникають внаслідок кровної спорідненості батьків і дітей та юридичного посвідчення про цей факт.

Брехня дитяча — свідоме спотворення дітьми дійсності, ухилення від істини. Не всі випадки спотворення дітьми істини можуть вважатися брехнею. Особливим видом ствердження неправди є **псевдобрехня**, тобто брехня лише за видимістю. Характерним її виявом є псевдобрехня, коли дитина висловлює щось, не маючи когось обдурити й вірячи в те, що так є насправді. Звичайно брехня є наслідком суворої, грубої деспотичної системи виховання, яка ґрунтується на залякуванні, пригніченні із застосуванням фізичних засобів впливу або покарань, які принижують гідність дитини.

Будинок дитини — дитячий заклад для утримання та виховання дітей віком від 1 місяця до 3 років, від яких відмовилися батьки в пологовому будинку чи покинули їх напризволяще. Ці будинки знаходяться у відомстві Міністерства охорони здоров'я. Найбільш поширеними причинами залишення дітей матерями є підлітковий вік матері; важкий матеріальний стан родини, безвідповідальне батьківство, небажана вагітність. Підставою для відмови від дитини є заява матері, завірена головним лікарем пологового будинку, з визначенням того, що вона не проти того, що дитина буде усиновлена. Дітям, батьки яких невідомі, присвоюють прізвище, ім'я, по батькові і реєструють в органах РАГСу на підставі акту про прийом у будинок. Діти, добровільно віддані в будинок дитини, у будь-який час можуть бути повернуті батькам. Якщо дитину не всиновили, то по досягненні нею трьох років її переводять у дитячий будинок.

Важковихованість — основна передумова відхилень у поведінці дітей. Поняття, що пояснює труднощі, з якими стикаються педагоги при організації і здійсненні виховного процесу.

Використання неповнолітньої особи — користування будь-якими властивостями неповнолітньої особи: фізіологічними (тілом, внутрішніми органами), соціальними (здатністю дитини бути усиновленою), розумом (навичками, уміннями); використання, вербування та пропонування дитини для занять проституцією, для виробництва порнографічної продукції або для порнографічних вистав; використання, вербування та пропонування дитини для протиправної діяльності, як-то виробництво та продаж наркотиків.

Виховання — процес соціокультурного становлення і розвитку індивіда, під час якого, залежно від спрямованості впливу, відбувається засвоєння ним соціального досвіду, знань, зразків і норм поведінки, цінностей культури. **В.** — процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, що зумовлюється законами суспільного розвитку. **В.** сприяє соціальній адаптації за допомогою спеціально організованих впливів виховних закладів, форм і методів роботи в них.

Втягнення неповнолітніх осіб у злочинну діяльність — залучення неповнолітніх осіб до злочинної діяльності шляхом схилення, примушування, спонукання, умовляння, погрожування, підкупу, обману, розпалювання низьких почуттів чи мотивів або будь-яким іншим способом.

Вундеркінд — дитина, яка виявляє винятковий для свого віку розумовий розвиток або обдарованість у науці, мистецтві, спорті, конструюванні тощо.

Дитина — особа віком до 18 років (повноліття), якщо за законом вона не набуває прав повнолітньої раніше.

Дитячий будинок — державний виховний заклад для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Існує три типи дитячих будинків: дошкільні — для дітей 3–6 (7) років; шкільні — для дітей 6 (7)–17 (18) років; змішаного типу для дітей дошкільного та шкільного віку. У будинку діти залучаються до різних видів діяльності: пізнавальної, трудової, спортивної, ігрової, побутової тощо. При кожному дитячому будинку діє опікунська рада, в яку входять представники місцевих органів освіти, члени педагогічного колективу.

Дитячий будинок сімейного типу — форма виховання дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків. **Д. б. с. т.** — це окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі. Така сім'я бере на виховання і спільне проживання не менше 5 дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування.

Діти — за Конвенцією ООН про права дитини — особи від народження до 18 років. У суспільстві Д. захищені соціальними, юридичними і моральними нормами, проте через недостатню здатність задовольнити свої потреби і захищати інтереси потребують соціального піклування і відповідальності родини, а також держави і суспільства в цілому.

Експлуатація дітей — використання неповнолітніх осіб, яке виражається у формі комерційної чи некомерційної сексуальної експлуатації або експлуатації праці.

Життєва позиція — спрямованість життєдіяльності особистості, її точка зору про своє місце й роль у суспільному житті. У моральному плані є системою поведінки особистості, що визначається її переконанням, ідейністю, совістю.

Жорстоке ставлення до дітей — усі форми фізичного чи психічного насильства, вчинення побоїв або образ, неухважне, недбале або жорстоке ставлення, експлуатація, включаючи сексуальне посягання на дитину.

Залякування — погроза в письмовій або усній формі або інші дії з наміром заподіяти шкоду людині, її родичам чи друзям. Така дія є потенціальним порушенням прав людини і хоча може залишатись невиконаною, здатна порушити фізичну і психічну недоторканість людини, змушуючи її змінити свій спосіб життя у небажаний для неї бік (змінити місце свого проживання, припинити свою участь у будь-якій діяльності тощо).

Захист дитини — комплекс державних заходів і зусиль громадських організацій щодо законодавчого закріплення прав дітей, що орієнтується на пріоритет дітей, необхідність першочергової уваги до їх фізичного і духовного розвитку, гарантування особистих прав дітей, прав сім'ї та суспільстві.

Педагогічна занедбаність — стійкі відхилення від норм у поведінці та навчальній діяльності психічно та фізично здорової дитини, зумовлені недоліками виховання.

Позбавлення батьківських прав — застосовується, якщо батьки або один з них ухиляється від виконання своїх обов'язків по вихованню дітей, якщо батьки зловживають своїми правами, жорстоко поводяться з дітьми. Позбавлення батьківських прав не звільняє батьків від обов'язків щодо утримання дітей.

Права дитини — забезпечення дитині законом можливості мати і розпоряджатися матеріальними, культурними та іншими соціальними благами й цінностями, користуватися основними свободами у встановлених законом межах. *П. д.* визначені Конвенцією ООН про права дитини, в якій проголошено, що діти мають право на особливе піклування і допомогу; для повноцінного і гармонійного розвитку повинні виховуватись у сімейному оточенні, атмосфері щастя, любові та розуміння.

Сімейна педагогіка - галузь педагогіки, що вивчає стан, основні тенденції та закономірності виховання дітей у сім'ї.

Сім'я - мала соціально-психологічна група, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відношеннями, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю. Соціальна необхідність сім'ї обумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення.

Сім'я – це те первинне середовище, де людина повинна вчитися творити добро.

В. О. Сухомлінський

Сім'я асоціальна — сім'я, члени якої вступають у конфлікт з морально-правовими нормами суспільства, припускаються різних правопорушень.

Сім'я багатодітна — сім'я, в якій виховується троє і більше дітей.

Сім'я благополучна — сім'я з високим рівнем внутрішньосімейної моральності, духовності, координації та кооперації, взаємної підтримки та взаємодопомоги, з раціональними способами розв'язання усіх сімейних проблем.

Сім'я конфліктна — сім'я, в якій постійно відбуваються конфлікти між подружжям, батьками та дітьми. Конфлікти мають прояв у постійних сварках, суперечках, взаємних образах, грубоствах, навіть бійках. Конфліктні ситуації

позначаються на всіх членах сім'ї, їх трудовій діяльності, сприяють появі нервово-психічних захворювань.

Сім'я молода — соціальна група, в якій вік чоловіка та дружини не перевищує 28 років; формується на визнанні юридичної форми шлюбу або співжиття на підставі взаємодовіри; здійснює життєдіяльність на основі спільного побуту, матеріально-економічної взаємодопомоги, народження і виховання дітей.

Сім'я неблагополучна — сім'я, яка в силу об'єктивних або суб'єктивних причин втратила свої виховні можливості, внаслідок чого в ній складаються несприятливі умови для виховання дитини. До неблагополучних належать сім'ї, де батьки алкоголіки, наркомани, ведуть аморальний спосіб життя, вступають у конфлікт з морально-правовими нормами суспільства; сім'ї зі стійкими конфліктами між батьками, батьками і дітьми; неповні сім'ї; зовні благополучні сім'ї, які систематично припускаються серйозних помилок, прорахунків у сімейному вихованні через низьку педагогічну культуру та неосвіченість (сім'ї, де взаємовідносини з дітьми носять формальний характер, де відсутня єдність вимог до дитини, має місце бездоглядність, надмірна батьківська любов, надмірна суворість у вихованні, застосування фізичних покарань, сім'ї “нових українців” та ін.).

Сім'я неповна — сім'я, в якій дитина виховується одним з батьків, переважно матір'ю. Причини неповноти сім'ї: смерть або загибель одного з батьків, розлучення, позбавлення батьківських прав або перебування в місцях позбавлення волі, позашлюбна дитина.

Сім'я нуклеарна — сім'я, яка живе окремо від батьків і родичів, з дітьми або без них.

Сім'я соціального ризику — соціально незахищена сім'я, яка потребує соціальної допомоги і підтримки. Така сім'я не може повноцінно виконувати свої функції внаслідок складних соціальних умов. Як правило, це сім'ї малозабезпечені, багатодітні, з дітьми-інвалідами, неповні сім'ї.

Фамілістика - комплексна системна наука про сім'ю.

КОРОТКИЙ ДОВІДНИК

Завдання

- розробка теоретичних проблем родинної педагогіки;
- вивчення досвіду родинного виховання;
- впровадження наукових досягнень у практику сімейного виховання;
- дослідження шляхів підвищення педагогічної культури батьків;
- обґрунтування доцільного співвідношення сімейного і суспільного виховання та технології взаємодії батьків і професійних педагогів.

СІМЕЙНА ПЕДАГОГІКА

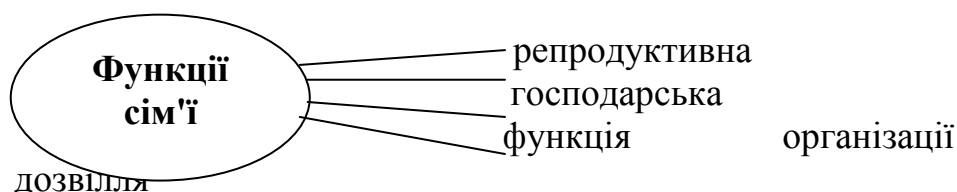
Методи

- методи виховання і навчання, за допомогою яких здійснюється родинне виховання;
- дослідницькі методи вивчення сім'ї як виховного інституту:
- теоретичні (методи теоретичного аналізу, історичний та порівняльний аналіз, прогностичне моделювання та ін.);
- емпіричні (вивчення літературних джерел, спостереження, бесіда, «педагогічний консиліум», метод незалежних характеристик, вивчення та узагальнення досвіду, вивчення продуктів діяльності дітей, соціологічні опитування, тестування, соціометрія, психологічні методи, математичні методи та ін.).

Типи сімей:

- патріархальна (традиційна) сім'я;
- нуклеарна сім'я;
- неповна сім'я;
- материнська (позашлюбна) сім'я та ін.

Функції сім'ї - напрями діяльності сімейного колективу або окремих її членів, що виражають соціальну роль і суть сім'ї.

Типи сімейних взаємин (за А. В. Петровським):

- диктат;
- опіка;
- мирне співіснування на основі невтручання;
- співробітництво.

Авторитет (лат. *autoritas* - влада) - вплив певної особи, заснований на знаннях, моральних достоїнствах, життєвому досвіді.

Види несправжнього авторитету
(за А. С. Макаренком)

Авторитет придушення	Ґрунтується на боязні дитиною батьків, покарання, яке неодмінно чекає дитину через будь-яку провину.
Авторитет відстані	Батьки намагаються бути якомога далі від дітей, менше з ними розмовляти, не заохочують проявів ніжності, любові, уваги; головна роль відводиться зовнішнім виявам поваги з боку дітей (називання батьків на «Ви», тон, яким діти мають розмовляти з дорослими тощо).
Авторитет чванства	Батьки постійно хизуються перед дітьми своїми «заслугами», за які вимагають поваги; їх рішення і оцінки не підлягають сумніву і не обговорюються (девiз таких батьків - «Я краще знаю, що тобі потрібно!»).
Авторитет педантизму	Батьки організують суворий контроль за поведінкою дітей, дисциплінованість розглядається як педантичне виконання всіх вимог, які зазвичай встановлюються на кожен день; не допускається найменших змін у дотриманні режиму, виконанні встановлених для кожного члена родини обов'язків.
Авторитет резонерства	Спрямований на постійні повчання, нудні вичитування, з яких саме - і лише з них - дитина ніби повинна зрозуміти, якою потрібно бути.
Авторитет любові	Найпоширеніший вид несправжнього авторитету, коли батьки вимагають від дитини слухняності як доказу своєї любові, спекулюючи на почуттях дитини («Якщо любиш маму, то ...»). Самі батьки теж постійно підкреслюють свою любов, висуваючи її головною умовою слухняність дитини.
Авторитет підкупу	Найбільш аморальний вид несправжнього авторитету, заснований на подарунках, обіцянках та інших винагородах за гарну поведінку.

Авторитет доброти	Ґрунтується на вседозволеності з боку дорослих (частіше всього одного з батьків або інших членів родини), яка може протиставлятися іншим видам авторитету, яким користуються інші члени родини.
Авторитет дружби	Підкреслене рівноправне становище з дітьми, своєрідне панібратство, яке може виявитися в грубоощах, зневажливому звертанні тощо.

Виховний потенціал сім'ї - сукупність характеристик, які відображають різні умови і фактори життєдіяльності сім'ї, що визначають її виховні передумови і забезпечують успішний (або неуспішний) розвиток дитини.

Об'єктивні умови реалізації виховних можливостей сім'ї:

- рівень матеріального достатку сім'ї (рівень і характер використання доходів, умови життєдіяльності, забезпеченість дитячими дошкільними закладами, школами, закладами охорони здоров'я);
- чисельність і склад (структура сім'ї).

Суб'єктивні умови реалізації виховних можливостей сім'ї:

- громадянська спрямованість батьків і суб'єктивне їх бажання виховати гарну людину;
- характер внутрішньосімейних взаємин;
- місце дитини в сімейному колективі;
- моральний авторитет батьків в очах дитини;
- культурний потенціал і сімейні традиції, педагогічна культура батьків.

Традиція (лат. *traditio* - передача) - звичаї; порядки, правила поведінки, що історично склалися і передаються з покоління у покоління.

Сімейні традиції - основний засіб трансляції соціально-культурних цінностей, норм сім'ї, встановлення її зв'язків з об'єктами, які включені у сферу її життєдіяльності. В залежності від цінностей, норм сім'ї, які реалізуються в тій чи іншій традиції, можна говорити про творчі й руйнівні, конструктивні й неконструктивні, стереотипні й нестереотипні, справжні й вигадані сімейні традиції.

Мистецтво виховання має таку особливість, що майже для всіх воно здається справою знайомою і зрозумілою, а окремим навіть справою легкою - і тим зрозумілішим і легшим воно здається, чим менше людина з ним знайома, теоретично чи практично. Майже всі визнають, що виховання вимагає терпіння, деякі думають, що для нього потрібні вроджені здібності та вміння ... але досить не багато прийшло до переконання, що ... необхідні ще і спеціальні знання.

К. Д. Ушинський

Педагогічна культура - компонент загальної культури людини, в якому знаходить відображення накопичений попередніми поколіннями досвід виховання дітей у сім'ї, що постійно збагачується. Виявляється у ставленні до дитини, в оцінці її поведінки, а також у реальній діяльності і спілкуванні з нею.

Педагогічні знання - уявлення батьків про вікову динаміку розвитку дитини, самоцінність періоду дошкільного дитинства, основні завдання виховання.

Структура педагогічної культури батьків

- педагогічні знання
- педагогічна і психологічна компетентність
- вміння бачити перспективи розвитку дитини
- педагогічна рефлексія

Педагогічна і психологічна компетентність - здатність розуміти потреби розвитку дітей і педагогічно доцільно задовольняти їх.

Педагогічна рефлексія - вміння батьків аналізувати власну виховну діяльність, критично її оцінювати, знаходити причини своїх педагогічних помилок.

Педагогічна емпатія - співпереживання, адекватна реакція на вчинки й почуття дітей.

Принципи родинного виховання:

- принцип цілеспрямованості;
- принцип науковості;
- принцип гуманізму, поваги до особистості дитини;
- принцип планомірності, послідовності, неперервності;
- принцип комплексності і систематичності;
- принцип узгодженості у вихованні.

Батьківська любов - двосторонні відносини, що передбачають двох учасників - маму (тата) і дитину, яких пов'язують взаєморозуміння, взаємоповага і взаємна симпатія.

Установки дитини по відношенню до батьків і до себе (за В. Сатир):

- 1) Я потрібний і любий, і я люблю вас також.
- 2) Я потрібний і любий, а ви існуєте заради мене.
- 3) Я нелюбий, але я від усієї душі бажаю наблизитися до вас.
- 4) Я непотрібний і нелюбий. Залиште мене в спокої.

Структура відкритості дошкільного закладу:

- *відкритість всередину* (означає надання дошкільному закладу більш вільного, гнучкого, диференційованого характеру; гуманізацію відносин між дітьми, педагогами, батьками; залучення батьків у педагогічний процес дитячого садка);

- *відкритість назовні* (означає, що дитячий садок відкритий впливам мікросоціуму, свого мікрорайону, готовий співробітничати із соціальними інститутами, розташованими на сусідній з ним території - загальноосвітньою школою, музичною школою, спортивним комплексом, бібліотекою тощо).

Виховання батьків - міжнародний термін, під яким розуміється допомога батькам у виконанні ними функцій вихователя власних дітей - батьківських функцій; постійний процес саморозвитку дорослих, заснований на свідомому прагненні до вдосконалення своєї особистості.

Форми роботи з батьками

Колективні	Індивідуальні	Наочно-інформаційні
-------------------	----------------------	----------------------------

<ol style="list-style-type: none"> 1) батьківські збори, на яких обговорюються проблеми життєдіяльності групи і дитячого садка: групові та загальні; 2) зустрічі з батьками; 3) вечори запитань і відповідей; 4) засідання «круглого столу» з проблем, що викликають полеміку; 5) заняття тренінгового характеру (мета - навчити батьків правильно будувати спілкування і спільну діяльність з дитиною-дошкільником); 6) семінари-практикуми; 7) спільні з дітьми, батьками і вихователями свята і розваги; 8) виставки спільних робіт батьків і дітей; 9) дні відкритих дверей; 10) школи для батьків, що працюють за бажанням батьків; 11) сімейні педради (або «домашні педради»), що проводяться у батьків вдома; 12) батьківські конференції. 	<ol style="list-style-type: none"> 1) індивідуальні бесіди і консультації; 2) відвідування дітей вдома; 3) залучення батьків до життя дитячого садка (організаційно-господарська допомога батьків вихователю: виготовлення іграшок і посібників, допомога при проведенні екскурсій або культпоходів тощо). 	<ol style="list-style-type: none"> 1) виставки дитячих робіт; 2) реклама книг, статей з газет або журналів з проблем сімейного виховання; 3) магнітофонні записи бесід з дошкільниками; 4) відеофрагменти організації різних видів діяльності (дидактична або театралізована гра, праця, зображувальна діяльність), режимних моментів, занять; 5) фотографії дітей та виставки дитячих робіт.
--	---	--

Основні поняття «теорії виховання батьків»:

- психолого-педагогічні засади взаємодії у сім'ї;
- зміст і форми виховання батьків.

Зарубіжні моделі реалізації програми виховання батьків:

- адлерівська модель;
- навчально-теоретична модель;
- модель чуттєвої комунікації;
- модель, заснована на транзакційному аналізі;
- модель групових консультацій;
- модель християнського виховання батьків.

Програми педагогічної освіти батьків - програми допомоги родинному вихованню, які спрямовані на зміцнення усіх ланок сімейного виховання, насамперед - на підвищення педагогічної компетентності батьків. Мають диференційований характер (наприклад, програми для сімей з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку; для сімей, які знаходяться у складних соціальних умовах тощо).

Правила педагогічного спілкування з батьками:

- прояв щирого інтересу до батьків своїх вихованців, особистісного підходу до проблем сімейного виховання у спілкуванні з ними;
- вміння вислухати батьків, бажання зрозуміти їхні проблеми і допомогти прийняти педагогічне рішення;
- прояв доброзичливості у стосунках з батьками, звернення на ім'я та по батькові, оптимізм, посмішка, привітний тон розмови.

Методи вивчення сім'ї - інструменти, за допомогою яких збираються, аналізуються, узагальнюються дані, що характеризують сім'ю, а також розкриваються взаємозв'язки та закономірності домашнього виховання.

Щ
ля
ді
і
ос

перспективний характер.

Починати виховання дітей зі школи - це означає зводити будівлю на піску і без фундаменту.

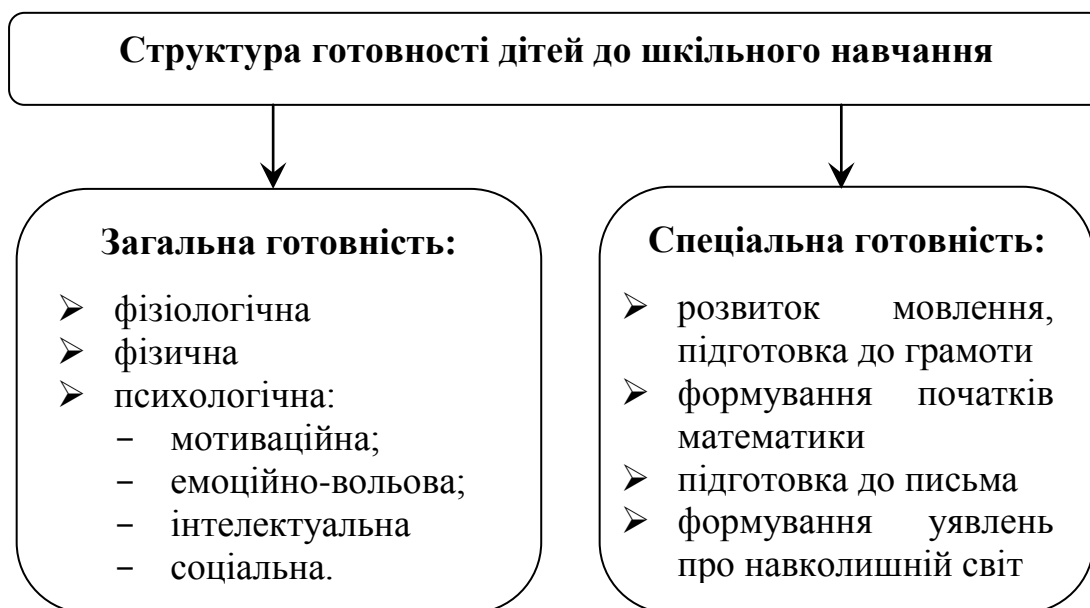
Н.Д. Лубенець

Перспективність - визначення пріоритетних ліній підготовки дошкільнят до школи з урахуванням її потреб, а **наступність** - врахування рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла у школу, і опора на нього.

Спадкоємність - по-перше, врахування школою рівня знань, умінь і навичок, з якими дитина прийшла до школи, опора на них та подальший

розвиток; по-друге, логічний перехід від навчально-ігрової до навчальної діяльності за всіма її компонентами, в тому числі й оцінним (А. Богуш).

Готовність до навчання у школі - інтегративна характеристика психічного розвитку дитини, яка складається на завершення дошкільного дитинства і включає компоненти, що зумовлюють успішну адаптацію дитини до умов і вимог школи. Дане поняття розглядається у двох взаємопов'язаних аспектах: а) загальна готовність; б) спеціальна готовність до навчання у школі.

Психологічна готовність - цілісний стан психіки дитини, що забезпечує успішне прийняття нею системи вимог, які висувуються школою в цілому і вчителем, а також успішне оволодіння новою для неї діяльністю та новими соціальними ролями (Я. Коломінський, Є. Панько).

Основні складові психологічної готовності до школи:

- мотиваційна;
- емоційно-вольова;
- розумова готовність;
- соціальна (готовність до взаємодії і спілкування з учителем та однокласниками).

Мотиваційна готовність - виявляється у прагненні дитини до навчання, бажанні бути школярем, достатньо високому рівні пізнавальної діяльності і мислительних операцій, оволодінні дитиною елементами навчальної діяльності, певному рівні соціального розвитку.

Показники мотиваційної готовності:

- наявність у дитини бажання йти до школи і вчитися;
- сформованість позиції майбутнього школяра.

Емоційно-вольова (морально-вольова) готовність - вміння регулювати свою поведінку в різноманітних ситуаціях спілкування і спільної навчальної діяльності. Виявляється у самостійності, вмінні зосередитися, бути організованою і дисциплінованою, здатності до вольового зусилля, вмінні адекватно оцінювати свою роботу.

Розумова готовність - виявляється у загальному рівні розумового розвитку дитини, а також у рівні володіння вміннями і навичками, які допоможуть їй вивчати ті чи інші предмети.

Напрямки розумової готовності дитини (за О. Проскурою):

- 1) загальна обізнаність дитини з навколишнім світом, елементи світогляду;
- 2) рівень розвитку пізнавальної діяльності дитини і окремих пізнавальних процесів (мовлення, пам'яті, сприймання, мислення, уяви, уваги);
- 3) наявність передумов для формування навчальних умінь і загалом навчальної діяльності.

Готовність до спілкування та спільної діяльності - готовність, в основі якої лежить зміна провідних типів діяльності, перехід від сюжетно-рольової гри до навчальної діяльності. Характеризується розумінням позиції вчителя, вмінням слухати товариша і узгоджувати спільні з класом дії, адекватною самооцінкою та ін.

Спеціальна готовність - набуття дитиною знань і умінь, які забезпечать їй успішність оволодіння змістом навчання у першому класі початкової школи з основних предметів (математики, читання, письма та ін.).

Шкільна зрілість - рівень морфологічного і функціонального розвитку, який забезпечує виконання дитиною вимог систематичного шкільного навчання.

Соціально-психологічна адаптація до школи - процес активного пристосування дитини до класу, вчителя, свого місця у школі.

Рівні адаптації дітей до школи

(за Г. М. Чуткіною)

Високий рівень	Першокласник позитивно ставиться до школи, правила і вимоги сприймає адекватно; учбовий матеріал засвоює легко; глибоко і повно оволодіває програмовим матеріалом, розв'язує ускладнені задачі, чемний, уважно вислуховує вказівки, пояснення вчителя; доручення виконує охоче і сумлінно, без зовнішнього контролю; виявляє високу зацікавленість до самостійної учбової роботи, готується до всіх уроків; має у класі позитивний статус.
-----------------------	--

Середній рівень	Першокласник позитивно ставиться до школи, не має негативних переживань з приводу відвідування; розуміє навчальний матеріал при детальному і наочному поясненні; засвоює основний зміст програми з усіх предметів, самостійно розв'язує типові задачі; зосереджений і уважний, разом з тим потребує контролю з боку дорослого; зосередженим буває тоді, коли робить щось цікаве для себе; майже завжди готується до уроків; доручення виконує сумлінно; дружить з багатьма однокласниками.
Низький рівень	Першокласник негативно або байдуже ставиться до школи; часто скаржиться на здоров'я, погане самопочуття; спостерігаються порушення дисципліни; матеріал засвоює фрагментарно; самостійна робота викликає труднощі, відсутній інтерес; до уроків готується нерегулярно, потребує постійного контролю, нагадувань і спонукань вчителя і батьків; може зберігати працездатність і увагу за наявності тривалих пауз для відпочинку; для розуміння нового матеріалу потребує значної допомоги дорослих; доручення виконує під контролем, без особливого бажання; пасивний, близьких друзів не має, знає імена і прізвища частини однокласників.

Фактори, що зумовлюють високий рівень адаптації:

- повна сім'я;
- високий рівень освіти батька й матері;
- правильні методи виховання у сім'ї;
- відсутність конфліктних ситуацій у сім'ї;
- позитивне ставлення до дітей вихователя підготовчої до школи групи;
- позитивне ставлення до дітей учителя першого класу;
- функціональна готовність до навчання у школі;
- сприятливий статус дитини у групі до вступу у перший клас;
- задоволеність спілкуванням із дорослими;
- адекватне усвідомлення свого положення у групі однолітків.

Психологічна шкільна дезадаптація - психогенне формування особистості, що порушує об'єктивний і суб'єктивний статус дитини у школі та сім'ї. Впливає на навчальну та позанавчальну активність школяра.

Види дезадаптаційних стилів:

- *акомодативний* (відображає прагнення дитини до повного підкорення своєї поведінки вимогам середовища);
- *асиміляційний* (відображає прагнення дитини підкорити соціальне середовище своїм вимогам);
- *незрілий* (відображає нездатність дитини до прийняття нової соціальної ситуації розвитку).

Етапи реалізації педагогічної взаємодії:

1) *прогностичний* (педагог моделює майбутню взаємодію з класом - групою, підгрупою, окремою дитиною - у процесі підготовки до безпосередньої діяльності з дітьми);

2) *початковий* (етап організації безпосереднього спілкування з класом - групою, підгрупою, окремою дитиною - в момент початкового вступу у контакт з дітьми);

3) *управління* спілкуванням у педагогічному процесі, що розвивається;

4) *аналіз* здійсненої системи взаємодії і моделювання системи спілкування на майбутню діяльність з урахуванням виявлених у ході аналізу позитивних і негативних сторін реалізованої взаємодії.